

Onko viini viisasten juoma?

Alkoholin käytön etiikka antiikin Kreikassa ja Roomassa ja vertailu nykypäivään

RAUNO MÄKELÄ

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Filosofian pro gradu -tutkielma

Huhtikuu 2015

TIIVISTELMÄ

Tampereen yliopisto, yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, filosofia

MÄKELÄ, RAUNO: Onko viini viisasten juoma? Alkoholin käytön etiikka antiikin Kreikassa ja Roomassa ja vertailu nykypäivään.

Pro gradu -tutkielma, 109 sivua

Huhtikuu 2015

Tutkielmassani tarkastelen antiikin Kreikan ja Rooman käsityksiä viinin käytöstä hyve-etiikan näkökulmasta ja vertaan niitä nykyaikaan. Antiikissa viinin käytön keskeinen hyve oli tahdonalainen kohtuullisuus. Hyveisiin tarvittiin itsen tuntemista ja halua pitää huolta itsestä eli sisäistä kontrollia. Sitä täydensi yhteiskunnan ulkoinen kontrolli lakeineen ja normeineen. Kohtuuden ylittäminen oli joko tahdonalaista tai heikkoluonteisuudesta johtuvaa hillittömyyttä.

Homeerisissa runoelmissa viiniä ei vielä käsitelty eettisestä näkökulmasta. Arkaaisen kauden filosofien kirjoituksissa suositeltiin jo kohtuullisuutta sekä sisäisen että ulkoisen kontrollin tuella. Hyve-etiikan varaan rakentuva viinin käytön moraalimalli vakiintui Kreikan klassisella kaudella erityisesti Sokrateen, Platonin, Ksenofonin ja Aristoteleen vaikutuksesta.

Sokrateen ja Platonin näkemyksissä järkevän sielun tehtävänä oli kamppailla ruumiillisia nautinnonhaluja vastaan. Platon oli välillä jyrkkä hedonismien vastustaja, mutta myöhemmin hän hyväksyi kohtuulliset nautinnot osaksi viisaankin ihmisen hyvää elämää. Hän hahmotteli erilaisia nyky-yhteiskuntaankin sopivia sisäisen ja ulkoisen kontrollin muotoja, joiden tehoa hän kuitenkin piti heikkona. Hillittömiä viinin juojia hän yleensä moitti, mutta tunsikin myös myötätuntoa paheellisia kohtaan ja näki, että kaikki pahuus ei ollut tahdonalaista vaan kenties jotain sairautta. Ksenofon oli yksiselitteisemmin hyvemallin, yksinkertaisen vastuullisen elämän ja sisäisen kontrollin kannattaja.

Myös Aristoteles näki nautinnot uhkaksi järjen toiminnoille. Erityisesti tavallinen rahvas oli altis tuntoaistin kautta koettavien nautintojen liiallisuuksille. Hän jyrkensi hyve-eettistä moraalimallia. Hän piti liiallista viinin käyttöä kaikkine seurauksineen yksiselitteisesti tahdonalaisena hillittömyytenä ja näin ollen moitittavana paheena, jota oli lähes mahdotonta parantaa. Siitä huolimatta hän piti moralistista moittimista ja rankaisemista aiheellisena eikä kannattanut sairausnäkökulmaa. Heikkoluonteisuutta hän piti puolipaheellisuutena, josta saattoi parantua.

Moraalimallin rinnalla hellenistisen ajan ja Rooman filosofit, erityisesti stoalaiset, esittivät lisää ajatuksia siitä, että pitkään jatkunut runsas viinin käyttö ei ole pelkästään tahdonalainen asia, vaan jonkinlainen itsemääräämiskyvyn sairaus, johon ihminen tarvitsee muutakin apua kuin moittimista.

Antiikista nykyaikaan tultaessa alkoholin käytön etiikka on muuttunut tuskin lainkaan. Moraalimallin hengessä enemmistö ihmisistä pitäytyy kohtuullisuudessa. Samalla he moittivat ja halveksivat hillittömiä. Ulkoinen kontrolli koetaan oman autonomisuuden loukkauksena, vaikei sisäinen kontrolli toimisikaan. Näkyvin muutos nykyaikassa on sairausmallin laajempi käyttö hoidossa, kun sen tuella pyritään palauttamaan alkoholinkäyttöön liittyvä itsemääräämiskyky.

Avainsanat: viini, alkoholi, hyve-etiikka, sisäinen kontrolli, ulkoinen kontrolli, moraalimalli, sairausmalli, Sokrates, Platon, Ksenofon, Aristoteles.

Sisällysluettelo

1.	Johdanto	1
1.1.	Tutkimusaiheen synty ja tutkimuksen tavoite	1
1.2.	Hyve-etiikka ja alkoholi	4
1.3.	Alkoholin käytön sisäinen ja ulkoinen kontrolli	9
2.	Antiikin varhaisia vaiheita	11
2.1.	Dionysos ja muut jumalat	11
2.2.	Kreikan kirjallisuus ennen Platonia	15
2.2.1.	Homeeriset runoelmat	15
2.2.2.	Arkaaisen kauden kirjallisuutta	19
2.3.	Huolenpito itsestä ja itsetuntemus	23
3.	Kreikan klassinen filosofia: Platon ja Ksenofon	30
3.1.	Platon	30
3.1.1.	Platon Sokrateen tulkitsijana	30
3.1.2.	Nautinnot ja hyvä elämä	32
3.1.3.	Sisäinen kontrolli	36
3.1.4.	Ulkoinen kontrolli	41
3.2.	Ksenofon	46
4.	Kreikan klassinen filosofia: Aristoteles	51
4.1.	Luonteen hyveet	51
4.2.	Vapaaehtoiset ja tahdonvastaiset teot	53
4.3.	Kohtuullisuuden hyve	56
4.4.	Hillittömyyden pahe	58
4.5.	Heikkoluonteisuuden monitulkintaisuus	61
4.6.	Puuttuva sairausnäkökulma	63
5.	Hellenistinen aika ja roomalainen antiikki	67
5.1.	Hellenistinen aika	67
5.2.	Roomalainen antiikki	72
6.	Antiikin ja nykypäivän vertailu	80
6.1.	Johdanto	80
6.2.	Hyve-etiikka nyky-yhteiskunnassa	83
6.3.	Moraalimallista kohtuulliseen yhteiskuntaan	87

6.4. Sairausmalli avuksi hillittömyyteen	93
6.5. Itsemääräämiskyvyn säilyttäminen tai palauttaminen.....	98
6.6. Johtopäätöksiä	100
7. Jälkisanat.....	102
8. Kirjallisuus.....	103

1. Johdanto

1.1. Tutkimusaiheen synty ja tutkimuksen tavoite

Oluen ja viinin valmistuksesta on tietoja Egyptistä jo vuoden 6000 eaa. tienoilta. Silloin alkoholia käytettiin rituaaleihin, rentoutumiseen ja humaltumiseen. Myös liiallisesta alkoholin käytöstä varoitettiin.¹ Kreikkalaisissa *Ilias* ja *Odyseia* -tarustoissa² kerrotaan monia esimerkkejä viinin myönteisistä ja haitallisista vaikutuksista (ks. luku 2.2.1.). Tämän päivän tiedotusvälineissä on sekä Suomessa että muissa maissa tavan takaa esillä yksittäisten kansalaisten ja julkisen vallan joko järjellä tai tunteella tuottamia kuvauksia alkoholin hyödyistä tai haitoista. Hyötyjä ei juuri tilastoida, mutta alkoholin aiheuttamat haitat ovat tutkimusten ja tilastojen mukaan edelleen nyky-Suomen keskeisiä terveysongelmia liiallisen syömisen ja liian vähäisen liikunnan ohella³.

Kiinnostukseni päihteiden käytön etiikkaan virisi yli neljä vuosikymmentä sitten, kun työskentelin tutkijana ja psykiatriaan erikoistuvana lääkärinä asunnottomien alkoholistien ensisuojuksessa⁴. Tapasin ihmisiä, jotka olivat mielestäni mukavia ja tavallisia etenkin silloin, kun he eivät olleet päihtyneinä. Heitä nimitettiin kuitenkin yleisessä keskustelussa häiriköiksi tai yhteiskunnan pohjasakaksi tai siistimmin syrjäytyneiksi. Itse he useimmiten syyttivät ongelmista itseään ja heikkoa luonnettaan, harvemmin ympäristötekijöitä. Myöhempikin työurani keskittyi päihdeongelmien tutkimiseen ja hoitoon. Työssäni ja työn ulkopuolella olen kaikkina näinä vuosikymmeninä kohdannut monia päihdeongelmaisiin kohdistuneita asenteita, valtaosin negatiivisia, jotka kuvaavat tämän ihmisryhmän alentunutta ihmisarvoa. Jo varhain ymmärsin, että sekä ihmisten asenteisiin että päihdeongelmien hoitoon vaikuttaa moralisoiva ajattelumalli, jossa ongelmien syinä pidetään yksilön heikkoa tahtoa⁵. Kesällä 2012 suomalaisessa päivälehdessä keskusteltiin kiivaasti keskikaupungilla oleskelevista päihtyneistä ”ihmisroskista”, joita hoitoalalla työskentelevä kaupunginvaltuutettu ehdotti siirrettäväksi poliisin toimesta johonkin saareen pois muiden ihmisten näkyviltä⁶, kuten muinoin on tehty spitaalisille ja mielisairaille. Samaan aikaan suuri osa väestöstä suhtautuu omaan alkoholin käyttöönsä myönteisesti tai jopa humalaa ihannoivasti ja samalla he kritisoivat yhteiskunnan halua säädellä alkoholin saatavuutta ja hintaa.

¹ Herodotos, *Historiateos*, s. 169, 234; Ahlström 2004, s. 221.

² Homeroksen nimissä kirjoitetut eepiset runoelmat vuosien 750-700 eaa. tienoilta.

³ Eskola 2014, s. 861-862.

⁴ Mäkelä 1978.

⁵ Mäkelä 1982, s. 173-175.

⁶ Aamulehti, Moro-liite 2.8.2012; ks. myös Mäkelä 2013, s. 22-24.

Alasdair MacIntyren teos *Hyveiden jäljillä* antoi minulle kimmokkeen tutkia erityisesti hyveetiikkaa sekä nykyhetkessä että antiikin Kreikassa. Teos toimi siltana ja johdatuksena nykypäivästä antiikin kirjallisuuden, ensi vaiheessa Platonin ja Aristoteleen teosten pariin. Huomasin niistä, että alkoholin, silloin lähinnä viinin, vaikutuksista oli keskusteltu lähes samantyyppisillä asenteilla kuin nyky-Suomessa. Alkoholijuomien keskushermostoon vaikuttava aine, etanoli, ei ole muuttunut ajan kuluessa. Ihmisen tunteet, muu ajatustoiminta ja muu elimistö ja alkoholin vaikutukset niihin eivät nekään liene oleellisesti muuttuneet näiden runsaan parin vuosituhannen aikana, joka on ihmisen evoluution kannalta lyhyt aika. Antiikin jumalat ovat vaihtuneet kristinuskoksi ja muiksi nykyuskonnoiksi. Ympäröivä yhteiskuntamalli ja sen hierarkiarakenteet ovat muuttuneet enemmän. Antiikissa yksilö oli omassa vakiintuneessa roolissaan olemassa erityisesti ympäröivää yhteiskuntaa ja sen olemassaolon takaamista varten. Vapaat miehet hyväksyivät orjuuden ja naisten alistetun aseman itsestään selvyyksinä. Nykyisin korostetaan tasa-arvoa ja yksilön oikeuksia. Nyky-yhteiskunnan oletetaan olevan yksilön nöyrä palvelija ja tarpeiden tyydyttäjä. Käsitykset hyveistä ovat ajan myötä muuttuneet. Kuitenkin suhtautumisessa alkoholiin ja käsityksissä sen hyveellisestä ja hyväksyttävästä käytöstä näyttää olevan monia yhteneväisiä piirteitä näiden kahden ajankohdan välillä. Antiikin kehotukset tuntea itsensä ja pitää huolta itsestä tuntuvat tutuilta ja sopivat kovin hyvin myös nykyiseen yksilökeskeiseen kulttuuriin. Antiikissa yksilön tueksi ja opastajaksi tähän päämäärään tarvittiin yläluokan miehelle filosofiopettaja.⁷ Nykyään tilalle ovat tulleet erilaisia oppisuuntia edustavat uskonnolliset auktoriteetit ja psykoterapeutit.

Tutkielmani pääotsikon kysymyksellä viisaudesta viittaa sekä järjen korostuneeseen merkitykseen antiikin etiikassa että myös perisuomalaiseen ja nykyisinkin käytettyyn sanontaan, jonka mukaan alkoholia tulisi käyttää ”viisaasti”, siis järjen tuella kohtuullisesti ja kontrolloidusti ja haittoja tuottamatta, mutta kuitenkin alkoholin myönteiset vaikutukset säilyttäen⁸. Aiemmassa filosofian opinnäytteessäni olen käsitellyt erityisesti alkoholiongelmien hoidon etiikkaa Suomessa⁹. Nyt tutkimukseni keskeisenä kysymyksenä on yleinen alkoholin käytön etiikka erityisesti hyveeettisestä näkökulma ja alkoholin käyttöön liittyvät sisäisen ja ulkoisen kontrollin muodot antiikin Kreikassa ja Roomassa. Niiden perusteella teen rinnastuksia antiikin ja nykyhetken välillä. Lähtöoletuksenani on, että hyve-eettinen näkökulma antaa yksilölle hyvän lähtökohdan alkoholin

⁷ MacIntyre 2004. Alasdair MacIntyre on skotlantilaissyntyinen, Yhdysvalloissa asuva filosofi, joka tunnetaan parhaiten työstään moraalifilosofian alalla.

⁸ Sanontaa olen siteerannut jo 30 vuotta sitten (Mäkelä 1982, s. 174). Google-haku hakusanalla ”viina on viisasten juoma” tuotti noin 800 osumaa (22.1.2015). Pieni osa osumista oli asiallista valistusta ja suurempi osa erilaisia vitsailuja ja sisällön väännöksiä. Suomalainen väestö näyttää olevan sekä kiinnostunut asiantiedosta että haluavan hämärtää omaa tai ympäristönsä mahdollista epäviisasta alkoholin käyttöä. Sanontaa on käytetty historian kuluessa muuallakin (Ahlström 2004, s. 221-222).

⁹ Mäkelä 2013.

kontrolloidulle ja haitattomalle käytölle, mikäli yksilön sisäinen kontrolli ja oma halu toteuttaa sitä yhteiskunnan hyväksymien normien puitteissa toimivat riittävän hyvin. Yksilöllä tulee olla tietoa alkoholin vaikutuksista elimistöön yleisesti ja oman sisäisen alkoholin kontrollikykyä säätelyyn erityisesti, jotta hän voisi toteuttaa sisäistä kontrolliaan. Jos se ei toimi, saattaa ympäristö ulkoisen kontrollin toteuttajana määritellä ihmisen paheelliseksi ja moitittavaksi yksilöksi, jonka ihmisarvo on alentunut. Ulkoiseen kontrolliin kuuluvat alkoholin käyttöön tietyssä yhteiskunnassa määritellyt käyttäytymistä ja alkoholin saatavuutta koskevat normit sekä sanktiot, jotka seuraavat normeista poikkeamisesta. Ulkoista kontrollia toteuttavat toisaalta yksilön lähipiirin ihmiset ja ”yleinen mielipide” ja toisaalta erilaisissa asiantuntijan rooleissaan yhteiskunnan lainsäätäjät, virkamiehet ja eri ammattiryhmien hoitotyöntekijät. Ulkoiseen kontrolliin sisältyy lähtökohtaisesti epäluottamus keskivertoyksilön sisäisen kontrollikyvyn toimintaan ja jonkinasteinen moittiva sävy. Ilman tätä epäluottamusta ei ulkoista kontrollia tarvittaisi lainkaan.

Jatkossa käytän nimitystä moraalimalli näkemyksestä, jonka mukaan ihmisen tulee hallita käyttäytymistään itse oman tietoisensa tahtonsa, siis sisäisen kontrollin avulla. Jos tämä ei toimi, tulee häntä opastaa, moittia ja säädellä yhteiskunnan toimesta ulkoisen kontrollin keinoilla. Moraalimalli on tosin hajanainen käsite, joka eri yhteyksissä määritellään eri tavoin¹⁰. Kontrollikyvyn heikkouteen kohdistuva hoidoksi määritelty toiminta on sisäisen kontrollin apuväline, jos ihminen sitä omaehtoisesti etsii. Muussa tapauksessa hoitokin on yhteiskunnan tuottama ulkoisen vallankäytön ja kontrollin muoto, äärimuodossaan ”pakkohoitoa”, jota toteutetaan yksilön omasta tahdosta riippumatta. Hoitoa tarvitseva ihminen määritellään joko sairaaksi tai ongelmaiseksi. Tästä ajattelutavasta käytän nimitystä sairausmalli. Myös uskonnon tai muunlaisen korkeamman voiman tuoma tuki on tavallaan ihmisen ulkoista kontrollia. Parhaimmillaan sisäinen ja ulkoisen kontrolli tukevat toisiaan. Pahimmillaan ne ovat vihollisia, jotka pitävät vastapuolen toimia epäilyttävinä ja tehottomina. Monen nykysuomalaisen mielestä yhteiskunnan puuttuminen hänen alkoholinkäyttönsä on yhteiskunnan vallankäyttöä ja yksilön autonomisuuden loukkaus. Moraalimallin ja sairausmallin lisäksi filosofisessa kirjallisuudessa tarkastellaan alkoholin käyttöä ja riippuvuutta muidenkin mallien avulla, mutta niitä en tässä tutkielmassa käsittele.¹¹

¹⁰ Lindgrén 2012, s. 42-43.

¹¹ Uusitalo 2013, s. 96-99; ks. myös Lindgrén 2012, s. 11-17, 49-56, 68-76.

1.2. Hyve-etiikka ja alkoholi

Hyve-etiikka on normatiivisen etiikan muoto, jossa korostetaan ihmisen luonnetta, hyveitä ja paheita. Hyveellisellä ihmisellä tulee olla päämääriä ja tavoitteita, jotka saavat ihmisen koko elämän kokonaisuutena kukoistamaan, ja myös keinoja niiden toteutukseen. Keskeisiä kysymyksiä ovat: mitä on hyvä elämä, mikä on hyveiden osuus siinä ja onko moraalisuus yhteiskunnan määrittelemä sääntökokoelma vai onko hyveellisen ihmisen oma sensitiivisyys keskeistä eettisten kysymysten käsittelyssä. Muut normatiivisen etiikan perusteoriat, kuten deontologismi ja utilitarismi siirtävät huomion ihmisen ominaisuuksista hänen tekoihinsa ja niiden seurauksiin, mikä samalla vähentää kiinnostusta hyve-etiikkaan ja ihmiseen itseensä.¹² Länsimaisen hyve-etiikan perusteoksia ovat etenkin Platonin *Pidot* ja Aristoteleen *Nikomakhoksen etiikka* (ks. myöhemmin). Hyveellisyyttä opitaan hyvän kasvatuksen ja jatkuvan hyveiden harjoittamisen avulla. Hyveiden vastakohtana ovat paheet. Hyveiden ja paheiden luettelot vaihtelevat yhteiskunnasta ja ajankohdasta toiseen, joskin esimerkiksi kohtuullisuus ja oikeudenmukaisuus näyttävät olevan eräänlaisia universaaleja hyveitä. Hyveet ja paheet vaikuttavat paitsi omaan elämään myös läheisiin ja koko yhteiskuntaan.

Teoksessaan *Hyveiden jäljillä* MacIntyre käsitteli Aristoteleen hyvekäsitteitä nykyajan näkökulmasta. Hän toistaa Aristoteleen näkemyksiä siitä, miten hyveiden harjoittaminen järjentuella on keino tavoitella päämääränään sellaista, mikä on ihmiselle hyvää ja mistä muodostuu hyvin eletty ihmiselämä. Jopa ihmiset, joilla on luontainen taipumus toimia hyveellisesti, voivat MacIntyren mukaan kuitenkin joutua ”omien tunteidensa ja halujensa uhriksi”, joten hyveet eivät ”ole ainoastaan taipumuksia toimia tietyillä tavoilla vaan myös taipumuksia tuntea tietyllä tavalla”¹³. Hyveelliseksi kasvattamiseen kuuluu siis myös tunteisiin kasvattaminen. Harjoittamalla hyveitä ihminen saavuttaa sen, mikä on ihmiselle pitkällä tähtäimellä hyvää ihmisenä, eikä vain sitä, mitä ihminen tietyllä hetkellä pitää itselleen hyvänä. Hyveiden rinnalla yhteiskunnan lait säätelevät sitä, mikä on yhteisössä ehdottomasti kiellettyä, ei pelkästään moitittavaa tai paheellista.¹⁴

MacIntyre kehitti pääosin aristoteelisten hyvekäsitteiden pohjalta yhtenäistä hyveiden ydinkäsitetä. Siihen tarvitaan hänen mukaansa kolme tasoa. Ensimmäisen taustanäkemyksen muodostavat tietyllä tavalla määritellyt käytännöt. Seuraava taso on yksittäisen ihmiselämän kertomuksellisen järjestyksen hyväksyminen. Kolmanneksi taustanäkemykseksi edellytetään jotain sellaista, mistä muodostuu yhteiskuntaan kokonaisvaltainen moraalinen perinne. Käytännöillä

¹² Crisp 2005, s. 1042-1043; Vainio 2014, s. 29.

¹³ MacIntyre 2004, s. 179.

¹⁴ MacIntyre 2004, s. 178-181.

MacIntyre tarkoittaa tilanteita, jotka tarjoavat areenan hyveiden esiintymiselle ja niiden osoittamiselle. Tilanteet ovat sosiaalisesti vakiintuneita inhimillisen yhteistoiminnan muotoja, joilla on omat rakenteensa ja sääntönsä. Niiden yhteydessä kehitetään kykyjä kohti erinomaisuutta sekä laajennetaan käsitystä toimintaan kuuluvista hyvistä päämääristä ja ”sisäisestä hyvästä”. Käytäntöjä esiintyy monenlaisilla alueilla: taiteet, tieteet, pelit, politiikka aristoteelisessa merkityksessä sekä perheen perustaminen ja perhe-elämän ylläpitäminen. Yhteiset käytännöt kehittyvät yhdessä hankittujen mutta yksilöllisten kokemuksen myötä. Ne eivät ole vain ulkoisesti hyviä asioita, joilla tavoiteltaisiin rahaa, valtaa tai mainetta. Ulkoisesti hyvät asiat ovat yksilön omaisuutta, josta ei liikene hyvää muille. Sisäisesti hyvä asia tai erinomaisuus on hyvää ja tekemisen arvoista koko osallistuvalla yhteisöllä, vaikka siitä ei koituisi yksilölle ulkoista hyötyä. Näistä näkemyksistä MacIntyre päätyy määritelmäänsä, jonka mukaan hyveet ovat yhteisössä hankittuja inhimillisiä ominaisuuksia, joita harjoittamalla on mahdollista saavuttaa käytännöille sisäisesti hyviä asioita. Käytäntöjen toteuttaminen onnistuu vain, kun osallistumme käytäntöihin ja saatamme itsemme riippuvaiseksi saman käytännön muista harjoittajista. Käytännöt ovat MacIntyren mukaan ”aitoja erinomaisuuksia [...] riippumatta siitä, millainen yksityinen moraalinen kanta kullakin meistä sattuu olemaan tai millainen oman yhteiskuntamme moraalikoodisto on”¹⁵. Käytännöt eivät kuitenkaan ole instituutioita. Instituutiot huolehtivat käytäntöjen toteuttamisen ulkoisista asioista. Ne ovat ”alttiita voitonhaluiselle kilpailullisuudelle”^{16, 17}.

Jotkut instituutiot ovat MacIntyren mukaan jopa vaaraksi hyveille. Tätä on muun muassa taloudellista voittoa tavoitteleva kilpailullisuus yhteiskunnissa, joissa tunnistetaan vain ulkoisesti hyviä asioita, muttei käytäntöihin liittyviä sisäisesti hyviä asioita. Sisäisesti hyvien asioiden tilalle tulee institutionalisoitu voitonhimo, Aristoteleen käsitteillä *pleoneksian* pahe, josta tulee tuottavan työn kantava voima. Jos ulkoisesti hyvien asioiden tavoittelu saa yhteiskunnassa hallitsevan aseman, saattaa hyveen käsite joutua syrjään ja kadota kokonaan.¹⁸

Käytäntöjen lisäksi hyvään elämään ja hyveellisyysyteen tarvitaan MacIntyren mukaan käsitys oman elämän yhtenäisestä kertomuksellisesta kokonaisuudesta. Ihmisellä pitäisi olla käsitys siitä, että hän on ”joku” merkityksellinen ihminen toisille. Samoin hänellä on oltava käsitys vastavuoroisuudesta, siis siitä että hän on osa toisten henkilöiden kertomusta. Modernissa maailmassa tämä yhtenäinen

¹⁵ MacIntyre 2004, s. 227.

¹⁶ MacIntyre 2004, s. 229.

¹⁷ MacIntyre 2004, s. 220-227, 229; Laitinen 2014.

¹⁸ MacIntyre 2004, s. 230-231.

kokonaisuus kärsii, jos elämä jaotellaan osiin ja ajanjaksoihin omine erityisine normeineen, vaikkapa vaihtuviin työpaikkoihin ja muuttuviin perhesuhteisiin.¹⁹

Kolmantena tasona käytäntöjen ja yhtenäisen elämäkertomuksen lisäksi hyveiden ja hyvän elämän saavuttamiseksi MacIntyre pitää menneisyyden moraalista perinnettä, joka sisältyy perheen, suvun tai koko kansan historiaan. Modernina aikana käsitykset käytännöistä, kertomuksellisesta yhtenäisyydestä ja moraalisesta perinteestä ovat joutuneet syrjään. Nykymaailman liberalistinen individualismi tuottaa vain areenan, jolla yksilö tavoittelee itse määrittelemäänsä ja itse valitsemaansa hyvää elämää. Poliittiset instituutiot, laki ja hallitusvalta ovat MacIntyren mukaan arvoneutraaleja tahoja ja valvovat vain lainkuuliaisuutta. Minkään moraalisen näkökannan edistäminen ei sisälly niihin. Moderni valtio on siis sopimaton yhteisön moraaliseksi kasvattajaksi. Tällöin byrokraatit asettuvat yksilöiden ylle: ”Yksilöitä pidetään välillä itsenäisinä, rationaalisina olentoina, jotka määräävät itse moraalisen kantansa, ja toisinaan taas satunnaisten olosuhteiden anomaalisina tuotteina, joille onnellisuutta on järjestettävä”^{20, 21}. Yksilöiltä odotetaan siis toisinaan hyvää sisäistä kontrollia ja yhteiskunnan hyväksymiä hyviä päätöksiä. Toisinaan taas yhteiskunta priorisoi oikeutensa, ihmisiltä lupaa kysymättä, yksilöiden ulkoiseen kontrollointiin ja hyvän elämän päämäärien määrittelyyn.

Artikkelissaan *Filosofia nurin niskoin* amerikkalainen tieteenfilosofi Philip Kitcher pohtii, osin John Deweyn²² ajatuksia siteeraten, ihmisen käyttäytymistä ohjaavien arvojen ja tarkoituksien tunnistamista. Hänen mukaansa pienissä ryhmissä eläneitä kivikauden ihmisiä, hyvään asemaan syntyneitä kreikkalaisen *poliksen* kansalaisia ja nykyisten yhteiskuntien kansalaisia ”ovat kiusanneet kysymykset siitä, millaiset elämäntavat ovat vaivan arvoisia, mitä päämääriä kannattaa tavoitella, millaisten sääntöjen tulisi hallita ihmisten vuorovaikutusta ja minkälaisia instituutioita tulisi luoda tai ylläpitää”²³. Eettiset käytännöt ovat kautta aikojen kehittyneet pienissä ryhmissä, joissa etsitään kykyä kontrolloida ryhmän kaikkien jäsenten tasaveroisen neuvottelun ja itsehallinnan avulla yhteisön hajoamisen uhkaa. Uskonnolliset opettajat tai filosofit ovat voineet eräänlaisina asiantuntijoina ehdottaa laajempaakin yhteisöä varten perustavanlaatuisia eettisiä periaatteita, joiden varassa toiminnan hallinnan tulisi olla. Tästä hyvänä esimerkkinä on Aristoteleen luoma hyvän elämän malli oman aikansa *poliksen* yläluokan jäsenille. Jos nämä asiantuntijoiden kehittämät myytit hylätään jossain yhteisössä, on mahdollisuus palata pienten

¹⁹ MacIntyre 2004, s. 237-256.

²⁰ MacIntyre 2004, s. 267.

²¹ MacIntyre 2004, s. 259-267.

²² John Dewey oli yhdysvaltalainen 1900-luvun alkupuoliskon merkittävä filosofi ja kasvatustieteilijä.

²³ Kitcher 2014, s. 18.

ryhmien keskusteluun, jossa tavoitellaan tasapuolisesti kaikkien jäsenten tarpeita.²⁴ Antiikin *poliksen* yläluokan eettiset periaatteet ovat olleet aikakautensa ”moderneja” ihanteita ja normeja, joita ei aina noudatettu edes yläluokan sisällä, saati sitten tavallisen kansan keskuudessa. Ne ovat kuitenkin jääneet monilta osin elämään länsimaisessa kulttuurissa muinaisten filosofien ihailtuina eettisinä malleina ja tarjoavat edelleenkin esikuvan nyky maailman pienten ihmisryhmien ja suurempienkin valtioiden eettiselle pohdinnalle.

Alkoholin käytön normeja käsitellään nyky-yhteiskunnassa usein hyve-etiikan kohtuuskäsitteen avulla, kun yritetään tasapainoilla hyveelliseksi määritellyn käytön ja paheellisuuden välillä. Alkoholin hyveellisenä käyttönä pidetään tilanteesta riippuen joko raittiutta tai vaihtelevin kriteerein määriteltyä kohtuukäyttöä. Raittiuden perustana voi olla henkilön oma uskonnollinen, aatteellinen tai muu eettinen normisto. Siihen voi liittyä muita askeettisia tai hyveellisiksi määriteltyjä elämäntapoja. Raittius voi olla myös pakon sanelema valinta, jos alkoholin käytön sisäinen kontrolli ei ole toiminut tai jos vähäinenkin alkoholimäärä on muusta syystä haitallista terveydelle tai elämäntilanteelle. Tällöin henkilö on luopunut tavoitteesta pyrkiä kontrolloituun kohtuukäyttöön ja keskittää sisäisen kontrollinsa, usein ulkoisen kontrollin tukemana, täydelliseen alkoholista pidättäytymiseen. Alkoholin kohtuuskäytön hyve ei kuitenkaan tämän jälkeen saa sitä jatkuvaa harjaannusta, jota aristoteelisen hyveen ylläpito edellyttää. Kreikan antiikin klassisen kauden teksteissä täysraittiuutta ei juuri mainita. Kuitenkin jo hellenistiseltä kaudelta alkaen maininnat veden käytöstä ruokajuomana lisääntyivät samalla kun muutkin askeettiset elämäntavat saivat enemmän suosiota.

Alkoholin käytön hyveellisyydessä keskeisiä ovat yksilön hyvän rinnalla käytön vaikutukset läheisiä ja koko yhteiskuntaa kohtaan. Nykyaikaisen individualismin vahvistumisen myötä yhteiskunnallisen hyveellisyyden merkitys on latistunut. Ihminen ajattelee alkoholin käyttöönsä ”likinäköisesti” korkeintaan lähiajalle ja läheistensä kannalta, ei sen pidemmälle eikä laajemman yhteiskunnan kannalta. Alkoholin kohtuukäyttötilanteita tuskin kovin usein ajatellaan MacIntyren käsittein erääksi osaksi yhteiskunnan ”sisäisesti hyviä käytäntöjä”, kuten juhlaillallisia, perheen juhlia samppanjalasin kera tai yhdistysten vuosikokouksia. Niitä voisi nimittää hyviksi ja yhteisesti hyväksytyjen sääntöjen mukaisiksi tilaisuuksiksi, joilla on merkitystä koko yhteisön sosiaalisen toiminnan tai moraalisen perinteen säilymisen kannalta. Hyveellisestä alkoholin käytöstä annetaan harvoin myönteistä palautetta. Vasta paheelliseen tai muuten runsaaseen käyttöön reagoidaan, usein moraalimallin mukaisin tunnepitoisin sanktioin.

²⁴ Kitcher 2014, s. 21-23.

Hyve-etiikan näkökulmasta alkoholin runsas ja haittoja tuottava käyttö on hillittömyyden pahe, hyveen puute, johon ihminen on vapaaehtoisesti ja haitat tietäen ”sortunut”. Hyve-eettinen moraalimalli jättää alkoholipaheet tavallaan ulkopuolelleen. Se ei osoita kiinnostusta, ymmärtämystä tai myötätuntoa paheellisia ihmisiä kohtaan, vaikka myötätunnon toisia ihmisiä kohtaan tulisi kuulua hyveellisen ihmisen ominaisuuksiin. Tavallisia hyveellisen ihmisen reagoititapoja hillitöntä kohtaan ovat välinpitämättömyys, halveksiminen, moite ja rangaistus. Yhden paheen perusteella ihmisen mahdolliset hyvät puoletkin jäävät vaille tunnustusta. Reagointi sopii Beauchampin ja Childressin kuvaamaan sellaisen moraalisen arvostuksen teoriaan, missä ihmisen arvostuksen tulkitaan alenevan, jos hänellä ei ole riittävää sisäistä kontrollia eli kykyä toimia päämäärähakuisesti ja järkiperusteisesti eikä hänellä ole korkeamman tason tahtoa.²⁵ Silloin läheiset tai yhteiskunta katsovat oikeudekseen ottaa kontrollitehtävä haltuunsa. He katsovat olevansa oikeutettuja ja velvoitettujakin kohdistamaan paheelliseen, toisella tavalla määriteltynä tahdoltaan vajaakykyiseen yksilöön tarpeellisina pidettyjä moitteita, rajoituksia ja rangaistuksia. Moitteiden tavoitteena on, että paheellinen ihminen ”ryhdistäytyisi” omatoimisesti ja ryhtyisi toimimaan myös alkoholin käyttönsä osalta niiden normien mukaisesti, joita yhteiskunta pitää hyveellisinä ja hyväksyttävinä. Keskeisenä keinona tavoitteen saavuttamiseen on siis vaatimus, että ihminen lisäisi omaa tahtoaan, vaikka tahto on juuri osoittautunut vajaakykyiseksi. Vaaditun tavoitteen ja suositellun keinon välillä on selkeä ristiriita. Miten vajaatahtoinen voi oman halunsa ja tahtonsa avulla palautua täystahtoiseksi ilman muita tahtoa lisääviä keinoja?

Sairausmalli, johon sisältyy nykyisin myös biolääketieteellisen näkökulman mukainen ymmärrys runsaan alkoholin käytön aiheuttamasta aivoperusteisesta itsemääräämiskyvyn alenemisesta, tarjoaa toisenlaisen selityksen vaihtoehdoksi moraalimallille. Silloin tavoitteena on moittimisen ja rankaisun antamisen sijasta itsemääräämiskyvyn, siis sisäisen kontrollin palauttaminen esimerkiksi omaehtoisen hoidon tai jopa tahdosta riippumattoman hoidon tuella. Kontrollikyvyn palautumisen jälkeen ihminen itse voisi kokea ihmisarvonsa palautuneeksi ja myös muut ihmiset alkaisivat pitää häntä tasa-arvoisena ja vastuullisena läheisenä ja kansalaisena. Hyveen mukainen toiminta tulisi silloin uudelleen mahdolliseksi. Tosin paheeksi määritellyn syyn vuoksi sairausmallin mukaiseen hoitoon hakeutumiseen voi sisältyä ansa, jos ihminen leimautuu diagnoosinsa myötä entistä julkisemmin paheelliseksi. Käsitys alkoholin runsaan käytön sairausluonteesta alkoi vahvistua eurooppalaisten lääkäreiden kirjoituksissa vasta 1800-luvulla, jolloin muidenkin psyyken ilmiöiden luokittelu ja sairauksiksi nimittäminen alkoi lisääntyä. Alkoholismiksi alettiin silloin nimittää mielen sairautta, johon sisältyi riippuvuus alkoholiaineesta, vastuuttomuus ja psykosomaattiset

²⁵ Beauchamp ja Childress 2009, s. 71-74. Teos on laajalti käytössä oleva yhdysvaltalainen bioetiikan oppikirja.

seuraukset.²⁶ Vastuuttomuuden pahe siis jäi edelleenkin mukaan sairausmallin ytimeen, vaikka ydin medikalisoitiin lääkäreiden ja lääketieteen neutraalimmalla sairausleimalla.

1.3. Alkoholin käytön sisäinen ja ulkoinen kontrolli

Länsimaiden keskeisenä eettisenä normina on ollut antiikin ajoista alkaen ja on edelleen, että autonomisella, siis itsemääräämisoikeuden ja itsemääräämiskyvyn omaavalla ihmisellä on oikeus ja velvollisuus noudattaa alkoholin käytössään oman harkintansa mukaista sisäistä kontrollia eli toteuttaa järkensä ja tahtonsa avulla kohtuullisuuden hyvettä. Samalla hänen tulee hyväksyä myös ympäröivän yhteisönsä määrittelemien normien mukainen ulkoinen kontrolli, joka hyväksyy joissain tilanteissa alkoholin runsaan käytön, edellyttää useimmiten kohtuullisuutta ja vaatii joskus pidättäytymistä kokonaan alkoholin käytöstä. Molempien kontrollien tavoitteena on, että ihminen toimisi hyveellisesti eikä tuottaisi haittaa itselleen tai muille ihmisille. Kontrollien tavoitteena on erityisesti alkoholin käytön haittojen ehkäisy, jotta ihmisten mahdollisuus hyvään elämään säilyisi. Yhtenä hyvän elämän osana molemmat kontrollit hyväksyvät mahdollisuuden käyttää alkoholia kohtuullisesti ja ”viisaasti” aineen tuottamien koettujen hyötyjen vuoksi.

Ihmisen tiedetään tavoittelevan nautintoa ja muuta onnellisuutta ja pyrkivän välttämään kärsimystä ja muuta elämän onnettomuutta. Liiallista nautinnon tavoittelua pidetään kuitenkin haitallisena ihmiselle itselleen, hänen läheisilleen ja koko yhteiskunnalle. Tämän vuoksi on kaikissa yhteiskunnissa kehitetty nautintoihin kohdistuvia sisäisen ja ulkoisen kontrollin muotoja, jotta nautinnoista ei muodostuisi uhkaa yksilöiden ja yhteiskunnan onnellisuudelle. Alkoholilla on makunsa, ravintoarvonsa ja keskushermostovaikutustensa vuoksi hyötyä myönteisiä vaikutuksia, mutta kontrolloimattomasti käytettynä se tuottaa kärsimystä kaikille osapuolille.

Ihmisen sisäisen kontrollin jaan kahteen muotoon:

1. Ensimmäistä muotoa nimitän ”omaehtoiseksi sisäiseksi kontrolliksi”. Tällä tarkoitan niitä päätöksiä ja tekoja, jotka ihminen tekee omatoimisesti, siis omalla tahdollaan ilman muiden ihmisten välitöntä osallistumista asiaan. Tällöinkin taustalla voi olla muiden ihmisten yleisiä mielipiteitä tai yksilökohtaisia suosituksia ja kieltoja, mutta lopullisen päätöksen ja sen toteutuksen ihminen tekee yksin. Esimerkkinä tästä on oma päätös vähentää alkoholin käyttöä tai lopettaa se kokonaan ilman ulkopuolisten apua.

²⁶ Pietikäinen 2013, s. 118-119.

2. Toista muotoa nimitän ”avustetuksi sisäiseksi kontrolliksi”. Tällöin ihminen käyttää päätöksentekoonsa ja sen toteutukseen muiden ihmisten tai muun itsen ulkopuolelta tulevan voiman apua. Esimerkkejä tästä ovat ihmissuhde tukea antavaan lähimmäiseen, hoitosuhde omaehtoisen hoitoon hakeutumisen yhteydessä, aivojen toimintakykyä vahvistava lääkehoito sekä uskonnollinen kokemus Jumalasta tai muusta korkeammasta voimasta, kuten AA-liikkeessä. Ihmiselle tarjotaan tukea, ”porkkanaa”, jotta hän jaksaisi ja haluaisi työskennellä sisäisen kontrollikykyänsä palautumisen hyväksi.

Alkoholin käytön ulkoiseen kontrolliin kuuluvat nykyisin väestön yleinen mielipide ja siihen sisältyvät moitteet, alkoholipoliittiset toimet (etenkin alkoholin saatavuuden ja hinnan säätely), rangaistuksen uhka (esimerkiksi rattijuopumuksesta), rangaistukseksi langetettu käyttökielto (esimerkiksi valvontarangaistus) ja omasta tahdosta riippumattomat hoidoksi nimitetyt toimet, arkikielellä ”pakkohoito”. Näihin ihminen velvoitetaan alistumaan ilman omaa halua. Samalla uskotaan, että ihmisen omakin sisäinen kontrollikyky vahvistuu, kun hänelle annetaan tai uhataan antaa ”keppiä”, minkä jälkeen hän nöyrytyy olemaan normienmukainen kansalainen.

Antiikin kirjoituksissa sisäisestä kontrollista käytetään usein kehotuksia ”tunne itsesi” ja ”pidä huolta itsestäsi” (ks. luku 2.3.). Nämä suositukset kehittää sisäistä kontrollia tai itsemääräämiskykyä koskivat koko elämää ja siihen kuuluvia nautintoja ja muita onnellisuutta tuottavia asioita, mukaan luettuna alkoholin käyttö. Alkoholin vaikutusten tiedettiin vaikeuttavan kaikkea sisäistä kontrollia, minkä vuoksi ulkoista kontrolliakin pidettiin etenkin nuorten osalta tarpeellisena. Nuorta ihmistä tuli kasvattaa niin, että hänelle kehittyi kyky hallita itseään ja tunteitaan. Ranskalaisen filosofin Michel Foucault’n²⁷ mukaan antiikissa sisäisen kontrollin muodot näyttävät olleen tärkeämpiä ja autonomisempia kuin myöhempinä aikoina, jolloin ulkoiselle kontrollille alkoi tulla enemmän merkitystä ja vaikutusvaltaa²⁸.

²⁷ Michel Foucault (1926-1984) oli tunnettu ranskalainen filosofi, joka vaikutti monipuolisesti mm. historiantutkimuksen ja tieteenhistorian aloilla.

²⁸ Foucault 1997, s. 282-283.

2. Antiikin varhaisia vaiheita

2.1. Dionysos ja muut jumalat

Antiikin Kreikan varhaiseen kulttuuriin vaikuttivat monimuotoiset, eri maista omaksutut käsitykset jumalista, puhuttu ja kirjoitettu runous ja muu kirjallisuus, historioitsijoiden teokset sekä esisokraattisten filosofien näkemykset. Jumalia oli monia, joskin monesti kirjoituksissa mainittiin myös ilman nimeä oleva yksikkömuotoinen ”jumala”. Uskonnolliset näkemykset olivat suvaitsevaisia ja vailla dogmaattisuutta. Varsinaista papistoa ei ollut. Jumalat, muut myytit ja runous, myöhemmin myös näytelmäkirjallisuus antoivat joustavan mahdollisuuden käsitellä elämän perusasioita. Jumalat ja heihin liittyvät uskomukset olivat keskeinen osa siitä sekä avustetusta sisäisestä kontrollista että puhtaasta ulkoisesta kontrollista, jotka vaikuttivat antiikin ihmisen haluun ja kykyyn toteuttaa omaehtoista sisäistä kontrolliaan etenkin ruumiillisissa nautinnoissa, siis syömisessä, juomisessa ja seksissä. Kreikkalainen filosofia erosi varsinaisista uskonnollisista näkemyksistä vähitellen kuudennen vuosisadan eaa. kuluessa.

Homeros (ks. luku 2.2.1.) kuvasi eepisissä runoelmissaan myös jumalten tekevän ihmisillekin tyypillisiä häpeällisiä tekoja, kuten varkauksia, petoksia ja aviorikoksia²⁹. Jumalat nauttivat myös sulonektarin hurmaa, nauroivat, joivat maljoja toisiaan ”tervehytellen” ja juhlivat päivän laskuun saakka³⁰. Myöhemmin jumalat haluttiin nähdä hyveellisempinä ilman ihmisille tyypillisiä paheita. Jumalien viininjuonnista esitettiin ristiriitaisia käsityksiä. Aristoteles halusi uskoa, että jumalat eivät juo viiniä, vaikka hän tunsikin myytin, jonka mukaan Ganymedes³¹ toimi viininkaatajana Zeukselle³².

Kreikkalaisten olympolaiset ”omat jumalat”³³ yhdistivät Kreikan hajanaisia heimoja kokemaan yhteistä identiteettiä ja perinnettä ja loivat yhteiskuntaan jatkuvuutta ja järjestystä. Muinaiset laitkin koettiin tulleen jumalilta. Eepisissä runoelmissa ihmisen tunteisiin ja haluihin vaikuttivat usein jumalat, joita ihminen ei voinut omalla tahdollaan hallita. Apollon oli sekä pahaa torjuva että tauteja ja kuolemaa lähettävä jumala, jonka monitulkintaisia ennustuksia Delfoin oraakkelin papittaret välittivät ihmisillä. Hän oli myös valon jumala ja sitä kautta moraalisen järjestyksen valvoja. Myös

²⁹ Kaimio ym 1998, s. 39, 180.

³⁰ Homeros, *Ilias*, s. 22, 71.

³¹ Ganymedes oli mytologiassa pieni, kaunis prinssi, jonka Zeus kaappasi Olympos-vuorelle juomanlaskijaksi.

³² Aristoteles, *Runousoppi*, 1461a32-33.

³³ Olympos-vuorella asuneet 12-14 pääjumalaa ja muut alemmat jumalat muodostivat pantheonin, kreikkalaisen jumalhahmojen kollektiivin.

Zeus-ylijumalan puoliso Hera oli siveellisyyden valvoja.³⁴ Asklepiosta pidettiin Apollonin ja kuolevaisen naisen poikana, josta tuli lääkinnän ja terveyden jumala. Asklepioksen temppeleit^ä rakennettiin eri puolille antiikin maailmaa. Niissä oleskelemalla toivottiin jumalilta parannusta erilaisiin sairauksiin. Asklepioksen temppeleissä hoidettiin myös potilaita, joita lääkärit olivat pitäneet toivottomina tapauksina.³⁵ Asklepioksen kultti vahvistui samaan aikaan kuin rationaalinen lääketiedekin kehittyi ja pääsi irtautumaan uskonnon ja taikauskon siteistä. Monipuoliselta jumalajoukolla näyttää siis ollen tarjolla monipuolista tukea ihmisen sisäiselle kontrollille. Jumalat toteuttivat myös ulkoista, toisinaan arvaamatonta kontrollia, johon ihminen ei voinut itse vaikuttaa ja johon ihmisen tuli ilman vastaväitteitä alistua, kun kontrolli tuli näin vaikutusvaltaiselta taholta.

Dionysos-jumalan palvontaan sisältyi mystiikkaa, joka vaikutti myös kreikkalaisten filosofien ajatuksiin. Dionysos oli kasvillisuuden, maanviljelyn ja hedelmällisyyden jumala. Dionysos oli myös onnellisen elämän, ilon, viinin, viiniköynnöksen ja päihtymyksen jumala, jonka merkeissä järjestettiin vapautuneisuutta ilmentäviä riettaitakin juhlamenoja. Niissä jopa naisille oli tarjolla omia juomaorgioita. Dionysos oli ehkä antiikin Kreikan suosituin jumala. Orfilainen uskonnollinen liike³⁶ muokkasi alun perin villiä Dionysos-kulttia askeettisemmaksi ja henkistä päihtymystä suosivaksi, jolloin viinille jäi juhlissa enemmän symbolinen merkitys. Myöhemmin filosofi ja matemaatikko Pythagoras muokkasi orfilaisuutta oman koulukuntansa oppeihin, jotka sisälsivät uskonnollista mystiikkaa ja jotka puolestaan antoivat vaikutteita Platonille.³⁷

Dionysos-kultti alkoi ainakin 500-luvulta eaa. alkaen tuottaa myös sosiaalisia ongelmia, minkä vuoksi kulttia pyrittiin kanavoimaan esimerkiksi teatterijuhlien muotoon.³⁸ Juhlien kukoistuskausi oli 400-luvulla eaa.. Niillä esitettiin dityrambeja³⁹, tragedioita, satyyrinäytelmiä⁴⁰ ja komedioita. Juhlilla oli myös poliittista merkitystä. Ateenan korkeimmat sotilaalliset ja poliittiset johtajat suorittivat juhlien juomauhreja jumalien kunniaksi ja palkitsivat ansioituneita kansalaisia⁴¹. Aristofaneen komedian mukaan viiniä juodessa vaikuttivat oudot voimat, ikään kuin jumala olisi mennyt ihmiseen. Dionysoksen kunniaksi vietetyissä juhlissa ”juoppojen joukot hoilaten harhailivat

³⁴ Zilliacus 1979, s. 14-18.

³⁵ Vuorinen 2010, s. 104-107.

³⁶ Orfilaisuus oli uskonnollinen liike, joka syntyi luultavasti 500-luvulla eaa., sai nimensä taruhahmo Orfeuksesta ja omaksui aikaisemman Dionysos-kultin. Orfilaisuuteen sisältyi käsitys kuolemanjälkeisestä elämästä.

³⁷ Russell 1967, s. 33-35, 49.

³⁸ Zilliacus 1979, s. 17; Thesleff 1979, s. 56-57.

³⁹ Dityrambit olivat antiikin kreikkalaisten Dionysos-jumalalle omistamia kuorohymnejä.

⁴⁰ Satyyrit olivat Dionysoksen miespuolisia seuralaisia, jotka kantoivat viinimaljoja. Satyyrinäytelmissä kuoro esitti ilakoivia, joskus riettaitakin lauluja.

⁴¹ Kaimio ym. 1998, s. 68.

rantoja pitkin yhä ryypäten”.⁴² Eräs juhlista oli kannujuhla *anthesperia*, missä kevään alkaessa avattiin edellisen sadon viiniruukkuja, joiden sisältöä nautittiin runsaasti Dionysoksen kunniaksi⁴³. Euripides herätti näytelmillään jopa paheksuntaa, kun hänen näytelmiensä tarusankareilla oli myös paheita ja naishahmoilla intohimoja. Esimerkiksi tarusankari Herakles kuvattiin jutustelemassa juopuneena hyvän illallisen jälkeen. Näytelmien henkilöhahmot toimivat myös omien horjuvien sisäisten motiivien johdatteluina, eivät pelkästään ulkopuolisten jumalien käskyjen mukaan.⁴⁴

Euripideen tragedianäytelmän naistenjuhlissa naiset tanssivat Dionysoksen kunniaksi, ”menivät piiriä viinisaavin ympäri ja sitten pää kolmantena jalkana pusikkoon miesten kanssa pelehtimään”. Näytelmän miespuolisen roolihenkilön mukaan ”ei olisi hauskaa katsella juopuneita naisia”.⁴⁵ Omassa komediassaan Aristofanes parodioi näitä Euripideen tekstejä, joiden mukaan naiset ovat kevytkenkäisiä, väkevien viinien juojia, lörppöjä ja juoruajia. Tämän vuoksi näytelmän naiset suunnittelivat Euripideen surmaamista myrkyllä. Naiset päättivät kuitenkin tehdä ensin uhritoimituksen ja ryhtyä sitten ryyppäämään. Tämä sai miesroolia esittäneen näyttelijän päivittelemään: ”Voi viiniin persot naiset, ainajanoiset, juopotteluun jos minkä keinon keksijät, siunaus suuri kapakoiden, mutta kirous miesten, kotien ja kaiken irtaimen”. Kuvaus liittyy syksyisin sadonkorjuun jumalattaren Demeterin kunniaksi vietettyyn *thesmoforia* -juhlaan, johon vain naimisissa olevat naiset saattoivat osallistua ja jonka sisällöstä ei ollut lupa kertoa ulkopuolisille.⁴⁶ Kolmannessa Aristofaneen komediassa mainittiin kansanjohtajaksi noussut mies, jonka äiti oli ollut juopotteleva orja⁴⁷. Näytelmäkirjailijoilla näyttää olleen lupa ja oikeus kuvata muita kirjoittajia vapaammin ihmisten ja jopa jumalien ja tarusankareiden sisäisiä heikkouksia, paheita ja intohimoja, joiden ilmituloa viinin käyttö edesauttoi. Näytelmäkirjailijoiden tekstien perusteella voidaan arvailla joitain myös naisten ja jopa orjien alkoholinkäytöstä, mistä esimerkiksi filosofit ovat kirjoituksissaan yleensä vaienneet.

Dionysoksen kultti levisi ajan kuluessa myös Roomaan, jossa viinin jumalan nimeksi tuli Bacchus. Juhliin liittyi sielläkin seksuaalimoraalin ja lainkuuliaisuuden kannalta arveluttavia piirteitä, minkä vuoksi viranomaiset päätyivät ajoittain jopa kieltämään menoja viettoa ja rankaisemaan kultin harjoittajia.⁴⁸

⁴² Aristofanes, *Sammakot*, s. 143.

⁴³ Ahonen 2002, s. 487.

⁴⁴ Kaimio ym. 1998, s.82-85.

⁴⁵ Euripides, *Bakkhantit*, s. 67, 74.

⁴⁶ Aristofanes, *Naistenjuhlat*, s. 97-108; Ahonen 2002, s. 576.

⁴⁷ Aristofanes, *Pilvet*, s. 30.

⁴⁸ Ahlström 2004, s. 223; Castrén 2011, s. 311.

Jumalilla oletettiin olevan vahva vaikutus yksittäisen ihmisen sieluun tai mieleen. Platonin mukaan hulluuttakin oli kahta lajia. Toinen oli luonnollista sairastamista, toinen oli yliluonnollista jumalien väliintuloa. Eri jumalat tuottivat erilaista hulluutta. Dionysos innoitti ekstaattisiin salattuihin menoihin. Jumalainen hulluus oli tavallaan myös myönteinen asia, joka saattoi tuottaa ekstaasin lisäksi hyviä ennustuksia, inspiroivia runoja tai rakastumista.⁴⁹ Antiikin aikana lienee ollut yleinen käsitys, että liian vahva viini olisi keskeinen mielisairauksien aiheuttaja. Mielisairaita pidettiin yleensä syyntakeettomina, jolloin he saattoivat välttyä rangaistuksilta, jos he olivat tehneet rikoksen.⁵⁰

Yhteiset jumalat näyttävät luoneen jonkinlaista yhteisyyden ja perinteiden jatkuvuuden kokemusta kreikkalaisella alueella, joka oli jakautunut pieniin kaupunkivaltioihin ja jolla lainsäädäntö ja muu yhteiskuntajärjestys oli vaihtelevaa ja osin suullisen tradition varassa. Uskontoa sovellettiin joustavasti esimerkiksi moraalisisissä kysymyksissä, koska vakiintunutta dogmaattisuutta ei ollut. Foucault'n mukaan kreikkalaiset olivat kiinnostuneita enemmän etiikastaan ja suhteistaan itsensä ja toisten välillä kuin uskonnollisista ongelmista. Ihmiset päättivät pääosin itse siitä, huolehtivatko he itsestään tai olivatko toimissaan pidättyväisiä ja kohtuullisia. Jumalien vaikuttaminen ihmisiin ei tämän mukaan ollut keskeinen käyttäytymistä johdettava tekijä. Kuolemanjälkeisestä elämästä ei murehdittu. Tärkeätä oli miten elää hyvää elämää tässä maailmassa.⁵¹

Jumalilla näytti kuitenkin olleen roolinsa myös ulkoisen kontrollin toteuttajina. He säätelivät ihmisen kohtaloa osin sattumanvaraisesti ja ilman ihmisen omaa vastuuta ja vaikutusmahdollisuutta. Toisaalta Dionysos-kultti näyttää antaneen kaikille yhteiskuntaluokille, myös naisille, oikeuden omasta aloitteestaan ”ulkoistaa” osan omasta sisäisestä kontrollistaan jumalille, ainakin tietyissä juhlatilanteissa. Jumalista näyttää tulleen tilapäisiä vastuunkantajia, jotka antoivat luvan poikkeavaan käyttäytymiseen, kuten juopotteluun tai muuhun ”hulluuteen”, erityisesti uskonnollisissa juhlissa. Juhlamenot saattoivat ylilyönneistä huolimatta kenties täyttää myös MacIntyren määrittelemän sisäisesti hyvän käytännön tunnusmerkit, kun juhlat tapahtuivat perinteen mukaisten yhteisten sääntöjen mukaan ja tuottivat kollektiivisesti hyväksi koettuja tunteuksia koko yhteisölle. Hetkellisen yhteyden kokeminen jumalien kanssa saattoi auttaa ainakin alempia sosiaaliluokkia, orjia ja myös naisia tyytymään heille määriteltyyn alistettuun rooliinsa osana yhteisöään ja sen yhteisiä tavoitteita. Jumalalliset juopottelujuhlat toivat hetkellisen pilkahduksen hyvästä elämästä ja onnellisuudesta, vaikka eivät pitkäjänteisen hyvän elämän

⁴⁹ Platon, *Faidros*, 244a-245a, 265a-c.

⁵⁰ Ahonen 2002, s. 442, 493.

⁵¹ Foucault 1997, s. 225, 260, 270-271.

kriteerejä täyttäneekään. Toki yläluokkainen, työtä tekemätön eliittikin otti osansa juhlista ja uskoi varmaan pääsevänsä entistä lähemmäksi jumaliaan omissa tarkkaan ritualisoiduissa juomingeissaan.

Nykyihminen voi ehkä jossain muodossa samaistua antiikin kansalaiseen nykyisissä perinteeksi muodostuneissa juopottelujuhlista, kuten vappuna, juhannuksena ja eräissä musiikkifestivaaleissa, vaikka nykyjuhlissa ei ole jäljellä juuri mitään niiden muinaisista uskonnollisista esikuvista. Sisäisesti hyvän käytännön kriteerit täyttäviä juhlia ja muita tapahtumia on nykyään toki tarjolla myös ilman alkoholia tai alkoholia kohtuullisesti käyttäen, mutta runsaampaa alkoholinkäyttöä sisältävät juhlat näyttävät vetävän puoleensa suurimmat määrät yhtä hyvin vähäväkisiä nykyajan orjatyöläisiä kuin yläluokan eliittiä ja luovan yhteenkuuluvuutta ja hetkellistä hyvän elämän tuntua sekä oman viiteryhmänsä että koko yhteiskunnan sisällä.

2.2. Kreikan kirjallisuus ennen Platonia

2.2.1. Homeeriset runoelmat

Homeerisilla runoelmilla on yhtymäkohtia varhaisiin Mesopotamian runoelmiin ja juutalaiseen kirjoitukseen. Mesopotamian *Gilgamesh* -runoelmassa⁵² kapakanvaimo kehottaa syömään, juomaan ja iloitsemaan. Vanhaan Testamentin Saarnaajan kirjassa kehoitetaan syömään leipä iloiten ja juomaan viini ”hyvillä mielin”, sillä Jumala on hyväksynyt nuo teot.⁵³

Helppokäyttöisten foinikialaisten aakkosten kreikkalainen versio oli tullut käyttöön 700-luvulla eaa.. Sitä ennen vanhoja vaikeampia merkkejä käyttänyt kirjoitustaito oli ollut unohduksissa useita vuosisatoja. Kirjoitetut tekstit olivat siis uusi asia Kreikan arkaaisena kautena (noin vuodet 800-480 eaa.). Alkuperäistekstit kirjoitettiin 600-luvulta eaa. alkaen pääosin papyrukselle, joka oli Egyptistä tuotava suhteellisen halpa ja kestävä kirjoitusalausta. Alkuperäisiä papyrusrullia ryhdyttiin valikoiden kopioimaan pergamentille 300-400-luvuilta jaa. alkaen, jolloin samalla myös valikoiden muokattiin tai hävitettiin alkuperäistekstejä. Monet tekstit katosivat sotien ja luonnonmullistusten aikana. Myöhemminkin tekstejä kopioitiin useaan kertaan, jolloin on saattanut tapahtua kirjoitusvirheitä, harkittua muuntelua tai lyhentelyä. Viimeisten vuosisatojen painetuissa versioissa aiemmin tehdyt virheet ovat monistuneet. Käännöksiin muinaiskreikasta uusille kielille on vaikuttanut se, missä määrin kääntäjä on halunnut pitäytyä alkuperäistekstin muotoihin tai muokata

⁵² Gilgamesh oli Mesopotamian kuningas vuosien 2800-2500 eaa. tienoilla. Hänen runoelmansa ovat kirjallisuuden ensimmäinen suuri säilynyt eepos.

⁵³ Hämeen-Anttila 2012, s. 76.

sitä helpommin luettavaksi nykykieleksi. Tässä tutkielmassa on käytetty pääosin alkuperäistekstien suomennoksia, joten suomentajien rooli alkutekstien tulkinnassa on ollut merkittävä.

Ennen kirjoitustaidon vakiintumista perinnetarinoiden suullinen kertominen ihmisten kokoontuessa yhteen oli keskeinen moraalisen kasvatuksen väline. Homeerisia runoelmia⁵⁴ on paljon siteerattu ja tulkittu myöhemmässä kirjallisuudessa. Ne kuvasivat aiempien vuosisatojen myyttisiä hahmoja tai todella eläneitä ihmisiä, etenkin urheita sotilaita ja yhteisöjen johtajia. Homeerisessa yhteiskunnassa perusarvot olivat ennalta määrättyjä, samoin jokaisen ihmisen rooli yhteiskunnassa ja hänen asemaansa kuuluvat oikeudet ja velvoitteet. Sairaudet olivat yleensä jumalien lähettämiä. Ihmisen minuus oli sosiaalinen, ei yksilöllinen ominaisuus. Runoelmien teot kertoivat ihmisen hyveistä ja paheista. Hyveillä tarkoitettiin alun perin erilaisia yläluokan miesten hyviä ominaisuuksia, erityisesti sotilaan rohkeutta. Yhteiskunta muodostui joukosta sosiaalisia siteitä ilman erillisiä moraalisia normeja. Ihmisen elämä oli tapahtumien jatkumo, tarina joka väistämättä päättyi, hyveistä riippumatta, kuolemaan. Orjat olivat tavallaan yhteisön ulkopuolella ilman ihmisoikeuksia.⁵⁵ Homeeriset runoelmat näyttävät siis olleen monilta osin kuviteltujen henkilöiden kuviteltuja urotöitä, seikkailuja ja urotöitä tai epäonnistumisia. Ne muodostavat kuitenkin, syntytavastaan ja virhemahdollisuuksistaan huolimatta, keskeisen omasta aikakaudestaan kirjoitetun lähdeaineiston, joka on innoittanut myöhempiä aikoja moniin eri taiteiden tuotteisiin ja kulttuuripohdintoihin. Niissä toteutuvat MacIntyren hahmottelemat ydinhyveen ominaisuudet, sisäisesti hyvät käytännöt, yksilölliset elämäkertomukset ja yhteinen moraalinen perinne.

Homeeristen runoelmien kuvaukset arjen ja juhlien ruoka-aineista ja juomista saattavat siis olla osin todellista historiallista kuvausta, mutta yhtä hyvin idealisoituja toiveita tai suoranaisia myyttejä. Kuvausten keskeisin alkoholijuoma oli viinirypäleistä valmistettu viini, *oinos*, koska elettiin viininviljelyalueella, missä viljapohjaisia alkoholin raaka-aineita oluen valmistamiseen oli tarjolla niukemmin. *Ilias* kuvaa muinaisen perimätiedon mukaan käydyn Troijan 10-vuotisen sodan⁵⁶ viime vaiheita sekä ihmisten että jumalien parissa. Runoelmassa viiniä kuvailtiin monenlaisilla myönteisillä laatusanoilla, kuten säihkyvä ruhtinasviini, mesivieno viini, suloviini ja säkenöivä viini⁵⁷. Kuvaukset viinin negatiivisista ominaisuuksista puuttuvat kokonaan.

⁵⁴ Homeerisilla runoelmilla tarkoitetaan noin 750-650 eaa. kirjalliseen muotoon talletettuja runoelmia, joista tärkeimpiä ovat Homeroksen kirjoittamiksi arvelut *Ilias* ja *Odyseeia*. *Odyseeia* on ehkä kirjoitettu satakunta vuotta myöhemmin kuin *Ilias*.

⁵⁵ MacIntyre 2004, s. 148-157.

⁵⁶ Antiikin kreikkalaiset uskoivat sota käydyn 1200-1100-luvuilla eaa. kreikkalaisten heimojen ja Troijan kaupungin välillä. Troijan kaupungin arvellaan sijainneen nykyisen Turkin luoteisosassa.

⁵⁷ Homeros, *Ilias*, s. 80, 83, 132, 172, 226, 305, 358, 390.

Iliaksen mukaan sotaan lähtiessä suositeltiin viinin juonnin välttämistä, jotta ”uljuus ja voima” eivät heikkenisi. Toisaalta jotkut sotilaat kerskuivat lähtevänsä taisteluun ”viiniä juoden”. Taistelujen välillä sotilaita pidettiin taistelukuntoisina tarjoamalla riittävästi viiniä ja ruokaa.⁵⁸ Troijan sotaankin kuljetettiin aselevon aikana laivoilla vuohennahkaleileissä viiniä, jota sotilaat saivat ostaa.⁵⁹ Paljon myöhemminkin tieteellisen historiankirjoituksen alkuunpanijana pidetty historioitsija Thukydides (noin 455-395 eaa.) kuvasi energiapitoisen viinin osuutta sotilaan ruokavaliossa. Hänen mukaansa sotalaivassa soutajat saattoivat soutuessaan juoda viiniä ja syödä öljyyn kastettuja ohraleipiä, jotta matka olisi edennyt keskeytyksettä.⁶⁰ Viinin viljelyn tai kaupan määrästä on vaikea saada käsitystä, koska käsin tehtävää työtä tai kaupankäyntiä ei pidetty yläluokan vapaalle miehelle soveliaana, joten yläluokkaiset kirjoittajatkaan eivät ole niitä juuri lainkaan käsitelleet.

Odyseia on eräänlainen seikkailuromaani, joka kuvaa sotasankari Odysseuksen pitkää ja monivaiheista paluumatkaa Troijan sodasta. *Odyseian* mukaan viini näyttäisi olleen lähes kaikkien kreikkalaisten käyttämä juoma, koska jopa sikopaimenella oli tarjottavana tarun päähenkilölle Odysseukselle ”mesivienoa viiniä”, tosin vain puupikarista⁶¹. Juodun viinin määrää kuvattiin usein sanoilla ”yllin kyllin” tai ”halumäärä”⁶², joka näyttää merkinneen riittävästi kunkin oman halun mukaan ja ilman muiden asettamia kontrolloivia normeja. Odysseuksen kerrottiin saaneen laivaansa Apollon-jumalan papilta 12 ruukkua ”vedetöntä, taivaallista, ihanaa ilojuomaa, joten oli tuska olla käymättä sen ääreen”⁶³.

Viiniä käytettiin *Odyseian* mukaan myös vahingoittamistarkoituksessa. Odysseuksen kotitalossa levisi huhu, että talon hyvään viiniin saatettaisiin lisätä myrkkyä, jotta voitaisiin talon isännän poissa ollessa häätää liian innokkaat emännän kosijat pois talosta⁶⁴. Matkallaan Odysseus tarjosi ihmisiä syöväälle suurikokoiselle kykloopille hyvää viiniä, joka toi kykloopille ”remahuttavan riemun rintaan”. Parin lisämaljan jälkeen kykloopin ”äly meni sameaksi” ja hän meni nukkumaan. Tällöin Odysseus kumppaneineen työnsi palavan puunrungon kykloopin silmään. Jälkeenpäin kyklooppi harmitteli, kun Odysseus ”oli herpaissut hänet viiniä juottain”.⁶⁵ Matkan jatkuessa velhojumalatar tarjosi Odysseuksen miehistölle viiniä, johon oli sekoitettu myrkkyä. Miehet muuttuivat sian muotoiseksi, ja heidät teljettiin sikolättiin. Odysseus pelasti heidät vastamyrkyllä.⁶⁶

⁵⁸ Homeros, *Ilias*, s. 132, 436, 449.

⁵⁹ Homeros, *Ilias*, s. 158-159, 182.

⁶⁰ Thukydides, *Peloponnesolaissota*, s. 195.

⁶¹ Homeros, *Odyseia*, s. 213-214.

⁶² Homeros, *Odyseia*, s. 39-41, 104, 132.

⁶³ Homeros, *Odyseia*, s. 133.

⁶⁴ Homeros, *Odyseia*, s. 58.

⁶⁵ Homeros, *Odyseia*, s. 137.

⁶⁶ Homeros, *Odyseia*, s. 152.

Myöhemmin Rooman antiikin filosofi Boëthius teki tästä *Odysseian* kuvauksesta päätelmän, että velhon myrkkö oli vaikuttanut vain ruumiiseen, mutta sieluun se ei tehonnut. Hänen mukaansa sielun turmelemiseen olisi tarvittu ihmisyyden tuhoava myrkkö.⁶⁷

Päihtyneisyys tuotti Odysseukselle ja hänen miehistölleen harmeja ja tapaturmia. Erään kerran miehistö joi satamassa viiniä ”ylen paljon”, niin että laivan lähtö viivästyi. Myöhemmässä satamassa eräs miehistön jäsen oli mennyt ”viinin painamin päin” nukkumaan katolle viileyttä etsien. Aamulla hän unisena putosi katolta ja kuoli. Myöhemmin Odysseus tapasi saman miehen matkallaan kuolleiden valtakunnassa Hadeksessa, jolloin mies kertoi ”viinin paljouden tuoneen tuhon hänelle”.⁶⁸ Odysseuksen kotitalossa vietin viiniä nautittaessa aseet pois, koska ”vois toran tuottaa viini ja toista äkin iskeä toinen [...] sillä ihan itsestään kättä etsii kärkevä rauta”. ”Sulo viini voi olla monen turma, jos sitä ahnas vain kita kiskoo, ei pidä määrää.”⁶⁹ Myös runsaan viinin puheliaksi tekevä vaikutus tiedettiin. Odysseus pelkäsi, että viiniä juotuaan hän voisi matkansa aikana paljastaa salatun henkilöllisyytensä. ”Mua viinipä huima rohkaisee, voi viisaankin villitä lauluun tai remunauruhun raikuvaan, jalat nostaa tanssiin, saa sanan virkkamahan, jota paras olisi olla sanomatta”.⁷⁰

Viinin vaikutus seksuaalisiin haluihin oli tiedossa jo homeerisella ajalla. Rhodoslaisen juomamaljan pitorunossa 700-luvulta eaa. kerrotaan Nestorin maljasta, josta on maininta myös *Iliassa*: ”Olihan Nestorilla malja, josta oli hyvä juoda, mutta sen joka tästä maljasta juo valtaa heti kaunispeleisen Afroditen kaipuu”.⁷¹

Homeeriset runoelmat näyttävät kertovan viinin käytöstä ja vaikutuksista asioita, jotka kaikki ovat nykyihmisenkin alkoholitietoutta. Viini oli ruokajuoma ja energian lähde. Sen käyttö oli yleistä ainakin yläluokan ja sotilaiden keskuudessa, mutta tarkempaa tietoa ei ole siitä, missä määrin naiset, maatyöläiset, käsityöläiset tai orjat todellisuudessa käyttivät viiniä. Viini oli houkutteleva ”ilojuoma”, josta annettiin ylistäviä lausuntoja. Sitä piti olla riittävästi oman halun mukaan. Sen aiheuttama päihtymys tuotti kuitenkin työtehtävien viivästystä, kuolemaan johtaneita tapaturmia, väkivaltaa ja salaisuuksien paljastumista. Vihollinen saatettiin juottaa humalaan tai myrkyttää viiniin sekoitetulla myrkyllä. Kuvauksista puuttuu kokonaan hyve-eettinen näkökulma. Omaehtoista viinistä pidättäytymistä, kohtuullisuuden suositelua tai sisäisen kontrollin säätelyä hyveellistä käyttötappaa ei teksteissä kuvata. Hyveet olivat lähinnä sotilaan erinomaisuutta tehtävissään.

⁶⁷ Boëthius, *Filosofian lohdutus*, s. 102.

⁶⁸ Homeros, *Odysseia*, s. 128, 161-166.

⁶⁹ Homeros, *Odysseia*, s. 293, 334.

⁷⁰ Homeros, *Odysseia*, s. 225.

⁷¹ Castrén 2011, s. 69.

Runsasta käyttöä ei määritelty paheeksi tai hillittömyydeksi, vaan kuvattiin ainoastaan runsaan käytön riskitekijöitä, joiden vuoksi tilannekohtainen käytön säännöstely saattoi olla paikallaan. Viinin käyttö ei ollut moraalinen kysymys. Yhteiskunnan yleisiä alkoholin käyttöä sääteleviä normeja tai ulkoisen kontrollin muotoja ei näyttänyt olleen.

2.2.2. Arkaaisen kauden kirjallisuutta

Homeeristen runoelmien lisäksi arkaaiselta kaudelta (noin 800-480 eaa.) on säilynyt useiden runoilijoiden, näytelmäkirjailijoiden, historiankirjoittajien ja filosofien teoksia tai teosten katkelmia, joissa myös viiniin liittyvät hyvät ja huonot puolet ovat saaneen osansa. Varhaisin tunnetuista kirjoittajista on opetusrunouden uranuurtaja Hesiodos (noin 700 eaa.). Teoksessaan *Työt ja Päivät* hän kirjoitti pienviljelijän näkökulmasta hyve-etiikasta, oikeudenmukaisuudesta ja myös ruumiillisen työn hyveellisyydestä. Samalla hän kritisoi yläluokan tuomareiden epärehellisyyttä. Hänen mukaansa kesällä ”edellisen syksyn viini oli parhaimmillaan, naiset himokkaimmillaan ja miehet heikoimmillaan, koska Sirius-tähti parkitsee heiltä sekä pään että polvet”.⁷² Myös Hesiodos piti sairauksia yleensä jumalien lähettiminä. Hyveellisyyden käsite on nyt laajentunut sotilaan rohkeudesta muihinkin hyveisiin.

Runoilija ja palkkasoturi Arkhilokhos (noin 680-645 eaa.) kuvasi elegiarunoissaan⁷³ myös omia henkilökohtaisia tuntemuksiaan ja tiivistä sotilaan elämän runoon: ”Keihäessä leipäni ohrainen, keihäessä Ismaroksen viini, keihäessä tukeni kun juon”⁷⁴. Suosittujen juomalaulujen kirjoittaja Alkaios (noin 620-540 eaa.) rohkaisi: ”Juovu kanssani. Luuletko näkeväsi aurinkoa, kun olet kuollut. Mitä turhista, nyt jos koskaan. Älä moiti juopunutta, hän on nöyrä ja painaa pään, syyttää itseään, pyytää anteeksi sanojaan, jotka eivät palaa.”⁷⁵ Diogenes Laertioksen⁷⁶ mukaan Mytilenen kaupungin⁷⁷ hallitsija Pittakos (500-luvulla eaa.) oli säätänyt lain juopumuksen seurauksista. ”Juopunut saa rikkomuksistaan kaksinkertaisen rangaistuksen. Tämä siksi, että ihmiset hillitsivät juomistaan, saarella kun oli runsaasti viiniä”. Lindoksen⁷⁸ hallitsija ja arkaaisen kauden seitsemän

⁷² Hesiodos, *Työt ja päivät*, s. 45-47.

⁷³ Antiikin elegiarunoja esitettiin yläluokan pidoissa. Niissä esitettiin eettisiä ja muita filosofisia pohdintoja ja myös taistelu- ja juomakehotuksia. Ks. Kaimio ym. 1998, s. 44-54.

⁷⁴ Arkhilokhos, *Runo*, s. 133.

⁷⁵ Alkaios, *Juomalaulut*, s. 43-44.

⁷⁶ Diogenes Laertios oli 200-luvulla jaa. elänyt elämäkertakirjailija. Hän käytti paljon muiden kirjoittamia sitaatteja, kuvasi enemmän filosofien henkilökohtaisia ominaisuuksia kuin heidän filosofisia oppejaan ja hyväksyi teksteihinsä myös kuulemiaan anekdootteja, joiden todenperäisyydestä ei ole varmuutta.

⁷⁷ Mytilene oli kaupunki Lesboksen saarella lähellä nykyisen Turkin rannikkoa.

⁷⁸ Lindos oli kaupunki Ródoksen saarella.

viisaan miehen joukkoon nimetty Kleobulos (500-luvulla eaa.) oli puolestaan kehottanut hallitsemaan nautintonsa ja pysymään kohtuudessa. Hän myös suositteli: ”Älä rankaise palvelijaa juomingeissa, ettei sinun ajatella olevan päissäsi”.⁷⁹ Aiskhyloksen (noin 525-456 eaa.) tragedianäytelmässä mainittiin ”vanhan viiniköynnöksen ilahduttavan mehun sula kirkkaus”.⁸⁰ Sofokleen (noin 496-406) tragedianäytelmässä maanpaossa ollut entinen kuningas Oidipus totesi olevansa henkilö, ”jonka suu ei viiniä maista”.⁸¹ Tämä on tulkittu niin, että kerjäläisille ei saanut antaa viiniä.

Kreikkalainen ja myöhemmin Italiaan muuttanut filosofi Pythagoras (582-496 eaa.) perusti uskonnollis-filosofisen koulukunnan. Diogenes Laertioksella oli tietoja hänen elintavoistaan. ”Hän suositteli yksinkertaista elämää, yksinkertaista kypsentämätöntä ravintoa ja juomiseksi vettä. Viiniin hän ei päiväsaikaan koskenut. Hänen ei tiedetty koskaan [...] olleen juovuksissa. Juopumusta hän kutsuu yksinkertaisesti haitaksi. Kenenkään ei tule ylittää kohtuutta juomisessa tai syömisessä.”⁸² Pythagoraan oppilas ja lääkäri Alkmaion on kenties ollut ensimmäinen henkilö, joka empiiristen tutkimustensa perusteella alkoi pitää aivoja henkisen toiminnan keskuksena. Myöhemmin myös Platonin mielestä aivot olivat keskeinen ihmisen henkistä toimintaa ohjaava elin.⁸³

Myös filosofirunoilija Ksenofanes (noin 570-480 eaa.) suositteli hyviä tapoja ja kohtuullisuutta. Hänen mukaansa ennen juomista piti suorittaa juomauhri ja sitten on rukoiltava taitoa toimia oikein. Sitten sai ”juoda kylliksi, mutta kohtuudella, niin että kotiin pääsee ilman saattajaa”. Sellaista miestä piti ylistää, joka juodessaankin ”näytti parhaat puolensa ja piti hyveen tiukasti mielessään”.⁸⁴ Platonin ja Aristoteleen näkemyksiinkin vaikuttanut filosofi Herakleitos (noin 535-475 eaa.) moitti ihmisen intohimoja. ”On raskasta taistella intohimoa vastaan: minkä se haluaa, sen se ostaa sielun hinnalla [...], mies kun on juopunut, silloin häntä hoipertelevaa kuljettaa keskenkasvuinen poika, eikä hän tiedä minne on menossa, sillä hänen sielunsa on vetinen”.⁸⁵ Herakleitoksen tiedetään korostaneen järjen merkitystä ja suhtautuneen kriittisesti ihmisiin ja koko yhteiskuntaan.

Jo 500-luvun eaa. Kreikassa hellittiin runoilija Anakreonin mukaan (noin 570-500 eaa.) käsitystä, jonka mukaan helleenit pystyvät viiniä juodessaan pysymään kohtuudessa ja hyvätapaisina

⁷⁹ Diogenes Laertios, I, 76, 92-93.

⁸⁰ Aiskhylos, *Persialaiset*, s. 44.

⁸¹ Sofokles, *Oidipus Kolonoksessa*, s.18.

⁸² Diogenes Laertios, VIII. 9-19.

⁸³ Vuorinen 2010, s. 83, 146; Platon, *Timaios*, 44d, 73d.

⁸⁴ Ksenofanes Kolofonilainen, *Symposion*, s. 46-47

⁸⁵ Herakleitos, *Yksi ja sama*, s. 35, 37, 46.

verrattuna muihin kansoihin, jotka voivat juoda ylettömästi ja sen jälkeen rupeavat rähisemään⁸⁶. Historian isäksi nimetty Herodotos (noin 485-420 eaa.) kirjoitti lähteidensä luotettavuudesta välittämättä kertomuksia laajalta alueelta Kreikasta ja sen ympäristöstä. Hänellä oli useita kuvauksia siitä, miten kreikkalaiset osaavat käyttää viiniä ”oikein”, mutta ”barbaareilla” Kreikan ulkopuolella esiintyi haitallista alkoholin käyttöä. Herodotoksen mukaan lyydialaiset⁸⁷ eivät käyttäneet viiniä eikä heillä ollut muitakaan herkkuja. Sen vuoksi persialaisten kannatti käydä sotia heitä vastaan vain harkiten, koska hävitessään lyydialaiset takertuisivat persialaisten viineihin ja muihin herkkuihin eikä heistä pääsisi eroon. Persialaisillekaan ei kannattanut juhliessa tarjota runsaasti viiniä, koska he olivat ”kovin viiniin taipuvaisia” ja saattoivat antaa ylen ja heittää vettänsä toisten juhlijoiden edessä. Persialaiset neuvottelivat tärkeimmistä asioistaan juovuspäissään, mutta hyväksyivät neuvottelutuloksen lopullisesti vasta seuraavana päivänä selvin päin. Myös Persian kuninkaan kerrottiin kansan mielestä pitäneen liiaksi viinin juonnista. Tähän kuninkaan kerrotaan todenneen: ”He siis väittävät, että olen juomari ja niin ollen vailla järkeä ja mieltä”.⁸⁸ Skyyttien⁸⁹ ja meedialaisten⁹⁰ taistellessa vallasta meedialaiset kutsuivat skyyttejä kesteihin, juottivat heidät päihdyksiin ja sitten murhasivat heidät. Toisella sotaretkellä viiniin tottumattomille viholliselle jätettiin houkutukseksi leiriin laimentamatonta viiniä. Hyökkääjät joivat itsensä umpijuovuksiin, jolloin osa heistä surmattiin. Jälkeenpäin vihollisten johtaja uhosi kosta, kun heidät oli petetty myrkyllä, jolla viinin alun perin omistanut taho ”juovuttaa itsensäkin ja sitten heistä lähtee pahoja sanoja”.⁹¹

Persialaisten ja makedonialaisten yhteisissä juomingeissa persialaiset halusivat myös makedonialaisten vaimot mukaan juhlimaan, pitelivät heitä rinnoista ja yrittivät suudella. Heille luvattiin houkutukseksi vaimoja myös vuodekumppaniksi, jolloin naisiksi pukeutuneet makedonialaismiehet surmasivat kaikki juopuneet persialaiset. Erään kaupunkivaltion itsevaltiassalusi naittaa tyttärensä. Ilmoittautuneista kosijoista hän valitsi muutamia, joille hän järjesti kutsut. Itsevaltiaan suosikkiehdokas kuitenkin juopui kutsuilla ja ryhtyi tanssimaan, myös pöydällä. Tällöin itsevaltiassal alkoi inhota häntä ja ilmoitti, että hän ”on tanssinut hänsä myttyyn”.⁹² Erään spartalaisen sanottiin oppineen juomaan laimentamatonta viiniä skyyttien seurassa, minkä vuoksi hän oli tullut hulluksi. Myöhemmin spartalaiset käyttivät sanontaa ”ota skyytin ryyppy”, kun joku

⁸⁶ Anakreon, *Viiniruno*, s. 87.

⁸⁷ Lydia oli kuningaskunta nykyisen länsi-Turkin alueella.

⁸⁸ Herodotos, *Historiateos*, s. 40, 82, 226-227, 250.

⁸⁹ Skyytit asuivat Mustanmeren pohjoispuolisilla aroalueilla.

⁹⁰ Meedia oli kuningaskunta nykyisen Irakin alueella.

⁹¹ Herodotos, *Historiateos*, s. 64, 123-125.

⁹² Herodotos, *Historiateos*, s. 409-411, 521-522.

tahtoi juoda väkevää viiniä.⁹³ Herodotoksen kirjoitusten todenperäisyyteen pitää suhtautua varautuneisuudella, koska hän sisällytti teksteihinsä myös matkoillaan kuulemiaan tarinoita, joiden todenperäisyyttä hän ei yrittänytkaan vahvistaa. Tarinoihin näyttää liittyneen isänmaallinen sävy, jonka mukaan helleeneillä on alkoholin käytössä sisäisen kontrollin hyve, joka puolestaan barbaareita puuttuu. Tarinoiden ydinopetus on, että runsas viinin juonti alentaa havaintokykyä, harkintakykyä ja muuta järkevyyttä, jolloin suorituskyky ja sosiaaliset suhteensa kärsivät tai toiset ihmiset voivat tuottaa vahinkoa.

Vastavuoroisesti kreikkalaisten juomatavat saivat samanlaista kritiikkiä Kreikan ulkopuolelta. Diogenes Laertoksen mukaan skyyttien johtaja Anakhsarsis (500-luvulla eaa.) oli kauhistellut Kreikan rappeutuneisuutta ja kreikkalaisia juomatapoja. Hän kuvasi viinin vaikutuksia: ”Viiniköynnös kantaa kolmenlaisia rypäleitä: ensiksi nautinnon, sitten juopumuksen ja kolmanneksi vastenmielisyyden”. Juopuneiden inhottavan käytöksen muistaminen voisi auttaa, jos haluaa itse välttyä tulemasta juopottelijaksi. Hän ihmetteli, miksi kreikkalaiset aloittavat juomingit pienillä maljoilla, mutta juovuttuaan jatkavat suurilla.⁹⁴

Aristofanes rohkeni komediassaan pilkata ateenalaisten juomatapoja kirjoittamalla, että he pitivät rauhanneuvotteluissa spartalaisten kanssa itseään ”kännissä niin perkeleen viisaina, vaikka selvin päin olemme typerii”. Selvänä ollen neuvottelut eivät edenneet, minkä vuoksi delegaatio pitäisi näytelmän mukaan aina juottaa juovuksiin.⁹⁵ Aristofanes rohkeni myös pilkata aikansa filosofien yleisiä moraalisia arvoja. Samalla hän ehkä kuvasi filosofeja realistisemmin tavallisen kansan tapoja ja moraalisia näkemyksiä. Aristofaneen komediassa nuorta miestä kehoitettiin hyveellisyyden sijasta välttämään siveyttä, koska siveys toisi nuorelle vain turhaa tuskaa ja riistäisi häneltä riemuja, ”veisi naiset, pojat, juomingit, herkut ja naurut ja naljat”.⁹⁶

Tässä luvussa on esillä hajanainen valikoima säilyneitä katkelmia arkaaisen ajan kirjoituksista. Niitä yhdistellen voidaan nähdä viinin käytössä ja viinin vaikutuksissa myös piirteitä alkavasta hyveettisestä näkökulmasta, erityisesti Pythagoraan, Ksenofaneen ja Herakleitoksen filosofisissa kirjoituksissa. Ihmisen tuli oppia jo nuorena sellaiset juomatavat, että hän käyttäytyisi hyveellisesti myös viiniä nautittuaan. Elämän nautinnot ovat sallittuja, mutta niiden tulisi olla hallittuja ja kohtuullisia. Tosin näkemykset kohtuullisuuden hyödyistä vaihtelivat. Hallinnan tulisi olla mieluiten sisäistä, järjen säätelemää kontrollia, niin että himot eivät saa ylivaltaa eikä sielu pääse

⁹³ Herodotos, *Historiateos*, s. 500.

⁹⁴ Diogenes Laertios, I. 103-105.

⁹⁵ Aristofanes, *Lysistrate*, s. 160.

⁹⁶ Aristofanes, *Pilvet*, s. 49-50.

”vetistymään”. Kohtuullisuuden ja sisäisen kontrollin kärjistyneempänä muotona kuvataan myös askeettista elämäntapaa, jossa ravinto on yksinkertaista ja juomana viinin sijasta vesi.

Myös alkoholin haittoja on kuvattu tämän luvun kirjoituksissa. Jos sisäinen järjen kontrolli petti, alkoi päihtynyt ihminen käyttäytyä lapsellisesti, julkeasti tai inhottavasti, niin että häntä tuli moittia. Kuvaan ovat siis tulleet mukaan myös moitteet ja rangaistukset osoituksena ulkoisen kontrollin viriämisestä yhteiskunnan toimesta. Juopuneen tuli kokea häpeää ja itsesyytöksiä, jos hän oli poikennut yhteiskunnan käyttäytymisnormeista. Yhteiskuntaa kiinnosti myös jäsentensä työkyky ja vaara, että runsas juominen tekee hulluksi. Kiinnostavaa on myös oman yhteiskunnan ulkopuolella olevien kansojen juomatapojen moittiminen. Kreikkalaisten mielestä muut olivat barbaareja, jotka eivät vielä olleet oppineet ”sivistyneitä” juomatapoja. Kreikan ulkopuolella alettiin epäillä kreikkalaisen yhteiskunnan rappeutuneisuutta, josta eräänä esimerkkinä oli runsas viinin juonti kaikkine haittoineen. Nyky-Suomessa asenteet ovat päinvastaiset. Suomalaiset haluavat vaalia pitkään säilynyttä uskomustaan ikiomasta ”suomalaisesta viinapäästä” ja humalahakuisesta juomisesta ja etsiä sivistyneempää ”eurooppalaista juomatapaa” jostain Välimeren suunnalta. Näin uskomme siitä huolimatta, että suomalaisten nykyinen alkoholinkäytön määrä ja haittavaikutukset sijoittuvat eurooppalaisen vertailun keskikastiin.

Johdantona Kreikan antiikin klassiseen kauteen ja Platonin ja Aristoteleen aikaan sekä myöhempisiin hellenistisen ja roomalaisen antiikin kausiin tarkastelen seuraavassa luvussa niitä yleisiä sisäisen kontrollin muotoja, joita antiikin tekstien mukaan harjoitettiin tai ainakin pidettiin ihanteena antiikin filosofien ja muun sivistyneen yläluokan keskuudessa. Niillä oli juurensa jo ainakin arkaaisella kaudella ja ne muodostavat vähäisin muutoksin ja painoituksin jatkumon läpi koko antiikin.

2.3. Huolenpito itsestä ja itsetuntemus

Kreikkalaisen Apollon -jumalalle omistetun Delfoin temppelin⁹⁷ sisäpihalla on antiikin aikana kerrottu olleen kaksi kirjoitusta, ”tunne itsesi” (*gnōthi seauton*) ja ”kohtuus kaikessa”. Kehotusten on uskottu tulleen suoraan jumalalta tai sitten muinaisilta viisailta miehiltä, esimerkiksi Thaleelta (noin 624-546 eaa.)⁹⁸. ”Tunne itsesi” lienee alun perin ollut moraalinen ohje, jonka mukaan ihmisen

⁹⁷ Delfoin temppeli sijaitsi myytin mukaan maailman keskuksessa. Sitä ylläpiti kreikkalaisten kaupunkivaltioiden liittoutuma. Toiminta oli aktiivisinta Kreikan arkaaisella kaudella.

⁹⁸ Diogenes Laertios, I. 40.

on tunnettava rajansa ja harjoitettava itsehillintää. Myöhemmin ohjetta alettiin tulkita laajemmin ja soveltaa erityisesti ihmisen sisällä olevan minän tai sielun tuntemiseen.

Platonin kirjoituksissa tunne itsesi -ohje on kuvattu erityisesti Sokrateen filosofian lähtökohdaksi⁹⁹. Sokrateen sanotaan Platonin mukaan kuulleen Delfoin oraakkelin ilmoittaneen, että Sokrates olisi viisaampi kuin muut ihmiset. Sokrates ei itse katsonut olevansa viisas, mutta hän ryhtyi ikään kuin hänelle annettuna jumalallisena velvoitteena tutkimaan muiden ihmisten järkevyyttä ja kehittämään heidän itsetuntemustaan. Itsestä huolehtimiseen tarvittiin toisten ihmisen taholta herätteitä ja kehotuksia.¹⁰⁰ Myös Ksenofon on kuvannut Sokrateen esittämiä suosituksia itsetuntemuksen lisäämisestä¹⁰¹.

Teoksessaan *The Hermeneutics of the Subject* Foucault on käsitellyt monipuolisesti antiikin kirjoituksia erityisesti itsetuntemuksen näkökulmasta. Hänen mukaansa Delfoin oraakkelin kirjoituksissa ei tarkoitettu varsinaisesti itsetuntemusta. Kehotukset tarkoittivat pikemminkin sitä, että ennustusten kyselijän ei tulisi tehdä oraakkelille kerralla liian monia kysymyksiä eikä tehdä sellaisia lupauksia, joita hän ei kuitenkaan pystyisi toteuttamaan. Foucault'n mukaan itsetuntemus sisältyy laajempaan, mutta vähemmän huomiota saaneeseen kehykseen ”huolenpito itsestä” (*epimeleia heauton*). Huolenpito itsestä on lähtökohta itsetuntemukselle. Jos ihminen on tietämätön, hänen pitää huolehtia itsestään ja tunnistaa tietämättömyytensä. Itsen tunteminen johtaa totuuden tuntemiseen, joka puolestaan tekee ihmisen vapaaksi tekemään valintoja omissa toimissaan. Huolenpito itsestä on asenne itseä ja toisia kohtaan, omien ajatusten katsomisen muoto ulkoa sisälle päin ja myös erilaisten toimintojen kokonaisuus, kun ihminen ottaa vastuun itsestään ja muuttaa itseään. Huolenpidosta käytetään erilaisia sanontoja: pitää huolta itsestä, vetäytyä itsen, löytää ilo ja mielihyvä itsestä, olla itsensä ystävä tai omistaa itsensä itselleen.¹⁰²

Foucault käyttää myös laajempaa termiä ”itsetekniikat”, jonka muotoja esiintyy kaikissa kulttuureissa. Antiikin Kreikassa itsetekniikoiden painopiste oli enemmän kasvatuksessa hyväksi kansalaiseksi, myöhemmin kristinuskon ja muiden pelastususkontojen aikana toiminnassa tulevaa elämää varten. Tavallaan niiden väliin sijoittuvat itsehallinta ja itsetuntemus, joiden avulla ihmiset määrittelevät ja ylläpitävät identiteettinsä ja muokkaavat sitä eri tarkoituksiin. Kaikissa itsetekniikoissa tavoitellaan jonkinlaista onnellisuutta, puhtautta, viisautta, täydellisyyttä tai kuolemattomuutta. Hellenistisestä ajasta eteenpäin huolenpitoa itsestä pidettiin peruseriaatteena,

⁹⁹ Sokrateen ja Platonin opeista tarkemmin luvussa 3.1..

¹⁰⁰ Platon, *Apologia*, 21a-23b, 29d-31c, 36c-d; Platon, *Kharmides*, 164d-e.. Kirjallisuusluettelossa Platonin teokset ovat aakkosjärjestyksessä.

¹⁰¹ Ksenofon, *Sokrates/Muistelmia*, s. 128-129.

¹⁰² Foucault 2005, s. 2-12, 67-68, 210, 254-255.

jolloin itsetuntemuksen katsottiin olevan itsestä huolenpidon seuraus. Modernina aikana itsetuntemuksesta on uudelleen tullut peruseriaate, kun askeettisuuteen suuntautunut moraalimme näkee itsen huoltamisen korostamisessa epämoraalisia piirteitä.¹⁰³ Foucault saattoi tällä mielipiteellään tarkoittaa, että itsen huoltaminen on liian itsekeskeinen tehtävä, joka kristinuskon mukaan kuuluu oikeastaan Jumalalle.

Foucault on tutkinut itsestä huolenpidon teemaa erityisesti Platonin *Alkibiades I* –dialogin perusteella. *Alkibiades I* on aikoinaan ollut erityisesti uusplatonistien¹⁰⁴ suosima teos, mutta monet tutkijat ovat pitäneet sitä epäperäisenä, kenties jonkun Platonin oppilaan harjoitustyönä. Teos on hyvä esimerkki sokraattisesta kyselymetodista, mutta sen kieli on mielestäni Platonin useimpiin teoksiin verrattuna yksitoikkoista ja siitä puuttuu Platonille tyypillinen kirjallinen loistokkuus. Teoksen päähenkilö Alkibiades oli hyvän sukutaustan omaava, kaunis ja rikas ateenalainen nuorukainen, jolle oli odotettavissa lupaava tulevaisuus ja keskeinen paikka Ateenan politiikassa. Sokrates katsoi jumalallisen äänen velvoittavan häntä edistämään, siihenastisen kreikkalaisen kulttuurin perinteen mukaisesti, Alkibiadeen omaa huolenpitoa itsestään ja näkemään vaivaa itsensä kanssa, kun hän oli sillä hetkellä juuri sopivassa iässä. Tavoitteena tuli olla oman itsen kehittämisen lisäksi kehittyminen päteväksi poliitikoksi kaupunkivaltion politiikan palvelukseen.¹⁰⁵

Alkibiades I -dialogissa kuvattujen Sokrateen vuorosanojen mukaan yläluokan nuorukaisella tulisi olla useita opettajia, jotka opettavat hänelle viisautta, oikeamielisyyttä, kohtuullisuutta ja urhoollisuutta. Kohtuulliseksi oppiminen tarkoitti, ”ettei saa antaa yhdenkään intohimon hallita itseään, vaan on totuttava olemaan vapaa [joka] hallitsee sitä, mikä on hänessä itsessään, eikä ole intohimojen orja”. Alkibiades ei ollut tällaista kasvatusta saanut.¹⁰⁶ Foucaultin mukaan itse itsestä huolta pitäminen edellyttää sen selvittämistä, mitä itse olemme ja miten tunnemme itsemme tai miten ihminen kääntyy itseensä. Platonin mukaan ”[...] jos meillä tuo itsetuntemus on, tiedämme myös, miten meidän on pidettävä huolta itsestämme [...]”. Huolenpito koski erityisesti sielua (*psūkhē*), ei niinkään ruumista (*sōma*). Ruumiiseen kuuluvista syömisen, juomisen tai lemмен nautinnoista ei filosofin kuulu olla kiinnostunut, vaikka monet muut ihmiset ajattelevatkin päinvastaisella tavalla.¹⁰⁷ Sielu pitää ruumiin elossa ja liikkeessä, mutta toisaalta ruumis on sielun

¹⁰³ Foucault 1997, s. 87, 89-90, 225-228, 231.

¹⁰⁴ Uusplatonismi kehittyi 200-luvulla jaa. platonismin, aristotelismin ja muiden filosofisten koulukuntien opeista.

¹⁰⁵ Foucault 2005, s. 30-37.

¹⁰⁶ Platon, *Alkibiades I*, 121e-122b.

¹⁰⁷ Platon, *Alkibiades I*, 129a-b, 132c; Platon, *Faidon* 64c-65a; Foucault 2005, s. 38-39, 56.

vankila, säilytyspaikka, jossa se on Platonin mukaan suorittamassa rangaistustaan rikkomustensa vuoksi¹⁰⁸.

Foucault kuvaa erilaisia tapoja, joita muinaisen Kreikan kulttuurissa käytettiin itsen tutkistelussa ja totuuden etsinnässä jo ennen Sokrateen ja Platonin aikaa. Puhdistautumisriittejä ja uhreja käytettiin ennen jumalien kohtaamista, jotta ihminen pääsisi kosketukseen totuuden kanssa. Sieluun keskittymistä ja sielun koossa pitämistä tuli harjoittaa läpi elämän, jotta sielu ei hajoaisi, kun kuolema tulee. Maailmasta etäytyminen ja itseensä vetäytyminen vähentävät tunteita ja ympäristön tuottamia häiriöitä. Kestävyysharjoitukset auttavat sietämään kipua ja vastustamaan erilaisia houkutusia.¹⁰⁹ Viimemainitusta esimerkkejä esitetään Platonin *Pidoissa*, missä edellä jo mainittu Alkibiades kertoi, miten Sokrates oli pystynyt sisäisen kontrollinsa avulla vastustamaan seksuaalisia houkutusia ja sietämään kylmiä talviolosuhteita¹¹⁰.

Huolenpito itsestä ja itsetuntemus kietoutuvat Foucault'n mukaan tiiviisti toisiinsa. Foucault oli kiinnostunut *Alkibiades I:n* silmävertauksesta. Siinä silmä näkee peilistä omat kasvonsa ja oman silmänsä, erityisesti silmän ”jaloimman” osan, silmäterän. Itsetuntemusta haluavankin tulee katsoa omaa sieluun, ”nimenomaan sitä osaa sielusta, missä sijaitsee sielun jaloin osa, viisaus [...]”. Sielun tietävä ja ajatteleva osa on jumalan kaltainen, joten sitä katselemalla sekä oppii tietoa jumalasta että oppii tuntemaan itseään. Foucault'n mukaan tämän jumalallisen kontaktin jälkeen sielu voi taas kääntyä kohti maailmaa ja erottaa hyvän pahasta ja totuuden väärästä. Silloin sielu voi itseään kuunnellen ohjata itseään ja voi myös hallita valtiota oikeamielisellä tavalla.¹¹¹ Myös *Valtiossa* Platon vertasi sielua silmään. Sielukin voidaan kasvatuksen avulla kääntää pimeydestä valoon, mutta myös myöhemmin elämässä voidaan sielun katse kääntää oikeaan suuntaan, jos se on aiemmin ollut väärin suuntautunut. Älykäs mutta väärin suuntautunut sielu voi saada paljon pahaa aikaan. Siksi sielusta pitää lapsesta alkaen karsia pois suuntausta väärään, jotta myöhemmin muun muassa ylensyöminen, herkuttelu ja muut nautinnot eivät kääntäisi sielun katsetta alaspäin eivätkä estäisi sielua näkemästä jumalallista totuutta.¹¹² Paljon myöhemmin myös Cicero¹¹³ piti sielua silmänä, joka näkee muut mutta ei itseään. Kun sielu pidetään irti ruumiillisista nautinnoista, sen voi kehottaa kääntymään itseensä päin ja pakottaa sen olemaan itsekseen.¹¹⁴

¹⁰⁸ Platon, *Kratylos*, 399d-400c.

¹⁰⁹ Foucault 2005, s. 47-48; Platon, *Faidon*, 83a-b.

¹¹⁰ Platon, *Pidot*, 217b-219d, 220a-d.

¹¹¹ Foucault 2005, s. 69-71, 255; Platon, *Alkibiades I*, 132d-133c, 135e.

¹¹² Platon, *Valtio*, 518b-519b.

¹¹³ Cicero (106-34 eaa.) oli roomalainen poliitikko, filosofi, lakimies ja puhuja.

¹¹⁴ Cicero, *Keskusteluja Tusculumissa*, I. 67, 75.

Perinteiseen antiikin huolenpitoon itsestä tarvittiin kykyä, aikaa ja sopivaa kulttuuria. Itsestään huolta pitävät erottuivat ihmisten enemmistöstä, joka oli sidoksissa jokapäiväiseen elämään ja työntekoon. Huolenpito koski siis lähinnä moraalista eliittiä, joka oli vapaana työnteosta ja joka oli myös saanut riittävän kasvatuksen.¹¹⁵ Tosin eliitin jäsenkin saattoi epäonnistua itsestä huolehtimisessa. Poliitikko Alkibiades tuli Platonin dialogissa pitoihin ympäri päissään ja myönsi, että hän, huolimatta Sokrateen opastuksista, ei ollut huolehtinut itsestään, vaikka hän olikin huolehtinut hyvin muiden ateenalaisten hyvinvoinnista¹¹⁶.

Myöhemmin hellenistisenä ja myös Rooman antiikin aikana esimerkiksi stoalaiset, kyynikot ja epikurolaiset edustivat itsen huolenpidossa enemmän egoistista ja ympäristöstä vetäytyvää askeettista suuntaa. Itsen toisenlaiseksi muuttamiseen ja totuuteen pääsemiseen tarvittiin useimmissa filosofisissa suuntauksissa, Aristoteleen koulukuntaa lukuun ottamatta, myös hengellistä muutosta, josta Foucault käytti termiä spirituaalisuus. Termillä Foucault tarkoitti itsensä muuttamista niin, että hän voisi saavuttaa totuuden. Uusplatonismi sisälsi kaksinaisesti toisaalta painotusta rationaaliseen tietoon, toisaalta spirituaalista totuuden etsimistä. Kristinuskon levitessä egoistisen itsen huolenpidon tilalle tuli enemmän itsestä luopumisen ja toisten auttamisen näkökulmia.¹¹⁷

Stoalaisuuteen, osin myös epikurolaisuuteen, sisältyvä huolenpito itsestä koski periaatteessa kaikkia ihmisiä kaikissa säädyissä ja koko elämän ajan. Todellisuudessa silloinkin huolenpito koski eräänlaisena etuoikeutena vain yläluokkaa, jolla oli vapaata aikaa, sekä myös suljettuja ryhmiä, kuten nimettyjä veljeskuntia, kouluja ja lahkoja. Huolenpidon saattoi aloittaa myöhemmälläkin iällä korjaamalla aiemmin syntyneitä pahoja tapoja ja riippuvuuksia. Huolenpito tapahtui erityisesti itseä varten, ei enää valtion hyväksi, osittain ehkä senkin vuoksi, että poliittisesti levottomina aikoina omien kaupunkivaltioiden merkitys oli vähentynyt. Huolenpito ei ollut pelkkää itsetuntemusta, vaan sisälsi myös erilaisia huolenpidon aktiviteetteja. Stoalaisissa toimintaohjeissa käytettiin lääketieteellisiä (hoitaa, parantaa, amputoida, puhkaista paise), juridisia (oikeus, velka, velvoite) ja uskonnollisia (pitää pyhänä, hävetä) termejä. Huolenpito ja muu filosofian harjoittaminen vaikuttivat sieluun parantavasti ja terapeutisesti niin kuin lääkäri vaikutti ruumiiseen.¹¹⁸ Ciceron mukaan ihmiset voivat jo lapsuudenkodissa oppia turmelusta ja vääriä uskomuksia, joita

¹¹⁵ Foucault 2005, s. 74-75 .

¹¹⁶ Platon, *Pidot*, 216a.

¹¹⁷ Foucault 2005, s. 13-17, 77.

¹¹⁸ Foucault 1997, s. 94-97; 2005, s. 83-97, 112-113.

myöhemmin ”yleinen mielipide ja paheita aina yksimielisesti kannattava kansanjoukko” vahvistavat. Filosofiopettajilla on vaativa työ korjata näitä paheita.¹¹⁹

Omatoimisen sielusta huolehtimisen, siis sisäisten kontrollitoimien kuvailussa käytettiin siis lääketieteellisiä, juridisia ja uskonnollisia termejä. Kaikista näistä kolmesta alueesta kehittyi ajan myötä erilaisia avustetun sisäisen kontrollin ja myös ulkoisen kontrollin muotoja, joita strukturoitiin oman alansa oppirakennelmiin ja alettiin soveltaa ja tarjota ihmisille silloinkin, kun he itse eivät niitä pyytäneet tai halunneet oman sisäisen kontrollinsa tueksi.

Ajanlaskumme parille ensimmäiselle vuosisadalle tullessa huolenpito itsestä suuntautui Foucault'n mukaan lisääntyvässä määrin varhaisemman kasvatuksen ja opetuksen sijasta elämänaikaisten virheiden ja huonojen tapojen korjaamiseen ja valmistautumiseen vanhuutta ja kuolemaa varten. Korjaamisen tueksi tarvittiin, ei kasvattajaa, vaan toista ihmistä, joka tarjoaa auttavan käden. Epikuroalaisissa kouluissa pyrittiin muodostamaan tunneside oppaan ja ohjattavan välille, ilman keskinäisiä salaisuuksia. Lopulta oppaana toimiva toinen ihminen ja ohjattava olivat ihmisinä tasaveroisia. Stoalaisilla ei ollut näin suljettua toimintaa, vaan oppilaita valmennettiin myös politiikkaan ja muuhun yhteiskunnalliseen osallistumiseen. Stoalaiset varustivat kannattajiaan muita suuntauksia enemmän dogmaattisilla teorioilla ja konkreettisilla käyttäytymisohjeilla. Roomassa stoalaisena oppaana oli usein yksityisopettaja, joka säilytti roolinsa oppilaan yläpuolella. Huolenpitoon itsestä kuului myös muistiinpanojen kirjoittaminen omista tekemisistä sekä aidon dialogin tavoin omaa elämää kuvaava kirjeenvaihto ystävien ja omaisten kanssa. Mukaan tuli ajan myötä yhä enemmän spiritualistisia ja askeettisia piirteitä ja kristinuskon vaikutuksesta pohdintaa synneistä ja sielun pelastuksesta. Askeettisten harjoitusten tavoitteena oli riippumattomuus ulkoisesta maailmasta.¹²⁰

Huolenpito itsestä näyttää siis koskeneen erityisesti sielua, ei ruumista, joka oli kaikkine intohimoineen rasite sielulle ja sen kehittämiseksi. Huolenpito johti itsetuntemukseen, joka auttoi totuuden tunnistamisessa ja hyvän erottamisessa pahasta. Yläluokan nuorukainen tarvitsi opettajia, jotka edistivät itsetuntemusta. Sokratesta pidettiin erityisenä jumalien lähettiläänä, joka herätteli yläluokkaa kehittämään itseään ja sitä kautta kehittymään myös muiden ihmisten ja koko yhteiskunnan hyväksi. Kaikki tämä merkitsi sisäistä kontrollia, jolla ihminen järkensä avulla piti ruumiilliset halut aisoissa. Huolenpitoon sisältyi sisäisen ajattelun lisäksi ritualisoituja toimintoja, joiden merkitys lisääntyi ajan mittaan. Samalla toiminta muuttui itsekeskeisemmäksi, kun ajatus

¹¹⁹ Cicero, *Keskusteluja Tusculumissa*, III. 2-3.

¹²⁰ Foucault 1997, s. 97-103; 2005, s. 125-126, 134-138, 142, 153-163, 178-181.

palvella yhteiskuntaa itsetuntemuksensa avulla jäi vähemmälle monissa filosofisissa suuntauksissa, ehkä stoalaisuutta lukuun ottamatta. Kristinuskon myötä itsetuntemus korvautui tavallaan itsestä luopumisella ja kontrollikyvyn siirtämistä dogmaattisemman uskonnonharjoittamisen alaiseksi, tavallaan ulkoiseksi kontrolliksi, johon turvautumalla ja alistumalla ihminen toivoi taivaspaikkaa tulevassa elämässä.

Antiikin monenlaisista keinoista pitää huolta itsestä, siis sielusta, olisi opittavaa monille nykyajan sekä psykoterapian että sielunhoidon suuntauksille. Itsetutkistelu pitkäaikaisessa vuorovaikutussuhteessa filosofiopettajan kanssa muistuttaa kovasti nykyajan psykoanalyysiä ja muita pitkäkestoisia psykoterapian muotoja. Stoalaisten suosimat erilaiset harjoitukset ja kirjoitustehtävät, jotka tähtäsivät uskomusten muuttamiseen, ovat puolestaan nykyisten kognitiivisten käyttäytymisterapioiden vakiintunutta menetelmävalikoimaa. Jumalat tai ”spirituaalisuus” olivat suuremmassa tai pienemmässä roolissa useimmissa antiikin filosofisissa liikkeissä ja muistuttivat tältä osin nykyisiä uskonnollisia herätysliikkeitä. Sisäisen kontrollin hyväksi siis tehtiin töitä järjen avulla, mutta sen rinnalla etsittiin varmuuden vuoksi jumalien tukea ja myötämielisyyttä, vaikka tämä ulkoinen kontrolli ei ainakaan hyveellisten juomatapojen tukemisessa näyttänyt löytäneen mitään erityistä konkreettista muotoa. Seuraavissa kappaleissa itsestä huolenpidon ja itsetuntemuksen teemat esiintyvät monissa muodoissaan eri koulukuntiin kuuluneiden antiikin filosofien kirjoituksissa.

3. Kreikan klassinen filosofia: Platon ja Ksenofon

Antiikin Kreikan klassisen kauden¹²¹ filosofiasta käsitellen tässä luvussa Platonin ja Ksenofonin ja seuraavassa luvussa Aristoteleen näkemyksiä. He kaikki saivat vahvasti vaikutteita Sokrateelta, jonka aikalaisia ja oppilaita Platon ja Ksenofon olivat. Sokrates¹²² ei jättänyt jälkeensä omia kirjoituksia, mutta hänen merkityksensä on välittynyt jälkipolville hänen oppilaidensa ja muiden myöhempien filosofien kautta.

3.1. Platon

3.1.1. Platon Sokrateen tulkitsijana

Filosofi Sokrateesta muodostui suuri ihanne kaikille hänen oppilailleen ja muille myöhemmille Kreikan klassisen kauden, hellenistisen ajan ja Rooman antiikin filosofeille. Hänestä kirjoitetuissa henkilökuvauksissa yhdistyvät hänen kykynsä käydä vuorovaikutuksellista keskustelua erilaisten ihmisten kanssa, hänen täydellinen sisäinen kontrollinsa eli kykynsä hallita tunteitaan ja halujaan ja hänen oletettu yhteytensä jumalalliseen järkeen. Hänen filosofinen työkalunsa oli hänen itsensä arvostama vuorovaikutuksellinen puhuttu sana. Hänen oppiensa kirjalliseen muotoon pukeminen jäi kokonaan hänen oppilaidensa tehtäväksi. Hänen ”marttyyrikuolemansa” teki hänestä lopulta lähes yli-ihmisen, jonka muisto on säilynyt nykypäiviin saakka. Jälkipolville on jäänyt epävarmaksi, mitkä hänen lausumikseen väitetyt vuorosanat ovat todella olleet hänen omiaan ja mitkä ovat olleet oppilaiden omia ajatuksia, joille on saatu arvostusta, kun ne on kuvattu Sokrateen sanomiksi. Tässä tutkielmassa on pitäydytty niihin säilyneisiin kirjoitettuihin lähteisiin, joiden yhteydessä Sokrateen opit tulevat tavalla tai toisella esille. Sokrateen käynnistämäksi kuvattu hyve-eettinen ajattelutapa ja hyvän elämän tavoittelu, johon sisältyi järjen ja tiedon korostaminen ja ruumiillisten nautintojen kontrollointi, sai jatkoa etenkin Platonilla, joka oli Sokrateen lähimpiä oppilaita ja joka käytti Sokratesta keskeisenä roolihenkilönä monissa dialogeissaan. Kreikankielisen sanan *epistēmē* suomenokseksi on ehdotettu ”tiedon” sijasta myös ”ymmärrystä”, koska Platonin käyttäessä tätä sanaa hänen on tulkittu tarkoittaneen ihmisen kykyä ymmärtää asioiden välisiä yhteyksiä niin toisten ihmisten tuntemisessa kuin itsetuntemuksessa¹²³.

¹²¹ Kreikan klassiseksi kaudeksi nimitetään vuosia 480-33 eaa..

¹²² Sokrates, noin 470-399 eaa., oli ateenalainen filosofi. Sokrates tuomittiin kuolemaan syytettynä mm. nuorison turmelemisesta ja jumalanpilkasta, ja hän nautti omaehtoisesti tappavaa myrkyä.

¹²³ Vainio 2014, s. 35.

Filosofi Platonin¹²⁴ sanotaan nuorena kirjoittaneen dityrambeja, lyriikkaa ja tragedioita. Tutustuttuaan Sokrateehen hän luopui poliitikon ja kirjailijan suunnitelmistaan ja valitsi filosofian elämäntehtäväkseen.¹²⁵ Hän oli kahdeksan vuotta Sokrateen oppilaana tämän kuolemaan saakka. Kenties hän teki jo tänä aikana muistiinpanoja Sokrateen puheista. Noin vuosina 399-387 eaa. hän kirjoitti varhaiset dialoginsa, jotka sisältävät ilmeisesti Sokrateen perintönä paljon eettisiä kysymyksiä ja tiedonhankinnan menetelmien kehittelyä. Tämän jälkeen hän perusti Ateenaan filosofikoulun eli Akatemian. Platonin tekstien hyvä säilyminen jälkipolville on kenties Akatemian ansiota, koska Akatemian toiminta jatkui muutamien keskeytyksin aina 500-luvulle jaa. saakka. Keskivaiheeksi nimetyn aikakauden dialogit on kirjoitettu noin vuosina 387-355 eaa.. Niissä Platon kuvaa keskeisen oppinsa metafysisestä ideoiden tai muotojen maailmasta. Mukaan sisältyy myös kaiken hyvyyden takana oleva hyvän idea. Myöhäisvaiheeksi nimetyille vuosille 355-347 eaa. sijoittuvat viimeiset dialogit, joista *Lait* julkaistiin vasta Platonin kuoleman jälkeen. Ne sisältävät näkemyksiä oikeudenmukaisuudesta, käytännöllisistä eettisistä kysymyksistä ja myös kritiikkiä keskivaiheen dialogien oppeja kohtaan. Kaikissa teoksissa yhdistyvät kaksi antiikin kulttuurin keskeistä tuotosmuotoa, runous ja filosofia. Teokset ovat dialogimuotoisia lukuun ottamatta *Apologiaa*¹²⁶. Sokrateen ajattelun erottaminen Platonin omista ajatuksista on tuottanut tutkijoille vaikeuksia. Mitään yhtenäistä kaikissa dialogeissa toistuvaa filosofista oppia niistä on vaikea löytää. Dialogien kannanotot muuttuivat monilta osin Platonin 50 kirjoittamisvuoden kuluessa, monesti sävyllään dogmaattisemmiksi. Antiikin ajoista alkaen Platonin kirjoituksista on esitetty monia mielipiteitä.¹²⁷ Platonin dialogien keskeinen aihe on alun perin Sokrateen esittämäksi nimetty kysymys, mitä on hyvä elämä. Platonin mukaan hyvä elämä perustuu tietoon (tai edellä esitetyn mukaan ”ymmärrykseen”) ja siihen perustuvaan elämäntaitoon. Järjen avulla selitetään todellisuuden hyvää järjestystä yksittäisen ihmismielen, yhteiskunnan ja maailmankaikkeuden toiminnassa.¹²⁸

Platonin kirjoitetut dialogit muodostavat katkonaisen kokonaisuuden, jonka puuttuvat osat on ehkä esitetty aikoinaan puhuttuina esityksinä. Myös Platon piti, ehkä Sokratesta mukaillen, puhuttua puhetta ja sen aikana tapahtuvaa vuorovaikutusta suuremmissa arvossa kuin kirjoitettua tekstiä. Hänen mukaansa kirjoitettu teksti leviää kuitenkin laajemmalle ja tuleville sukupolville. Kirjoittaja itsekin voi nauttia niistä myöhemmin, jos muisti on sattunut huononemaan. Kirjoittaminen oli

¹²⁴ Platon, 427-347 eaa., oli molempien vanhempiensa puolelta yläluokkaista ateenalaista sukua ja oli saanut monipuolisen kasvatuksen. Taustansa vuoksi hän olisi voinut ryhtyä poliittiselle uralle.

¹²⁵ Diogenes Laertios, III. 1-7.

¹²⁶ *Apologian* tunnetumpi nimi on *Sokrateen puolustuspuhe*.

¹²⁷ Salmenkivi 2010a; 2010b; Diogenes Laertios, III. 51; Frede 2013, johdanto ja luku 1.

¹²⁸ Pietarinen 2005, s. 8-10.

Platonin mielestä siihen pystyvälle mitä hienointa ajanvietettä, parempaa kuin alhaisemmat nautinnot, kuten juopottelu.¹²⁹ Tämä lause on hyvä esimerkki Platonin kyvystä esittää tärkeitä asioita humoristiseenkin tyyliin.

Diogenes Laertioksella oli seuraavanlainen käsitys Platonin hyvän ja pahan teoriasta: ”Päämäärä on tulla jumalan kaltaiseksi. Hyve itsessään riittää onnellisuuteen. Välineikseen se tarvitsee kuitenkin ruumiiseen liittyviä etuja, voimaa, terveyttä, toimivia aisteja ja muuta sellaista. Lisäksi se tarvitsee ulkoisia etuja, kuten rikkautta, hyvää syntyperää ja mainetta. Viisas on kuitenkin yhtä kaikki onnellinen, vaikka hänellä ei olisikaan näitä.” Toisaalta Diogenes Laertios esitteli Platonin esikuvan Sokrateen yksinkertaisia elintapoja, jotka auttoivat Sokrateen itsensä mukaan pääsemään lähemmäksi jumalia. Diogenes Laertios tiesi myös komediakirjailija Aristofaneen sanoneen, että Sokrates piti viinistä ja runsaasta ruuasta.¹³⁰ Omissa kirjoituksissaan Platon yleensä moitti ruumiillisten tekijöiden häiritsevää vaikutusta järkevän sielun toimintaan viisauden tavoittelussa. Samoin hän kritisoi rikkauksien ja vallan turmelevaa vaikutusta.

Näiden ristiriitaisten kuvausten taustalla on saattanut olla käytännön elämän ja teorian erilaisuus. Platonilla, ehkä myös Sokrateella, oli mahdollisuus nauttia hyvinvoivan yläluokan ulkoisista onnellisuuden lähteistä, mukaan luettuna hyvä viini ja ruoka. Nuoruusvuosinaan Platon varovasti puolusteli hedonistisia¹³¹ nautintoja. Sitten hän päätyi nautintojen jyrkäksi vastustajaksi, kunnes taas ikämiehenä päätyi suosimaan nautintojen oikeutusta osana hyvää elämää. Näitä Platonin vaihteita ja vaihtuvia käsityksiä kuvaan seuraavassa alaluvussa.

3.1.2. Nautinnot ja hyvä elämä

Jussi Tenkun¹³² arvokas väitöskirjatutkimus *The evaluation of pleasure in Plato's ethics* käsittelee Platonin etiikkaa, erityisesti käsityksiä nautinnosta. Tutkimuksen johdantoluvun mukaan Platonin yksilöetiikka oli kaikissa vaiheissa sidoksissa hänen yhteiskunnallis-poliittisiin näkemyksiinsä. Molemmat olivat sidoksissa myös hänen metafyyssisiin näkemyksiinsä. Samalla Platon otti etenkin

¹²⁹ Platon, *Faidros*, 275c-276e.

¹³⁰ Diogenes Laertios, I. 78, 98-99, II. 27, 34.

¹³¹ Hedonismi on filosofinen oppi, joka asettaa välittömän nautinnon tai mielihyvän elämän keskeiseksi tavoitteeksi.

¹³² Jussi Tenku (1917-2005) oli suomalainen filosofian professori ja perehtynyt erityisesti etiikkaan ja filosofian historiaan.

myöhempiä vuosina huomioon myös todellisen ihmiselämän ja sen, että peruslähtökohtanaan ihminen tavoittelee hyvää haluamalla nautintoa ja välttää pahaa ja kärsimystä.¹³³

Varhaisessa *Protagoras* -dialogissaan Platon pyrki puolustamaan hedonismia, vaikka hylkäsikin sen myöhemmin. Sokrateen suulla Platon sanoi, että monet tietävät mikä on parasta, mutta eivät silti halua tehdä niin. Hyvään pyrkimisestä huolimatta ihminen tavoittelee syömiseen, juomiseen ja seksiin liittyviä nautintoja, vaikka ne ovat pahoja ja voivat tuottaa sairautta ja köyhyyttä. Hyvätkin nautinnot voivat siis muuttua pahoiksi niiden seurausten vuoksi. Ihmisen on vaikea vastustaa näitä nautintoja. Kukaan ei vapaasta tahdostaan tavoittele sellaista, minkä hän arvioi pahaksi. Ihminen voi valita pahan, koska hän tietämättömyyttään arvioi väärin nautinnon seuraukset. Nautintoihin antautuminen on oppimattomuutta, itsensä voittaminen viisautta. Sivistyneet miehet pystyvät juomingeissakin keskustelemaan säädyllisesti, vaikka he joisivat viiniä paljonkin, kun taas ”mitättömät ja sivistymättömät” eivät tähän pysty.¹³⁴ Myös Diogenes Laertios kertoi Platonin neuvoneen juopuneita katsomaan peiliin, sillä se saisi heidät luopumaan rumaksi tekevästä tavasta. ”Humalaan asti juominen ei ole sopivaa milloinkaan paitsi sen jumalan juhlassa, joka on viinin antanut.”¹³⁵

Myöhemmässä *Gorgias* -dialogissaan Platon oli jo muuttunut hedonismin jyrkemmäksi vastustajaksi. Hyvä ja nautinto eivät enää olleet hänelle käsitteinä toistensa synonyymejä. Hän moitti kovin sanoin moraalisesta korruptiosta Ateenan johtajia, jotka suosivat nautintojen tyydyttämistä. Silloin yhteiskunnassa ei jää tilaa oikeudenmukaisuudelle eikä kohtuullisuudelle. Toisten hallitsemisen sijasta ihmisen pitäisi hallita itseään, niin että hän olisi kohtuullinen ja hallitsisi omat halunsa ja himonsa. Ihminen on sitä onnellisempi, mitä vähemmän hänellä on ruumiillisia tai valtaan ja maineeseen liittyviä haluja. Pahat nautinnot, kuten liiallinen syöminen ja juominen, heikentävät ruumiin terveyttä ja muuta hyvää. Kohtuullisuus ihmisen sisällä ja oikeudenmukaisuus yhteiskunnassa ihmisten välillä luovat harmoniaa. Halujen aisoissa pitäminen on tosin sielun kurittamista, mutta se on sielun kannalta parempi asia kuin hillittömyys.¹³⁶ Epäkypsät ihmiset saadaan Platonin mielestä tarvittaessa luopumaan epäoikeudenmukaisuudesta ja muusta sielun pahuudesta uhkaamalla kivuliailla rangaistuksilla. Näitä voivat olla ojentaminen tai moittiminen tai myös ruumiillista kipua tuottavat ruoskimiset tai kahleet. Menetelmä on sama kuin ruumiillisissa sairauksissa, joita parannetaan kipua tuottavilla lääkkeillä. Tosin Platon tiesi olevan

¹³³ Tenkku 1956, s. 10-17.

¹³⁴ Tenkku 1956, s. 25-30, 37-38; Platon, *Protagoras*, 347c-e, 352d-e, 358c-d.

¹³⁵ Diogenes Laertios, III. 39.

¹³⁶ Tenkku 1956, s. 60-92; Platon, *Gorgias*, 491d-e, 493a-e, 499c-d, 505a-b.

myös parantumattomia yksilöitä, jolle nämäkään toimet eivät tuota muutosta.¹³⁷ Hedonismin vastustajaksi kääntyminen saattoi olla seurausta Platonin havaitsemista yhteiskunnallisista epäkohdista. Ulkoisen kontrollin keinoihin kuuluivat siis sekä kaikkien keinojen ”äiti”, moittiminen, että myös kärsimystä tuottavat keinot, joita kenties käytettiin noihin aikoihin varsinaisiin lainrikkomuksiin.

Platonin metafyyminen ajattelu korostuu *Faidon* -dialogissa, missä hän käsitteli ruumiillisten nautintojen torjuntaa ja jatkoi hedonismin vastustamista. Platonin mukaan sielu liikkuu ja toimii siltana näkymättömän ideain maailman ja näkyvän aistien maailman välillä. Sielun tehtävänä on ohjata ja hallita ruumista, jonka kuuluu palvella ja totella sielua. Ruumis voi kuitenkin saavuttaa voiton ja saastuttaa sielun. Sielu voi alkaa uskoa, että totuus on olemassa vain ruumiillisessa muodossa, jos ihminen ei ole yrittänyt hillitä itseään. Ihmisen totuuden ja puhtaan tiedon kaipuu ja järkevä ajattelu eivät tule koskaan tyydytyiksi, jos sielu on tulehtunut ruumiin himoista ja ruumiin orjuudesta. Ihmisen halujen, kuten syömisen, juomisen ja seksin, paikka on tavallaan sielussa, vaikkakin ruumis on niiden aiheuttaja. Kuolemassa sielu voi joutua eroamaan ruumiista epäpuhtaana, joutuu harhailemaan rangaistuksena huonosta elämästä ja päättyy lopulta uudelleen samanlaisen ruumiin vangiksi. Mässäilijöiden, irstailijoiden ja juopottelijoiden sielut ”joutuvat luonnollisesti aasien ja muiden sentapaisten eläinten hahmoon”. Toisaalta myös paastoaminen on paha asia, koska ruumiillisten asioiden tarkkailu estää silloinkin sisäisen ajattelun. Jos ihminen ei elämänsä aikana ole välittänyt ruumiin nautinnoista vaan on pyrkinyt oppimisen nautintoon, voi hän rauhallisin mielen odottaa kuolemaa ja matkaa Hadekseen.¹³⁸ Platon kannatti siis professori Juhani Pietarisen mukaan dualismia, missä sielu vaikuttaa vuorovaikutteisesti ruumiiseen ja ruumis sieluun. Sielu pystyy aktiivisesti liikuttamaan itseään oman voimansa eli järjen avulla. Silloin ihmisestä tulee autonominen, itsemääräämiskykyinen ja vapaa olento. Ruumis on passiivinen, mutta myös altis ympäristöstä tuleville aineellisille vaikutuksille. Ruumiin toimintojen häiriöt saattavat aiheuttaa psyykkistä oireilua, ja psyykkiset intohimot puolestaan tuottavat ruumiillisia sairauksia. Sielun tehtävänä on saattaa ruumiin eri osien toiminta tasapainoon, koska ruumis on altis ahneudelle ja kohtuuttomuuksille. Sielun ja ruumiin yhteys on välttämätöntä ja kuuluu luonnon järjestykseen.¹³⁹

Myöhemmin *Valtio* -dialogissa Platon yritti uudelleen löytää ymmärrystä hedonismin suuntaan kehittämällä teoriansa kolmiosaisesta sielusta, jota hän käytti myös muissa myöhemmissä

¹³⁷ Tenkku 1956, s. 93-95; Platon, *Gorgias*, 478a-e, 480c-d, 525a-b.

¹³⁸ Tenkku 1956, s. 97-117; Platon, *Faidon*, 66a-e, 81b-e, 105c-d, 114d-e.

¹³⁹ Pietarinen 2005, s. 27-34.

dialogeissaan. Päässä sijaitseva oppimaan kykenevä järki on sielun kuolematon ja tärkein osa. Se säätelee kahta kuolevaista osaa, epityymistä vatsassa sijaitsevaa himosielua, sekä tyymistä, rintaontelossa asuvaa kiivastuvaa ja innostuvaa sielua. Epityyminen sielu eli himoitseva osa on syömiseen, juomiseen ja seksiin kohdistuvien nautintojen keskus.¹⁴⁰ Sielun eri osien tulee Platonin mukaan toimia keskenään sopuoinnussa, niin että ”ihminen hallitsee itseään, pitää itsensä järjestyksessä ja elää ystävyydessä itsensä kanssa”. Sielun harmonia tuottaa hyvettä, joka ”näyttää olevan terveyttä, kauneutta ja sielun hyvinvointia, pahe sen sijaan sairautta, rumuutta ja heikkoutta”. Ruumiillisilla haluillakin voi siis olla oma osansa hyvän elämän edellytyksissä, koska jokainen ihminen on niistä jollakin tavalla riippuvainen. Haluja pitää kuitenkin vartioida, koska ihminen on taipuvainen tyydyttämään niitä välittömästi ilman järjen apua. Vaarana on, että koko elämä joutuu sekasortoon, jos sielun himoitseva osa paisuu liian voimakkaaksi. Platon kritisoi etenkin tasa-arvon kannattajiksi nimittämiään kansalaisia. Heillä voi olla milloin mitään mielihaluja, joskus juominkeja, joskus paastoa, joskus urheilua, joskus laiskottelua ja joskus filosofointia.¹⁴¹

Myöhäisdialogissaan *Filebos* Platon vahvisti hedonismin kannatustaan. Hän nosti eettiseksi pääkysymykseksen, mikä on ihmisen hyvän ja onnellisuuden luonne ja sisältö. Hän päätyi siihen, että hyvään elämään tarvitaan sekä iloa ja nautintoja että järkeä ja viisautta. Järkevät ihmiset päätyvät noudattamaan kaikissa tilanteissa sanontaa ”ei liikaa mitään”. Pelkkä viisas elämä ilman nautinnon ja kärsimyksen kokemuksia ei kuitenkaan ole toivottavaa. Tavoitteena tulee olla koko elämän hyvä, ei mikään yksittäinen välitön hyvä. Nautinnot ovat kuitenkin erilaisia. Vain muutamat niistä ovat hyviä ja toiset, jopa enin osa, pahoja. Jotkut ovat ymmärtämättömyyttään hillittömiä, kun pahat ja kiihkeät nautinnot pitävät heitä otteessaan, minkä vuoksi he joutuvat muiden ihmisten silmätikuiksi. Ymmärtämättömyyden paheen vastakohtana on Delfoin portin ”tunne itsesi” -periaate, joka vie ihmistä kohti hyvettä. Platon käytti esimerkeissään myös alun perin pythagoralaisia metafyyysisiä käsitteitä raja ja rajaton, jotka ovat kaksi jumalan määrittelemää olevaisen perusosaa. Rajaton merkitsee jotain epätyytyttävää ja raja järjestystä ja harmoniaa. Raja on perusta hyvälle laelle. Yhdistämällä raja ja rajattomuus syntyy kohtuullisuus. Tällöin pelastetaan myös nautinnon mahdollisuus ihmisen käyttöön, koska pelkkä nautinto on rajaton. ”Kun jumala huomasi ihmisen kohtuuttomuuden ja koska nautinnolla itsessään ei ole rajaa, hän sääti lain ja järjestyksen, joihin sisältyy raja [...] liian pitkät tai kiihkeät nautinnot ovat rajattomia, ne ovat pahoja ja niitä pitää välttää.”¹⁴² Myös viimeisimmässä *Lait* -dialogissaan Platon yhdisti

¹⁴⁰ Tenkku 1956, s. 122-137; Platon, *Valtio*, 580d-e; ks. myös Platon, *Timaios* 69c-71a, 77b.

¹⁴¹ Platon, *Valtio*, 442a-b, 443d, 444d-e, 561b-e; ks. myös Platon, *Lait*, 732e.

¹⁴² Tenkku 1956, s. 167-177; Platon, *Filebos*, 13a-b, 23c, 25d-26c, 27e, 45d-e, 48c-d, 52c; Frede 2013, luku 5.2.

kohtuullisuuden ja jumalan mielisuusion. ”Kohtuutta noudattava ihminen on jumalalle rakas, koska on hänen kaltaisensa, sen sijaan kohtuuton ja väärämielinen on erilainen ja hänen vihollisensa”.¹⁴³

Platonin mielipiteet nautinnoista näyttävät siis muuttuneet alkuvaiheen hedonismien ymmärtämisestä sen jyrkkään vastustamiseen ja lopulta taas lähes suositteluun osana hyvän elämän kokonaisuutta. Ymmärtämys liittyi aluksi oletukseen, että liialliset nautinnot ovat ymmärtämättömyyttä ja tiedon puutetta. Ehkä hän kuitenkin huomasi, että tiedon lisääminen ei välttämättä poista liiallisia nautintoja. Seuraavan vaiheen hedonismien vastustukseen sisältyi tyytymättömyys koko Ateenan ja sen hallinnon moraalittomuuteen ja nautintomyönteisyyteen. Platon halusi rinnastaa yksilökohtaisen kohtuullisuuden ja yhteiskunnan oikeudenmukaisuuden toisiinsa osoituksena harmonisesta elämästä. Viinin juontia Platon piti kohtuullisena, jos henkilö käyttäytyi sivistyneesti eikä ilmentänyt näkyviä humalatilien merkkejä, vaikka olisi kenties juonut runsaastikin. Paheellisia ja epäkypsiä kansalaisia Platon oli valmis vähintäänkin moittimaan tai jopa rankaisemaan kärsimystä tuottavilla keinoilla. Tosin hän oletti, että nekään eivät auta paatuneimpiin paheellisiin. Epäselväksi jää, miten rankaiseminen kärsimyksen avulla voisi edistää itsetuntemusta ja sisäistä kontrollia ja vahvistaa järkevää sielun osaa, niin että edes vähemmän paatunut paheellinen voisi luopua paheistaan. Hyvä ja tukea antava nuoren ihmisen kasvatus on paljon helpompi ymmärtää polkuna hyveisiin ja paheiden karttamisiin. Maallinen yhteiskunnan kontrolli oli löysästi sidoksissa myös jumalien suorittamiin kontrollitoimiin, kun Platon uskoi jumalien säätäneen järjestystä tuovia lakeja poistamaan epäjärjestystä. Jumalien osuus yksittäisen ihmisen hyvän elämän yleisessä tukemisessa ja nautintojen säätelyssä näyttää kuitenkin jäävän kovin vähälle huomiolle.

Seuraavassa kahdessa alaluvussa käsittelemme tarkemmin Platonin kuvauksia alkoholin käyttöön liittyvästä käyttäjän omasta sisäisestä kontrollista ja toisaalta yhteiskunnan taholta tulevasta ulkoisesta kontrollista. Ne liittyvät kuitenkin tiiviisti toisiinsa, koska yksilökohtainen hyveellinen elämä merkitsi samalla myös halua ja kykyä toimia kaupunkivaltion normien mukaisena hyveellisenä kansalaisena ja lakien ja käyttäytymisnormien noudattajana.

3.1.3. Sisäinen kontrolli

Alkoholin käytön sisäisessä kontrollissa yhdistyvät ihmisen yksilökohtainen halu ja kyky säädellä omaa käyttäytymistään ja toisaalta alkoholiaineen yksilökohtaisten vaikutusmekanismien huomioon

¹⁴³ Platon, *Lait*, 716c-d.

ottaminen. Viimemainitut vaikuttavat eri tavoin eri ihmisten aivoihin ja muuhun aineenvaihduntaan ja sitä kautta käyttäytymiseen. Platonin *Timaios* -dialogin alkuaineteorian mukaan viini syntyy, kun vesi siivilöityy maasta kasvien läpi ja saa ainesosakseen myös tulen, koska viini tunnetusti lämmittää sekä sielua että ruumista¹⁴⁴. Tämän mukaan kreikkalaisilla näyttää olleen, varmaankin arkihavaintojen perusteella, selkeä käsitys siitä, että viini vaikuttaa ihmisen sekä psyykkisiin että ruumiillisiin toimintoihin ja siten myös ”lämmittävästi” ihmisen sisäiseen kontrollikykyyn. Tarkoittiko tämä kenties kontrollin muuttumista sallivammaksi? Viiniä nautittiin ainakin yläluokan miesten tilaisuuksissa tiettyjen rituaalien mukaan. Aterian yhteydessä lienee usein suoritettu viiniuhri jumalille ja vainajien hengille. Viinin juonti tapahtui ainakin juomingeiksi tarkoitetuissa tilaisuuksissa vasta aterian jälkeen. ”Kun kaikki olivat syöneet, toimitettiin juomauhri, laulettiin jumalalle ja suoritettiin muut tavanomaiset menot. Sitten siirryttiin viininjuontiin.”¹⁴⁵ Ensin maistettiin sekoittamatonta viiniä ja sitten lisättiin viisi osaa vettä kahteen osaan viiniä. Tällöin saatiin arviolta 4-5 alkoholiprosentin vahvuista juomaa. Tavoitteena oli arjesta irrottautuneena keskustella luottamuksellisesti vaikkapa runoudesta ja tavoitella jonkinasteista totuutta. Rituaalinen viininjuonti lienee ollut myös Platonin Akatemian eräs yhdessäolon muoto.

Platon toisti useissa kirjoituksissaan, että ihminen tarvitsee kaikissa toimissaan ja erityisesti ruumiillisissa nautinnoissaan yhtäaikaan sekä ihmisen itsensä sisäistä kontrollia että yhteiskunnan lakeja ja muita normeja eli ulkoista kontrollia. Platonin ajan Kreikassa sisäinen itsekontrolli sisältyi oleellisena osana ihmisen, ainakin yläluokkaisen miehen, hyveelliseen ja onnellisuuteen tähtäävään elämään, missä kohtuullisuus oli eräs keskeinen hyve. Itsensä hillitsevä oli kansalainen, joka ”tottelee hallitsijoitaan, mutta pystyy juomien, lemmennautintojen ja pöydän ilojen kohdalla olemaan itse oma hallitsijansa”. Itsensä hallitseva oli tavallaan itsensä alamainen, jolloin sielun parempi puoli ohjasi ja hallitsi huonompaa puolta. Huonomman puolen hallitessa ihmistä tuli paheksua ja sanoa hillittömäksi ihmistä, joka ei hallitse itseään.¹⁴⁶ Vielä myöhäisvaiheen *Timaios* -dialogissaan Platon palasi sisäisen kontrollin vaikeuteen. Dialogin mukaan kontrollia vaikeuttaa tavallaan synnynnäinen nautinnon halu, joka on myös jumalien aikaansaannosta: ”Ne jumalat, jotka loivat meidät, tiesivät taipumuksemme kohtuuttomuuteen ruoan ja juoman suhteen, niin että me ahneudessaamme nautimme niitä paljon enemmän kuin olisi kohtuullista ja välttämätöntä.”¹⁴⁷ Juomisrituaalien viiniuhrit jumalille voidaan kenties kuvitella ”anomukseksi”, jolla jumalilta saataisiin sekä lupa tähän nautintoon ja kyky pysyä kohtuullisuudessa että myös ennakoita jumalien,

¹⁴⁴ Platon, *Timaios*, 59e-60a.

¹⁴⁵ Platon, *Pidot*, 176a.

¹⁴⁶ Platon, *Valtio*, 389d-e, 430e-431b; Frede 2013, luku 3.2.

¹⁴⁷ Platon, *Timaios*, 72e.

ehkä Dionysoksen lupaus kantaa eräänlaisena ulkoisen kontrollin muotona osavastuunsa, jos juominen kuitenkin päättyisi kohtuuttomuuksiin.

Platon suositteli lapsille ja nuorille johdonmukaista kasvatusta, jotta heidän mieliinsä kehittyisi *kosmos*, hyvä ja kaunis järjestys ja jotta heille löytyisi kullekin sopiva ja heille kuuluva oma paikka yhteiskunnassa. Kasvatuksen avulla tuli huolehtia sielun kunnosta, mikä sitten suotuisassa tapauksessa ilmeni mielen lujutena ja tasapainona.¹⁴⁸ *Alkibiades I* -dialogin mukaan etenkin nuoria miehiä pitää kasvatuksen avulla opettaa tuntemaan itsensä, jotta he voivat pitää huolta itsestään, tuntea omat heikkoutensa ja kompensoida ne hankkimalla tietoja ja taitoja vaikkapa valtion johtamista varten.¹⁴⁹ *Lait* -dialogin mukaan kasvatuksen tulee ohjata ihmistä kokemaan nautintoa vain hyvistä asioista. Jos ihminen on tietämätön hyvien ja pahojen nautintojen eroista, hänen sielunsa voi jäädä pahojen nautintojen orjaksi, jolloin hänelle ei voi sen jälkeen antaa mitään yhteiskunnallista vastuuta. Nuorukaista pitää jopa opetusluonteisesti tutustuttaa nautintoihin, kuten juominkeihin, jotta hän pystyisi tositilanteen tullen vastustamaan niitä. Liiallisiin haluihin, nautintoihin ja viettelyksiin sortuva on keho ihminen, joka ”on kärsinyt itsensä edessä häpeällisemmän tappion kuin se jonka tuskat lannistavat”. Pelkkä kieltäminen tai rajoittaminen eli ulkoinen kontrolli ei siis riitä, vaan luonnetta pitää valmentaa elämän konflikteihin. Koulutustarkoitusta lukuun ottamatta valtion tehtävänä ei kuitenkaan ole nautintojen järjestäminen. Sekä yksilön että valtion onnelliseen elämään tulee ikääntyneen Platonin mukaan sisältyä sopivassa määrin sekä nautintoja että kärsimyksiä.¹⁵⁰ Häpeän kokeminen on Foucault’n mukaan ympäröivän yhteiskunnan tuottama välitön ja spontaani rangaistus, siis seuraus ulkoisesta kontrollista, johon ei tarvita lakien soveltamista eikä poliittista valtaa¹⁵¹. Hyvää sisäistä kontrollia ja sen tueksi ulkoista kontrollia tarvitaan tämän mukaan myös yhteiskunnan hyvän vuoksi, jos nautintojen orjaksi päätyneelle ei voida antaa hänen rooliinsa muuten kuuluvia vastuullisia tehtäviä yhteiskunnassa. Opetusjuominkien järjestäminen nuorukaisille on mielenkiintoinen ajatus. Nykyään aikuistuvat miehet ja naiset joutuvat tekemään ensimmäiset juomisharjoituksensa usein salassa aikuisilta muiden alaikäisten kanssa. Myös juomisen opettelua kotona vanhempien silmien alla yleensä kritisoidaan. Missä siis voisi harjoitella kohtuullisuutta?

Viinin käyttöä pyrittiin säännöstelemään omatoimisesti sekä kohtuullisuuden hyveeseen pyrkivän käyttäytymisen että viinin konkreettisten haittojen vuoksi. Platon ei näyttänyt paljoakaan luottaneen useimpien ihmisten sisäiseen kontrolliin.”Viinin ystävien mielestä mikä tahansa viini on heistä

¹⁴⁸ Pietarinen 2005, s. 43-49.

¹⁴⁹ Platon, *Alkibiades I*, 124b-127e, 129a-b, 132c.

¹⁵⁰ Tenkku 1956, s. 138-144; Platon, *Lait*, 633d-e, 635b-d; Russell 1967, s. 138.

¹⁵¹ Foucault 1997, s. 28.

hyvää ja aina heillä riittää sille perusteluja”¹⁵². *Pidot* -dialogissa kuvataan kohtuullisuuden perusteluna enemmän juomisen välittömiä krapula- ja muita fyysisiä haittoja kuin kohtuuden hyveellisyyttä. Jokaista pitoihin osallistujaa kehoitettiin juomaan kohtuullisesti ja vain sen verran kuin itse tahtoo, ilman muiden määräämää juomispakkoa, jotta tulisi mukava olo. Kohtuutta pyrittiin edistämään tekemällä päätös, että runsaan juomisen sijasta tilaisuudessa keskustellaan rakkaudesta sivistyneesti ja totuutta etsien. Juominen samoin kuin mitkään muutkaan teot eivät Platonin mukaan itsessään olleet oikein tai väärin, kaunista tai rumaa, vaan oleellista oli se miten teko suoritetaan. Tärkeämpi kohtuuden perustelu tilaisuuden alussa oli kuitenkin osallistujien edellisillan juomingeista koitunut krapula ja uuden humaltumisen välttäminen. Seurueen lääkäri todisteli, että humalassa oleminen on ihmiselle vaarallista ja juomisen jatkaminen pitkään ei ole suotavaa, jos on krapulassa. Lääkäri myös tiesi, että joillain ihmisillä on hyvä viinipää ja että toiset puolestaan kestävät viiniä huonosti. Sokrates oli tässä mielessä erityinen poikkeustapaus, koska hänen sanottiin pystyvän yhtä hyvin juomaan kuin olemaan juomatta. Dialogin usean maininnan mukaan Sokrates pystyi juomaan viiniä vaikkapa koko yön, ja siitä huolimatta hän pystyi jatkamaan keskustelua ja lähtemään aamulla ilman humalan merkkejä tavanomaisiin päivän tehtäviin.¹⁵³ Asian ristiriitaisuus on kiinnostanut monia historiantutkijoita ja filosofiä¹⁵⁴. Kuvauksessa Sokrateen poikkeuksellisesta viinin sietokyvystä on luultavasti myyttisiä piirteitä, joilla on kenties haluttu viitata hänen lähes jumalalliseen vahvuuteensa ruumiillisten heikkouksien, tunteiden ja himojen edessä. Nykyisen alkoholifysiologisen tietämyksen mukaan tulkittuna runsaan alkoholimäärän nauttiminen ilman siitä koituvaa voimakasta humalatilaa ja sen jälkeistä krapula on mahdollista vain säännöllisen alkoholinkäytön tuottaman sietokyvyn kohoamisen myötä. Nykyään sitä nimitettäisiin alkoholiriippuvuuden merkiksi. Tavallisten ihmisten osalta tiedettiin, että runsas viinin juonti aiheuttaa krapulaa ja muita terveyshaittoja ja että sietokyky viinin vaikutuksiin on osin synnynnäinen ominaisuus, osin säännöllisen viininjuonnin seuraus.

Lait -dialogissa Platon jatkoi varoitteluaan humalaan juomisen sopimattomuudesta ja vaarallisuudesta. Vain Dionysos-jumalan juhlat voivat tehdä tästä poikkeuksen. Myös viinin haitallisesta vaikutuksesta kehittyvään sikiöön näyttää Platonin aikana olleen jonkinlainen käsitys. Platonin mukaan lasta siitettäessä sekä äidin että isän ei tulisi olla alkoholin vaikutuksen alaisena, koska ”sikiön on päästävä kehittymään kohdussa tukevasti, varmasti ja rauhallisesti”. Ihmisen ”alku on näet kuin ihmiseen asettunut jumaluus, joka suojaa kaikkea, jos se saa itse kultakin asiaan kuuluvaa kunnioitusta osakseen”. Etenkin humaltunut mies on sielultaan ja ruumiiltaan ”hulluuden

¹⁵² Platon, *Valtio*, 475a.

¹⁵³ Platon, *Pidot*, 176a-177c, 214a, 223d.

¹⁵⁴ Russell 1967, s. 115; Foucault 2005, s. 49-50.

tilassa”, jolloin hän ”tuottaa luultavasti epävakaisen ja ailahtelevan jälkeläisen, horjuvan niin sielultaan kuin ruumiiltaan”.¹⁵⁵ Havainnot moderneissa lääketieteellisissä tutkimuksissa ovat vahvistaneet nämä tiedot äidin osalta selkeästi vasta 1960-luvulta alkaen. Niiden perusteella nykynaisia kehoitetaan välttämään vähäistäkin alkoholin käyttöä raskauden aikana ja myös jonkin aikaa ennen ennakoitua hedelmöitystä. Miesten osalta ei erityisiä rajoituksia ole toistaiseksi suositeltu, vaikka miehen humala on usein vaikuttamassa ainakin suunnittelemattomien raskauksien käynnistymiseen.

Timaios -dialogissa Platon yritti tavallaan puolustella jumalia, jotka olivat rakentaneet ihmisen hillittömyyteen taipuvaiseksi. Jumala oli alun perin halunnut, että kaikki luomistyön tulos olisi hyvää, jumalan itsensä kaltaista. Jotta ihmiset eivät sairastuisi ja kuolisi liian nopeasti hillittömyksiensä vuoksi, jumala rakensi liiallisen ruoan ja juoman vastaanottajaksi mahalaukun ja pitkän suoliston, jotta ruoan ja juoman kulku hidastuisi ja hillittömyyden vaara vähenisi. Samalla vähennettiin sitäkin vaaraa, että ihminen alkaisi humaltuneena välttää filosofiaa ja järjen kehittämistä eikä tottelisi ihmisessä asuvaa jumalallisinta osaa.¹⁵⁶ Nykyisinkin suositellaan, tosin modernin fysiologisen tiedon perusteella, alkoholin nauttimista hitaasti, mieluiten aterian yhteydessä, jolloin alkoholi imeytyy suolistosta hitaammin. Silloin vältetään välittömiä alkoholihaittoja, kun veren alkoholipitoisuus ei kohoa liian jyrkästi eikä liian korkealle.

Pidot -dialogissa kuvattu sisäisen kontrollin määrittelemä päätös pysyä kohtuullisessa ja itselle sopivassa alkoholin määrässä näytti olleen altis lähiseurueen ja muun ympäristön suunnalta tuleville houkutuksille. *Pitojen* juominkeihin saapui myöhemmin illalla poliitikko Alkibiades äänekkäästi ja humalassa, tosin peläten, että hänelle naurettaisiin hänen humalansa vuoksi. Keskinäisistä kohtuullisuuslupauksistaan huolimatta kaikki vieraat toivottivat hänet vilpittömästi tervetulleeksi ja hyväksyivät hänen vaatimuksensa, että kaikkien tulee juoda runsaasti.¹⁵⁷ Antiikin ateenalaisten illanistujaisien arvellaan yleisemminkin päättyneen remuamiseen, jolloin juopuneet juhlijat lähtivät kiertelemään kaduille ja pyrkivät sisään tuttujen luo juhlimista jatkamaan¹⁵⁸. ”Jatkoille” lähtemisen tapa ei ole lainkaan vieras nykyäänkään, kun yksityisasuntojen lisäksi on avoinna lukuisa joukko kaupunkien ravintoloita pitkälle aamuyön tunteihin saakka.

Platon ei siis näyttänyt olevan kovin luottavainen ihmisten sisäiseen kontrollikykyyn viinin käytössään, vaikka yläluokan nuoria miehiä olikin yritetty kasvattaa ja juominkeja varten oli

¹⁵⁵ Platon, *Lait*, 775b-e.

¹⁵⁶ Platon, *Timaios*, 73a.

¹⁵⁷ Platon, *Pidot*, 212c-214c.

¹⁵⁸ Ahonen 2002, s. 531.

olemassa omat käyttäytymisnorminsa. Toisaalta *Pidot* kuvaa myös alkoholinkäytön yhteiskunnallisen eli ulkoisen kontrollin sattumanvaraisuutta. Yhteiskunnan yläluokalla saattoi olla kaupunkivaltion hyvää tarkoittavia näkemyksiä tarpeellisista laeista ja viinin saatavuuden säännöstelystä, mutta samojen henkilöiden omaan elämään sisältyivät remuavat retket kaupungin kaduilla. Platonilla olikin hyvin kriittinen näkemys oman yhteiskuntansa heikosta halusta ja kyvystä kontrolloida paheita ulkoisen kontrollin avulla. Tätä kuvaan tarkemmin seuraavassa kappaleessa.

3.1.4. Ulkoinen kontrolli

Platon moitti monissa yhteyksissä kotivaltionsa mädännäisyyttä, moraalisen järjestyksen heikentymistä ja elämäntapaa, missä keskeisiksi olivat muodostuneet kohtuullisuuden ja itsehallinnan sijasta poliittinen kilpailu, taloudellisen menestyksen tavoittelu ja nautinnonhalu. ”Kun valtio on täynnä hillittömyyttä ja sairauksia, silloin siinä avataan suuret määrät oikeussaleja ja lääkäreiden vastaanottohuoneita”.¹⁵⁹ ”[Ihmiselle] on eduksi olla jumalallisen ja järjellisen hallinnon alainen. Parasta tietysti on, jos tällainen hallitseva aines on ihmisessä itsessään; ellei, se hallitkoon häntä ulkoa päin, niin että tämä yhteinen hallinto tekee meidät mahdollisimman samanvertaisiksi ja ystäviksi keskenämme”¹⁶⁰. Juomisen ja etenkin humalatilan säätelyyn ”vaaditaan pätevä lainsäätäjä”¹⁶¹. Platon asetti siis toivonsa jumalien suosiollisuuden lisäksi yhteiskunnan ulkoiseen kontrolliin, kun hän oli huomannut ihmisten sisäisen kontrollikyvyn kovin epävarmaksi. Hyvän hallinnon ja lainsäädännön, siis ulkoisen kontrollin, hän toiveikkaasti uskoi edistävän sekä ihmisten välistä ystävyyttä ja tasa-arvoa että säätelevän juomisen haittoja.

Platon hahmotteli *Valtio* -dialogissaan utopiyhteiskunnan, missä asuu kolmentasoisia kansalaisia. Hallitsijaluokka oli järkevää ja filosofisesti valistunutta. Vartijaluokan jäsenet olivat rohkeita ja innokkaita sotilaita. Juopumus on Platonin mukaan sopimatonta etenkin ihanneyhteiskunnan vartijaluokalla¹⁶². Alimman tason kansalaiset, jotka tekivät varsinaiset työt, olivat eniten kiinnostuneita maallisesta mammonasta ja sen avulla saavutettavista nautinnoista. Tällä työläisten luokalla oli suurin uhka ajautua moraalittomuuteen, minkä vuoksi erityisesti he tarvitsivat

¹⁵⁹ Platon, *Apologia*, 29d-e; *Gorgias*, 518d-519d; *Valtio*, 405a, 559e-561d.

¹⁶⁰ Platon, *Valtio*, 590c-d; Frede 2013, luku 3.2.

¹⁶¹ Platon, *Lait*, 637c-d.

¹⁶² Platon, *Valtio*, 398e, 403e.

itsehillintänsä tueksi yhteiskunnan ylimpien luokkien toteuttamaa ulkoista valvontaa. Yhteiskunnan kolmijako vastasi yksittäisen ihmisen kolmiluokkaista sielua, siis järkeä, intoa ja himoja.¹⁶³

Lait sisältää *Valtiota* enemmän käytäntöönkin sopivia suosituksia ja tietoa sen ajan yhteiskunnan todellisista oloista. *Lait* sisältää myös muita dialogeja runsaammin koko yhteiskuntaa koskevia näkemyksiä ruumiillisista nautinnoista ja myös viinin käytöstä, hyödyistä ja haitoista. Koko ihmiskunnan hillittömien elämäntapojen katsottiin tässä Platonin viimeisessäkin teoksessa johtuvan tietämättömyydestä ja itsekurin puutteesta¹⁶⁴.

Lait -dialogin mukaan juomingit ovat eräs monista yhdessäolon muodoista, mutta yleensä ne eivät suju niin kuin pitäisi. Sen vuoksi juominkien johtajaksi ja ulkoisen kontrollin pitäjäksi tarvittaisiin Platonin mukaan raitis, viisas ja riittävän iäkäs johtaja, joka johtaisi tilannetta oikeassa järjestyksessä, niin että juomingeilla olisi kasvatuksellinen merkitys. Hyveet ja paheet kiskovat ihmistä vastakkaisiin suuntiin kuin sätkynukke. Viininjuonti lisää nautintojen, intohimojen ja halujen voimakkuutta, ja samanaikaisesti havainnot, muistot ja ajatukset haihtuvat ihmisen mielestä. Ihmisestä tulee lapsi, joka ei hallitse itseään. Viiniä nauttinut kokee itsensä rohkeaksi, pelottomaksi, viisaaksi ja suorapuheiseksi. Sisäinen kontrolli siis heikkenee. Kun viiniä nautitaan turvallisissa olosuhteissa juominkien johtajan valvonnassa, ihmiset voivat ryhtyä tutkistelemaan omia ja toistensa luonteenlaatuja ja käyttää juomisen aikana oppimiaan taitoja myöhemminkin käytännössä vaikkapa politiikassa tai taisteluissa. Lisäksi nautintojen ja tuskien oikeaan käsittelyyn pohjautuva hyväkin nuoruusiän kasvatus voi Platonin mukaan höltyä iän myötä, mutta tilanne korjautuu, kun ihminen voi juhliessa välillä levätä ja pääsee juhlimaan jumalten, kuten Apollonin ja Dionysoksen seurassa. Juominkeja varten hyvän lainsäätäjän tulee säätää lait, jotta liiallisuuteen taipuvaiset osallistujatkin noudattaisivat juominkien johtajan ohjeita, eikä heidän tarvitsisi tuntea jumalallista pelkoa nimeltä häpeä. Lakien mukaan sujuneista juomingeista osallistujat poistuisivat entistä parempina ystävinä, eivät vihamiehinä. Juominen tuli siis toteuttaa lakien ja järjen tuella eikä niin, että juominen olisi luvallista kenelle tahansa, milloin tahansa ja missä seurassa tahansa.¹⁶⁵

Tämä voisi hyvinkin olla kuvaus MacIntyren sisäisesti hyvästä käytännöstä, kun kasvatuksellinen funktio yhdistyy rentouttavaan ilonpitoon yhteisten sääntöjen ja normien ja jopa lakien puitteissa. Kenties tällaisia hyvin sujuneita tilaisuuksia tapahtui antiikissa todellisessa elämässäkin, joskin kirjallisuuteen on tallentunut lähinnä vain kuvauksia kohtuuttomista juomingeista, joiden johtaja on epäonnistunut kontrollitehtävässään myös hallitsija- ja vartijaluokan, ei pelkästään

¹⁶³ Pietarinen 2005, s. 67-76.

¹⁶⁴ Platon, *Lait*, 734b.

¹⁶⁵ Platon, *Lait*, 639d-650b, 653c-d, 671c-e, 673e-674a.

nautinnonhaluisten rahvaan jäsenten kanssa. Nykyajan ravintolajuomingeista puuttuu viisas johtaja. Johtajan tehtävät on jaettu tarjoiluhenkilökunnalle, satunnaisesti vierailevalle alkoholitarkastajalle ja ääritilanteessa poliisille, joiden tehtäviin tuskin kuuluu kasvattava ja viisas opastus.

Lait -dialogissa Platon hahmottelee säädöksiä ja rajoituksia eri ikäisten viininkäyttöoikeuksista:

”Alle kahdeksantoistavuotiaat pojat eivät saa lainkaan maistaa viiniä [...koska] tulta ei pidä saattaa tulen yhteyteen sen enempää ruumiissa kuin sielussakaan [...] varjelemme nuorten helposti leimahtavaa luonteenlaatua. Tämän jälkeen voi viiniä maistella kohtuullisesti kolmeenkymmeneen ikävuoteen asti, mutta humaltumisesta ja liiallisesta juomisesta nuoren miehen on [...] pysyttävä erillään. Neljäkymmenen ikään päästyään hän voi yhteisillä juhla-aterioilla kutsua jumalia, erityisesti Dionysosta mukaan nauttimaan tästä ikämiesten virkistävästä rituaalista. Juuri Dionysoshan on sen lahjoittanut ihmisille synkän vanhuuden keventäjäksi ja nuorentavaksi lääkkeeksi, joka saa alakuloisuuden unohtumaan ja sielun kovan luonteen pehmenemään”.¹⁶⁶

Tuntemistaan muiden valtioiden lainsäädöksistä Platon ihaili etenkin senaikaisen Karthagon lakeja. Niiden mukaan viinin juonti oli kiellettyä orjilta, sotilailta sotaretken aikana, hallintomiehiltä virkavuoden aikana, perämiehiltä ja tuomareilta tointaan hoitaessaan, neuvosmiehiltä ennen kokousta ja kaikilta kansalaisilta päiväsaikaan. Näiden rajoitusten toteutuessa valtiossa ei tarvittaisi monia viinitarhoja, joten viininviljely ja satomäärät voisivat olla tarkemmin säännösteltyjä kuin muu maanviljely.¹⁶⁷ Platonin ihailemat, joskin ilmeisesti käytännössä toteutumattomat juomisen ikäluokkanormit ja ajatus alkoholipoliittisesta viinin viljelyn ja saatavuuden säännöstelystä sopisivat ohjeiksi myös nykypäivään, jolloin tosin niiltä edelleenkin puuttuu sekä kansalaisten yleisen mielipiteen että alkoholiehtoisen elinkeinoelämän tuki. Nyt alle 18-vuotiaiden alkoholin hankintaoikeus on kielletty lailla, mutta sen jälkeen nuoren aikuisen ulkoiset rajoitukset loppuvat kokonaan varsinkin, kun monet nuoret muuttavat asumaan itsenäisesti pois vanhempiensa valvonnan alta.

Platonin ihailemaa hyvää itsehillintää eli sisäistä kontrollia vaikeuttivat monet ympäristöstä tulevat vaikutteet. Hän katsoi, että etenkin nuorten itsehillintää rapauttavat eräät runoilijoiden ja proosakirjailijoiden nautintoja ihannoivat kirjoitukset, samoin tietynlaiset musiikkityylit. Esimerkiksi Homeroksen runosäkeissä viisas päällikkö oli sanonut, että ihaninta on, kun ruokaa on

¹⁶⁶ Platon, *Lait*, 666a-c.

¹⁶⁷ Platon, *Lait*, 674a-c.

yllin kyllin ja ”sekomaljast ahkera airut viiniä ammentaa, pikareihin kaatavi, kantaa”.¹⁶⁸ Platon suhtautui runoilijoihin ja näytelmäkirjailijoihin penseästi ehkä senkin takia, että monet heistä olivat kirjoituksissaan pilkanneet Platonia ja hänen näkemyksiään¹⁶⁹. Tiettyjä musiikin lajeja ja sanoituksia, samoin joskus myös proosakirjallisuutta tai viihdealan idolien elämäntapoja pidetään nyky-yhteiskunnassakin epämoraalisina tai päihteiden käyttöä ihannoivina.

Valtiossa Platon korosti jokaisen kansalaisen velvollisuutta suorittaa omat tehtävänsä. Eläminen ei kannata, jos ihminen jättäytyy joutilaansa sairastamaan. Lääkärinkään ei Platonin mukaan kannata hoitaa ihmistä, jonka sairaus on levinnyt koko ruumiiseen, joka ei enää kykene elämään tavalliseen tapaan ja josta ei ole hyötyä ihmiselle itselleen eikä valtiolle. Lääkintä- ja oikeusjärjestelmien tulee huolehtia vain niistä, jotka ”ovat sielultaan ja ruumiiltaan kunnollista laatua”, eivät ”luonnostaan sairaalloisia ja hillittömiä tavoiltaan”. Valtion tulee järjestää lääkintähuolto ja oikeudenkäyttö sellaisiksi, että ”ne sallivat ruumiiltaan kelvottomien kuolla, ja sielultaan parantumattoman kehnot ne surmaavat. Se on varmasti parasta sekä asianomaiselle itselleen että valtiolle.”¹⁷⁰ Nämä jyrkät kannanotot liittyivät kenties Platonin utopiavaltion suunnitteluun tai sitten siihen senaikaiseen elämän realismiin, että vaikeisiin ruumiillisiin sairauksiin ei ollut parantavia hoitokeinoja, vielä vähemmän vaikeisiin sielullisiin häiriöihin. Platonilla oli vielä *Valtiota* kirjoittaessaan hyvin pessimistinen näkemys siitä, voiko sisäisen kontrollinsa menettäneitä ja hillittömyyksiin päätyneitä saada muuttumaan yhteiskunnan kontrollin tai muiden toimenpiteiden avulla. Hänen mukaansa hillittömiä ei voi ihailia, koska he ovat eräänlaisia potilaita, jotka eivät malta luopua huonoista elintavoistaan. He suuttuvat, jos heille sanotaan totuus. Mitkään lääkkeet, poltinraudat tai leikkaukset, loitsut tai amuletit eivät auta heitä hiukkaakaan, ”ennen kuin he lopettavat juopottelun ja mässäilyn, irstailun ja laiskottelun”. Tosin hän samaan aikaan moitti kokonaisia kaupunkivaltioita samaisesta hillittömyydestä. Valtiotkaan eivät pitäneet siitä, jos niiden huonoa hallintoa moitittiin, vaan viisaina ihmisinä pidettiin sellaisia, jotka osasivat liehitellä huonoja johtajia.¹⁷¹ Ensisijainen muuttumisvelvoite oli siis hillittömillä ihmisillä itsellään oman sisäisen kontrollinsa avulla ja toisaalta huonoilla johtajilla, joiden hallinto pikemminkin edisti hillittömyyksiä kuin loi niille ulkoista kontrollia kaikkia kansalaisia varten.

Platon pohti kuitenkin myöhemmin *Timaios* -dialogissaan myös kysymystä hillittömyyksiensä tahdonalaisuudesta ja hänelle uutena näkökulmana mahdollisesta sairausluonteesta. Voiko ihminen olla pelkästään omasta tahdostaan paha, hillitön ja nautintoja tavoitteleva? Hän piti pahimpana

¹⁶⁸ Platon, *Valtio*, 389e-390b.

¹⁶⁹ Diogenes Laertios, III, 26-28.

¹⁷⁰ Platon, *Valtio*, 406c-410a.

¹⁷¹ Platon, *Valtio*, 425e-426c.

sielun sairauden aiheuttajana sitä, että ihmisellä on, usein vuoron perään, liikaa nautintoa ja liikaa tuskaa. Tällöin ihminen on hulluuden tilassa, sielultaan sairas ja mieltä vailla, koska ruumis hallitsee sielua. Platon kuvasi monien aikalaistensa edelleenkin pitävän tällaista ihmistä omasta vapaasta tahdostaan pahana, ei sairaana, kun hän on nautinnoissaan tietoisesti kohtuuton. Platonin oman, ajan mittaan muuttuneen mielipiteen mukaan näitä moitteita ei anneta oikein perustein, koska ”kukaan ei ole tahallaan paha, vaan pahuus syntyy jostakin pahasta ruumiillisesta tilasta ja tietämättömyyteen perustuvasta kasvattamisesta, ja tällainen tapahtuu aina vastoin toivomusta ja tahtoa”. Huonoon sielutilaan voi liittyä myös eläminen huonon poliittisen hallinnon alaisena, joka on pahan tartuttamaa ja joka laiminlyö lasten kasvatuksen. Tähänkään ei pahaksi päätyneellä itsellään ole omaa osuutta. Näin ollen pahuudesta ”on silloin syytettävä pikemminkin istuttajia kuin istutettuja, kasvattajia kuin kasvatettavia”. Jos sielu on ruumista voimakkaampi ja voimakkaan intohimon vallassa, se täyttää ruumiin sisältäpäin sairauksilla.¹⁷² Nämä Platonin mielipiteet ovat hyvin lähellä nykyaikaisia yhteiskuntatieteiden ja lääketieteen näkemyksiä. Niiden mukaan yksittäisen ihmisen erilaisten ”pahuuksien” taustalla ovat usein epäedulliset aiemmat lapsuuden ja nuoruuden kasvatusolot ja nykyiset yhteiskunnan olot. Niihin ihminen ei ole voinut omalla tahdollaan vaikuttaa, mutta ne johtavat sisäisen autonomian heikkouteen ja altistavat sairaudeksi nimitettyihin tiloihin, kuten päihde- ja muihin riippuvuuksiin.

Platon näyttää siis kirjallisen tuotantonsa alkuvuosina hyväksyneen yhteiskuntansa halut ruumiillisiin nautintoihin ikään kuin ”luontoon” ja Dionysos-jumalan vaikutuspiiriin kuuluvina. Sitten hänen moralistin sielunsa heräsi, kun hän totesi yksilökohtaisten nautintojen häiritsevän pahasti pohdintoja järjen käytöstä ja pyrkimystä ymmärtää jumalallista viisautta. Samalla hän moitti koko yhteiskuntansa mädännäisyyttä ja nautintojen hyväksymistä. Pyrkimyksissään edistää ihmisen järkipohjaista itsetuntemusta ja sisäistä kontrollia hän huomasi vähitellen, että ihmisen tunteita ja nautinnon tarpeita ja sisäisen kontrollin heikkoutta ei voi pelkästään moittimalla tai rankaisemalla hävittää. Myöskään ideat täydellisestä ja ylhäältä päin ohjatusta yhteiskunnasta eivät päätyneet toteutusasteelle. Sisäinen kontrolli ei toiminut riittävästi, mutta ei myöskään ulkoinen säätely. Ikääntyessään Platon päätyi hyväksymään tasapuolisesti sekä järjen kehittämisen että tunteiden ilmaisemisen tarpeet.

Platonin näkemykset nautinnoista ja ruumiillisista haluista vaihtelivat siis ajan mittaan suuntaan ja toiseen ilman kokonaisvaltaista ja johdonmukaista teoriaa tai varmaa lopputulosta. Hänen monet aikalaisensa ja oppilaansa, erityisesti Aristoteles, kehittivät eteenpäin teorioita viinin käytön

¹⁷² Platon, *Timaios*, 86b-88a.

kohtuullisuudesta ja hillittömyydestä. Ensin tarkastelen Platonin aikalaisen ja myös Sokrateelta vaikutteita saaneen filosofi Ksenofonin näkemyksiä. Ksenofon oli selkeä hyve-eettisen moraalimallin kannattaja, joka sovelsi etiikkaansa monille käytännön elämän alueille. Pohdinnat paheellisuuksien sairausluonteesta puuttuvat hänen tuotannostaan.

3.2. Ksenofon

Platonin ohella myös hänen aikalaisensa Ksenofon¹⁷³ jätti jälkeensä kirjoituksia, jotka käsittelivät sekä Sokratesta ja Kreikan yhteiskunnallisia oloja 400-luvun eaa. loppuvuosina ja 300-luvun eaa. alkupuolella. Myös Ksenofon oli Sokrateen oppilas. Hän kirjoitti Sokrateesta ja ajankohtaisista asioista arkisemmin ja ehkä myös todenmukaisemmin kuin Platon, joka idealisoi enemmän Sokratesta ja pani enemmän omia ajatuksiaan Sokrateen sanomiksi. Molemmilla oli samannimisiä kirjoituksia, kuten *Pidot* ja *Sokrateen puolustuspuhe*. Kirjoitusten ajallisesta järjestyksestä ei ole varmaa tietoa. Ksenofon ja Platon lienevät olleet etäisissä väleissä, ehkä kilpailijoita keskenään, koska he eivät kirjoituksissaan maininneet toisiaan. Ksenofon oli enemmän sotilas kuin filosofi.

Ksenofonin *Muistelmia* sisältää useita lukuja, jotka on ehkä kirjoitettu pitkän ajan kuluessa ja jotka sisältävät yhtä hyvin tapahtuneita tosiasioita kuin hänen omia mielipiteitään. Keskeinen rooli niissäkin on Sokrateella, jonka puheista Ksenofon on mahdollisesti tehnyt muistiinpanoja ollessaan Sokrateen oppilaana, joskin oppilaana hän ehti olla korkeintaan pari kolme vuotta. *Muistelmien* ensimmäisessä luvussa Ksenofon kuvaa, miten Sokrates oli kasvattanut itseään harjoittelemalla toistuvasti kaikissa elämäntavoissaan kohtuutta ja oli tullut toimeen hyvin vähällä. Hän ei myöskään ollut ottanut opetuksistaan maksua, jotta hän ei olisi suistunut rahan ”kaikkein häpeällisimpään orjuuteen”. Sokrates rukoili jumalia ja palveli heitä, jotta nämä olisivat suopeita ja soisivat hänelle tietoa siitä mikä on hyvää. Esimerkillään hän vaikutti myös oppilaisiinsa. Vaikka Sokratesta oli syytetty nuorison turmelemisesta, hän itse asiassa pyrki vapauttamaan nuoria oppilaitaan turmiollisista haluista ja kääntämään heidät ”haluamaan sitä kauneinta ja ylevintä hyvettä, jonka ansiosta valtiot ja talot kukoistavat”. Kohtuuden ja hillittömyyden vertailu oli eräs hänen keskeisiä teemojaan. Tunnettu poliitikko ja myös Sokrateelta oppia hakenut Alkibiades oli Ksenofonin mukaan pahin esimerkki hillittömästä ja julkeasta henkilöstä, joka aiheutti paljon vahinkoa valtiolle.

¹⁷³ Ksenofon (noin 430-355 eaa.) oli kirjailija, filosofi ja sotilas, joka vaikutti Ateenassa, Spartassa ja Korintissa.

Eräänä esimerkkinä hillittömyydestä Ksenofon varoitteli ylensyömisen aiheuttamasta ylläsituksesta ja syömisen orjuudesta.¹⁷⁴

Ksenofon varoitteli, ehkä Sokrateen opetuksen mukaisesti, myös liiallisesta juomishalusta, juoman ansaan joutumisesta. ”Juomahalun ajamat [...] ovat tavallista kyvyttömämpiä huolehtimaan tarpeellisista ja välttämään tarpeettomia asioita”. Sielun harjoittamisen unohtaminen saa unohtamaan kaiken viisauden. Alun perin hillityn ihmisen ruumiin himot houkuttelevat häntä hillittömyyteen ja olemaan himoille ja ruumiille mieliksi.¹⁷⁵

Ksenofonin *Pidoissa* esitetään Sokrateen sanomana, että hyveitä voi oppia hyvän opettajan johdolla. Hyveellinen voi kokea suuremman nautinnon, kun hän elää yksinkertaisesti eikä esimerkiksi juo kallista viiniä, jos hänen ei ole jano. Yksinkertaiseen elämään tyytyvät ovat myös oikeamielisempiä kuin ylellisesti elävät. Myös naisille voi opettaa tietoja ja taitoja. ”Naisen luonto ei ole huonompi miehistä; häneltä puuttuu vain viisautta ja voimaa.” *Pitojen* keskustelussa arvostettiin myös jumalien merkitystä. Jumalat tietävät sekä menneet että tulevat asiat ja voivat tehdä ihmisille sekä hyvää että pahaa. Sokrateen mielestä jumalat ovat mieltyneitä hyveellisiin ihmisiin. *Pitojen* keskustelun lopussakin Sokrates halusi puhua ”vakavammin kuin juomingeissa sopisi” siitä, että hän on aina rakastanut niitä, ”joissa hyvään luonteeseen liittyy kunnianhimoinen pyrkimys hyveeseen”.¹⁷⁶

Ksenofonin *Pidoissa* on Platonin samannimiseen teokseen verrattuna vähemmän suorina mainintoja viinistä ja viininjuonnin etiikasta. *Pitojen* Sokrates kylläkin suositteli pidoissa viinin juontia: “[...] minustakin juominen on erittäin paikallaan: viini kostuttaa sielun ja vaivuttaa murheet uneen [...], sitä paitsi se herättää sydämellisyyden niin kuin öljy tulen”. Samanaikaisesti Sokrates kuitenkin suositteli juomisen kohtuullisuutta: “[...] jos laskemme juomaa liian runsaskätisesti, kompuroivat pian sekä ruumis että mieli, jaksamme tuskin hengittää, puhua emme lainkaan; mutta jos pojat [...] pirskottelevat viiniä meihin vain pienin pikarein, emme tule viinistä humalaan, vaan se houkuttelee meidät leikkisämmälle tuulelle.” Kaikki *Pitojen* juhlavieraat olivat tästä ensin samaa mieltä, mutta kun juhliassa ohjelmaa esittänyt ilveilijä ehdotti pikareiden nopeampaa kierrätystä, tämä ehdotus toteutettiin aiemmista päätöksistä huolimatta. Räkäkänniksi¹⁷⁷ sanottu humalatila turmelisi kuitenkin toisten ilon. Vähäisempikin viinimäärä saa ihmisen antamaan ruumiillisille intohimoille,

¹⁷⁴ Ksenofon, *Sokrates/Muistelmia*, s. 12-16, 25-27, 34, 40-41, 47.

¹⁷⁵ Ksenofon, *Sokrates/Muistelmia*, s. 16-17, 41.

¹⁷⁶ Ksenofon, *Sokrates/Pidot*, s. 167, 181-183, 197.

¹⁷⁷ Kreikan sanaa *paroinia* on kääntäjän mukaan vaikea kääntää suomeksi tai englanniksi.

etenkin seksuaalisille, suuremman arvon kuin järjen muistutukset itsehillinnästä ja ystävydestä pitävät sopivana.¹⁷⁸

Itsehillintä oli Ksenofonin mukaan Sokrateen opetuksissa ”kaunis ja jalo ominaisuus”. Itsehillintä on ”hyveen jalkine”. Itsensä hillitsevä pystyy säännöstelemään ruoan, viinin, rakkauden ja liiallisen nukkumisen houkutuksia eikä pelkää kärsimyksiä. Itsensä hillitsevä hallitsee halunsa, ymmärtää asioiden tärkeysjärjestyksen ja kokee suurimman ilon ja nautinnon, kun hän voi odottaa halujen tyydyttämiselle sopivimman ajan. Tällaiseen mieheen voi luottaa sotatilanteessa, talonhoidossa tai jälkeläisten kasvatuksessa. Hillitön on, paitsi pahantekijä toisille, vielä suurempi pahantekijä itselleen, koska hän tuhoaa talon lisäksi myös ruumiinsa ja sielunsa. Jos vapaa mies sortuisi himojen orjaksi, hänen tulisi rukoilla, että hänelle osuisi hyviä isäntiä, jotka kontrolloisivat häntä, koska vain sitä kautta ihminen voi pelastua himo-orjuudestaan. Itsensä hillitsevät ovat ”hallitsijaluonteita”, jotka ovat sopivia tavoittelemaan yhteiskunnallista valtaa. Tosin he itsehillintäkykynsä avulla voivat ”vapaaehtoisesti” myös pidättäytyä ruoasta tai juomasta ja kärsiä iloisesti toisten vallankäytöstä, kun tavoitteena on olla hyveellinen ja hyödyksi ystäville ja isänmaalle. Silloin voi kokea oman elämänsä onnelliseksi. Ujolle, mutta etevälle nuorukaiselle Sokrates oli Ksenofonin mukaan suositellut hankkiutumista valtion tehtäviin, koska hän silloin voi olla hyödyksi, paitsi valtiolle, myös ystävilleen ja itselleen. ”Älä anna periksi laiskuudelle, vaan kiinnitä enemmän huomiota itsesi tuntemiseen”. Tällä hän lienee viitannut Delfoin temppelin itsesi -päätykirjoitukseen. Eräs tavallisen kansalaisen synty on toisten ihmisten tekemisten arvostelu, jolloin hän ei ehdi arvioimaan omia tekojaan. Ihminen, joka ei hoida tehtäviään hyvin, ei Sokrateen mielestä ollut ”arvokas ihminen eikä jumalien mieleen”.¹⁷⁹ Ksenofon tuntuu korostaneen Sokrateen moraalista ylevyyttä verrattuna Platoniin, jolle ensisijaista oli Sokrateen älyllinen ylivoimaisuus. Muuten Platonin ja Ksenofonin *Pidot* -teokset muistuttavat sisällöltään melkoisesti toisinaan.

Sokrateen kuollessa Ksenofon oli sotaretkellä. Hän kirjoitti kuitenkin *Sokrateen puolustuspuheen*, missä hän käsitteli Sokrateen saamaa syytettä nuorison turmelemisesta. Ksenofonin mukaan Sokrateen sanotaan kysyneen, onko kukaan muuttunut hänen vaikutuksestaan ”hurskaasta herjaajaksi, järkevästä röyhkeäksi, säästäväisestä tuhlariksi, kohtuuden miehestä juopoksi, ahkerasta vetelykseksi, tai joutuneen jonkin muun alhaisen paheen pauloihin?”¹⁸⁰ Kohtuus ja juoppous olivat siis eräs vastakohtapari hyveellisen ja paheellisen ihmisen kuvailemisessa.

¹⁷⁸ Ksenofon, *Muistelmia/Pidot*, s. 170, 188, 195.

¹⁷⁹ Ksenofon, *Sokrates/Muistelmia*, s. 33-34, 40, 42-45, 97-98, 104, 128, 146-147.

¹⁸⁰ Ksenofon, *Sokrates/Sokrateen puolustuspuhe*, s. 207.

Ksenofon kirjoitti sotaretkestään Mesopotamiaan teoksensa *Kyyroksen sotaretki*. Sen mukaan hän tutustui siellä paikallisiin viinirypäle- ja palmuviineihin. Sotajoukot ostivat tai ryöstivät viiniä ja käyttivät sitä ravinnokseen ja päihtyäkseen, mutta myös lahjoiksi ja lahjontaan paikallisille sotajoukoille, vihollisten surmaamiseen ja uhrilahjaksi jumalille.¹⁸¹ Sotajoukkojen ollessa rasittavalla marssilla johtajat pyrkivät välttämään liiallista päihtymystä, jotta he eivät käyttäytyisi väkivaltaisesti. Leirissä ollessa sotilaat saattoivat huolettomammin juoda enemmän ilman vaaraa väkivaltaiseksi ryhtymisestä. Rauhanneuvotteluissa sotapäälliköt antoivat lahjoja, nauttivat viiniä täysinäisistä sarvimaljoista, päihtyivätkin, mutta myös tarkkailivat toistensa päihtymyksen astetta ja viinin sietokykyä.¹⁸² Ksenofonilla näyttää siis matkallaan olleen vastuullisen sotilasjohtajan hyvin käytännöllinen havainnointitapa viinin vaikutuksiin ilman erillisiä eettisiä pohdintoja hyveistä tai paheista. Ehkä tämänkin voi tulkita käytännönläheiseksi hyve-etiikaksi, kun alkoholia käytettiin rasittavissa oloissa tuomaan hetkellistä kohtuullista nautintoa ja rentoutusta ja luomaan uskoa paremmasta elämästä, kunhan sotaretki päättyisi.

Ksenofonin *Talouden taito* kuvaa luultavimmin hänen myöhempiä vuosiaan, kun hän asui maatilallaan. Ksenofon käsitteli inhimillisiä hyveitä ja paheita maatilallaan isännän näkökulmasta. Sokrates on tässäkin dialogissa keskeinen hahmo, joka sanoo painavan sanansa hyveellisyydestä. Kohtuullisuus ja vastuullisuus ovat edelleen keskeisiä hyveitä. Paheet, kuten laiskuus, velto mielenlaatu, uhkapeli ja tyhjäätoimittajien seura, ovat ihmisen ”näkymättömiä hallitsijoita”. Vielä pahempia ovat ”ankarat isännät”, kuten mässäily, riettaus ja juopottelu, joiden orjaksi ihminen voi päätyä. Nämä ”isännät” keräävät kaikki työn tulokset ja ”käyttävät ne himojensa tyydyttämiseen”. Toinenkin sukupuoli on ainakin kielenkääntäjän sanastossa mukana, kun Ksenofon tuomitsee: ”Tällaiset valtiattaret piinaavat ihmisen ruumiita, sieluja ja taloutta eivätkä hellitä niin kauan kuin heitä hallitsevat”. Vain itsehillinnän avulla omaisuus voi pysyä kunnossa. Onneksi jumala on antanut sekä miehille että naisille kyvyn harjoittaa itsekuria.¹⁸³ Juopottelu näyttää siis tämänkin mukaan olevan, muiden paheiden joukossa, eräs esimerkki itsehillinnän ja vastuullisuuden puuttumisesta. Jumalilta toivotaan ulkopuolista tukea, jotta sisäinen kontrolli pysyisi toiminnassa.

Myös tilan palvelusväen itsekurista Ksenofonilla on tärkeää sanottavaa. Tilan emännöitsijäksi tulee valita nainen, ”jolla on paras itsekuri ruoan, viinin, nukkumisen ja miesten suhteen”. ”Vastuullisiksi ei voi opettaa niitä, jotka eivät pysty hillitsemään juomistaan, sillä juopottelu saa heidät unohtamaan kaiken, mitä pitää tehdä.” Vastuullisuus pitää alkaa tilan isännästä. ”Jos isäntä on vastuuntunnon,

¹⁸¹ Ksenofon, *Kyyroksen sotaretki*, s. 7-8, 19-22, 39, 43, 62, 143, 155, 186.

¹⁸² Ksenofon, *Kyyroksen sotaretki*, s. 180-182, 228, 234-236.

¹⁸³ Ksenofon, *Talouden taito*, s. 55-57, 95, 98.

on palvelijan vaikea tulla vastuulliseksi.”¹⁸⁴ Isännän lisäksi mainitaan siis myös emännöitsijä ja viittaus siihen, että myös vastuullisessa tehtävässä toimivalta naiselta saattaa puuttua hän työtään haittaava ”itsehuri viinin suhteen”.

Ksenofon esiintyy kirjoituksissaan toisaalta käytännöllisenä sotajoukon johtajana, diplomaattisena neuvottelijana ja maatilalan isäntänä ja toisaalta Sokrateen oppilaana ja ihailijana. Molemmissa rooleissaan hän käyttää arkista ja yksinkertaista kieltä, josta puuttuu runollisuus ja ylikuonnolliset näkökulmat. Voisi ajatella, että hän kuvaisi asioita enemmän tositahtumiin perustuen kuin Platon. Tämä saattaisi koskea etenkin hänen sotilaan ja maatilalan isännän rooliaan. Kuvaukset Sokrateesta ovat kyseenalaisempia, koska hän ehti olla Sokrateen oppilaana vain lyhyen aikaa. Enemmän tulee mieleen, että hän halusi kilpailla filosofikirjoittajana Platonin kanssa ja kirjoittaa samoista aiheista ja samalla dialogityylillä.

Joka tapauksessa Ksenofonin hyve-eettiset näkemykset ovat hyvin selkeitä ja johdonmukaisia. Hyveelliseen elämään kuuluivat yksinkertaiset elämäntavat, kohtuullisuus ruoan ja juoman käytössä sekä oikeamielisyys ja vastuullisuus kaikissa toimissa. Nämä edellyttivät itsetuntemusta ja itsehillintää sodan ja rauhan töissä ja kasvatustehtävissä. Valmiutta tähän sisäiseen kontrolliin ihmiset olivat saaneet jumalilta, jotka näkevät ihmisten teot ja voivat vaikuttaa niihin. Jumalien taholta tulevan ulkoisen kontrollin käytännön merkitys jää kuitenkin teoreettiselle tasolle ilman konkreettisia esimerkkejä. Sen sijaan vastuullisten isäntien ja emäntien rooli alaistensa tehokkaana ulkoisena kontrollina kuvataan selkeästi. Kohtuullinen viinin käyttö tuo elämään kevennyttä ja ystävällisyyttä, kun taas juopottelu on suurena uhkana työkyvylle ja työhaluille niin rauhan kuin sodan ajankin tehtävissä. Sisäisestä tai ulkoisesta kontrollista huolimatta kohtuuttomuuksiin päätyneitä ihmisiä Ksenofon ei tarkemmin käsittele. Hän ei sano heitä sen enempää pahoiksi kuin sairaiksikaan eikä pohdi sitä, pitäisikö heitä moittia, rankaista tai hoitaa jollakin tavalla.

Ksenofon on sekä kirjallisen tyylinsä että näkemystensä selkeydessä eräänlainen silta runollisen Platonin ja tieteellisen ajattelun uranuurtajan Aristoteleen välillä. Aristoteles jatkoi viinin käytön hyve-eettistä pohdintaa ja päätyi Platonia ja Ksenofonia jyrkempään kohtuullisuuden moraalimalliin, josta puuttui kaikki myötätunto hillittömyyteen päätyneitä kohtaan.

¹⁸⁴ Ksenofon, *Talouden taito*, s. 114, 134.

4. Kreikan klassinen filosofia: Aristoteles

4.1. Luonteen hyveet

Aristoteles (384–322 eaa.) oli kreikkalainen filosofi, jota pidetään Platonin ohella yhtenä länsimaiseen ajatteluun eniten vaikuttaneista filosofeista. Häntä pidetään myös koko länsimaisen tieteen isänä ja monien tieteenalojen perustajana. Aristoteles oli kotoisin Makedoniasta, mistä hän tuli nuorena Ateenaan Platonin oppilaaksi parinkymmenen vuoden ajaksi. Välillä hän työskenteli muualla ja toimi muun muassa nuoren Aleksanteri Suuren kotiopettajana. Myöhemmin hän perusti oman filosofikoulun *Lykeionin*, toiselta nimeltään peripateettisen koulun. Aristoteleen persoonaan liittyviä aikalaiskuvauksia on tiedossa vähemmän kuin muista antiikin filosofeista. Hänen jäämistönsä runsaan pronssisen lautaskokoelman perusteella hänen arvellaan olleen taipuvaisen mässäilyyn¹⁸⁵. Tiedot hänen omasta alkoholien käytöstään puuttuvat.

Aristoteleen muotoilema hyve-etiikka tähtäsi hyveelliseen ja onnelliseen elämään. Moraalissa tärkeintä oli ihmisen luonne ja hänen toimintansa hyveet ja paheet. Ihmisen tuli elämässään toteuttaa jotain lajityypillistä päämäärää eli *telosta*. Eräs keskeisistä Aristoteleen kuvaamista luonteen hyveistä oli kohtuullisuus, *sōfrosynē*, jonka avulla hän määritteli myös alkoholien käytön etiikkaa.¹⁸⁶ ”Ihminen ilman hyvettä on mitä julkein ja moukkamaisin olento, joka on miltei toivoton heikkuudessaan ja mässäilynhalussaan”¹⁸⁷.

Aristoteles käytti teksteissään usein yleiskäsitteitä ’syöminen’ ja ’juominen’. Viinin hän mainitsi vain harvoin erikseen, vaikka asiayhteyksistä voi ymmärtää juomisen tarkoittaneen viiniä ja muita mahdollisia alkoholipitoisia juomia. Aristoteles piti viinin kohtuullista käyttöä hyve-etiikkansa mukaisesti myönteisenä ja elämän onnellisuutta edistävänä ja myös jumalien hyväksymänä asiana. ”Viinin ystävät nauttivat viinistä”¹⁸⁸. Viini tuottaa huvia ja virkistystä ja huoventaa huolia samalla tavoin kuin musiikki ja nukkuminen¹⁸⁹.

MacIntyren mukaan Aristoteleen ajan yhteiskunnassa perinteiset kreikkalaisen yhteiskunnan perusarvot, kuten ihmisen rooli, oikeudet ja velvollisuudet, käsitettiin ennalta määräytyiksi. Ihmistä arvioitiin hänen tekojensa perusteella. Hyveitä ja moraalisuutta ei voinut ymmärtää ilman yhteiskunnan sosiaalisia rakenteita. Hyveet määriteltiin edeltäviltä sukupolvilta periytyneiden

¹⁸⁵ Diogenes Laertios, V. 16; Ahonen 2002, s. 501.

¹⁸⁶ Pietarinen ja Poutanen 2005, s. 64.

¹⁸⁷ Aristoteles, *Politiikka*, 1253a36-38.

¹⁸⁸ Aristoteles, *Retoriikka*, 1371a18-19.

¹⁸⁹ Aristoteles, *Politiikka*, 1339a14-22.

käsitysten mukaan. Ihmiselämällä oli kohtalonsa, oma tarinansa, osin jumalien säätelemä. Oman roolinsa ulkopuolelle ei voinut vetäytyä eikä vapautua omasta vastuustaan yhteiskuntaa kohtaan. Tosin keskenään kilpailevia hyvenäkemyksiä oli useita Ateenan kaupunkivaltiossakin ja koko kreikkalaisella alueella vielä enemmän. Hyveiden puuttumista nykyisestä individualistisesta yhteiskunnasta MacIntyre piti suurena vahinkona nykyihmiselle (ks. luku 1.2.).¹⁹⁰

Kaikki ihmisen taidot, toiminnat ja valinnat tähtäsivät Aristoteleen mukaan jonkin hyvän saavuttamiseen. Erityisen arvokasta hyvää sisältyi mietiskelevään elämäntapaan ja jossain määrin hyvää myös poliittiseen elämäntapaan, joka merkitsi Aristoteleen käsitevalikoimassa oman kunnian tavoittelua yhteiskunnallisessa toiminnassa. Ihmisten enemmistö piti kuitenkin ensisijaisena hyvänä ja onnellisuutena ruumiillisia nautintoja, jolloin ihminen valitsee orjamaisesti eläimillekin sopivan elämäntavan. Nautinnot ovat yhteisiä kaikille eläimille. Nautinto valitaan sekä sen itsensä vuoksi että toiveella tulla sen kautta onnelliseksi.¹⁹¹ Hyveet ovat siis tekemisissä nautintojen ja kärsimysten kanssa. Häpeällisiä, haitallisia ja kärsimystä tuottavia asioita ihminen pyrkii tai ainakin pitäisi pyrkiä välttämään. Nautinto ja kärsimys liittyvät tunteiden kokemiseen. Luonteenominaisuksiensa avulla ihminen ilmaisee tunteitaan ”hyvin tai huonosti”.¹⁹² MacIntyren tulkinnan mukaan kasvatusta vaikuttaa siihen, että kun hyveelliselle ihmiselle kehittyy taipumus tuntee tietyllä, hyveeseenkin sopivalla tavalla, ei hänen tarvitse toimia vastoin mieltymyksiään¹⁹³. Aristoteleen mielestä hyvän ja muuten arvostelukykyisen ihmisen erehdykset ”näyttävät aiheutuvan nautinnosta, sillä se näyttää hyvältä silloinkin, kun se ei ole sitä”¹⁹⁴.

Aristoteleen mukaan on olemassa intellektuaalisia hyveitä ja luonteen hyveitä. Intellektuaaliset hyveet kehittyvät opetuksen ja kokemuksen kautta. Ne kuuluvat ”varsinaiseen ja itsessään järkevään” rationaaliseen sieluun. Luonteen hyveet syntyvät kasvatuksen aikana tapojen (*ethos*) ja muiden taitojen harjoittelun kautta. Ne kuuluvat irrationaalisen sielun siihen alueeseen, jota järki pystyy taivuttamaan. Valtion lainsäätäjät antavat tukea hyveisiin pyrkimisessä, kun he synnyttävät lakeja noudattavissa kansalaisissa sellaisia tottumuksia, jotka tekevät heistä hyviä.¹⁹⁵ Aristoteleen mukaan ”ilmeisesti kaikki ovat yhtä mieltä siitä”, että yhden ihmisen onnellisuus ja valtion

¹⁹⁰ MacIntyre 2004, s. 149-158, 163-167.

¹⁹¹ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1094a1-2, 1095b13-1096a5, 1097b2-6, 1104b35.

¹⁹² Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1104b27-33, 1105a13-14, 1105b22-1106a12.

¹⁹³ MacIntyre 2004, s. 179.

¹⁹⁴ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1113a30-b1.

¹⁹⁵ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1102b30-1103b4.

onnellisuus ovat yksi ja sama asia. Kansalaiset eivät kuulu vain itselleen, vaan he kaikki kuuluvat valtiolle, sillä jokainen on valtion osa.¹⁹⁶

Hyveenmukaisten tekojen tulee Aristoteleen mukaan olla sekä hyviä itsessään että myös oikeudenmukaisia ja kohtuullisia. Tämän vuoksi tekijällä pitää olla tekojensa taustaksi riittävästi tietoa, hänen pitää päättää mitkä teot hän valitsee ja valitsee hän ne niiden itsensä vuoksi. Pelkkä hyvistä teoista keskustelu ja filosofointi eivät riitä, vaan hyveellisiä tekoja pitää todella tehdä toistuvasti. ”[...]hyvä toiminta on harvinaista, kiitettyä ja jaloa”.¹⁹⁷

Hyveet ja taidot voivat turmeltua samojen toimintojen kautta kuin ne syntyvätkin. Halujen osalta toisista ihmisistä tulee kohtuullisia ja toisista hillittömiä. Kasvatuksella lapsuudesta alkaen on suuri merkitys, millaiset tavat ja luonteenomaisuudet ihmiselle kehittyvät. Lapsi pitää opettaa kokemaan sekä iloa että kärsimystä oikein. Lapsikin on nautinnonhaluinen ja voi käyttäytyä ”hillittömästi”, minkä vuoksi häntä on kasvatettava, jotta hänelle kehittyisi harkintakykyä ja kykyä elää sopusoinnussa järjen kanssa. Rangaistukset tuottavat kärsimystä myös lapselle ja auttavat parantamaan hänen luonnettaan toivottuun suuntaan.¹⁹⁸

Aristoteleen kirjoitukset näyttävät kuvaavan eräänlaista ihanneyhteiskuntaa ja ihanneolotilaa, missä lapsille annetaan sekä tiedollista opetusta että hyveelliseen luonteeseen tähtäävää kasvatusta, tarvittaessa rangaistuksilla tehostettuna. Nämä ovat pohjana elämänikäiselle hyveellisten tekojen tekemiselle ja parhaimmillaan filosofiselle, mietiskelevälle elämäntavalle. Lainsäädäntö tukee hyveisiin tottumista. Kaikki tämä on hyväksi, paitsi yksilölle itselleen, myös samaan aikaan omalle kaupunkivaltiolle. Oletan, että kuvaukset koskivat ensisijaisesti Ateenan ja muiden samantapaisten kaupunkivaltioiden vähälukuisen yläluokan ihannetavoitteita niinä rauhallisina vuosina, jolloin ei sattunut olemaan sotatilaa ulkopuolisten barbaarien kanssa tai kahinoita kreikkalaisten kaupunkivaltioiden kesken. Aristoteleskin myöntää, että suurin osa ihmisistä tyytyy välittömiä nautintoja tavoittelevaan ja eläimelliseen, siis järjen huonosti säätämään elämään.

4.2. Vapaaehtoiset ja tahdonvastaiset teot

Ennen Aristoteleen hyve-etiikan keskeisten käsitteiden kohtuullisuus, hillittömyys ja heikkoluonteisuus tarkempaa kuvausta on tarpeen käsitellä hänen näkemyksiään tekojen

¹⁹⁶ Aristoteles, *Politiikka*, 1324a5-7, 1337a26-30

¹⁹⁷ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1105a28-b11, 1109a29.

¹⁹⁸ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1103b7-25, 1104b11-20, 1119a34-b15.

vapaaehtoisuudesta ja tahdonvastaisuudesta. Nämä liittyvät myös hänen käsitykseensä alkoholin käytöstä vapaaehtoisena tekona. Hyveellisiin tunteisiin ja tekoihin liittyy yleensä käsitys tekojen vapaaehtoisuudesta tai tahdonalaisuudesta¹⁹⁹, jolloin tekijä itse on valinnut teolleen tilanteen mukaisen päämäärän ja sen toteutukseen sopivan keinon. Toiminta on siis alusta loppuun ihmisen itsensä vallassa. Vapaaehtoisen teon tekijää voidaan joko kiittää tai moittia, ja lainsäätäjät voi palkita tai rangaista tekijää. Tahdonvastaisten tekojen syy on jokin ulkopuolinen asia, johon tekijä ei itse voi vaikuttaa. Tahdonvastaisten tekojen tekijä saa muilta ihmisiltä osakseen myötätuntoa ja joskus sääliä. ”Tahdonvastaiset teot näyttävät olevan tuskallisia, mutta halun mukaiset teot ovat nautinnollisia”. Myös halusta johtuvat teot ovat vapaaehtoisia tekoja, eli inhimilliset tunteet ovat Aristoteleen mukaan yhtä inhimillisiä kuin järki.²⁰⁰

Vapaaehtoiseihin tekoihin liittyy valinnan käsite. Valinta koskee niitä asioita ja keinoja, jotka ovat ihmisen itsensä vallassa. Valinta edellyttää järkeä ja ajattelua, jolloin on mahdollista harkita keinoja tietyn päämäärän saavuttamiseksi. Vahvaluonteinen valitsee sen päämäärän ja keinon, minkä hän tietää olevan hyvää, ja hän voi asettua halujaan vastaan. On siis ihmisen itsensä vallassa, toteuttaako hän hyveitä vai paheita, siis onko hän hyvä vai huono ihminen. Nautinnon turmelema ihminen ei osaa valita eikä kykene päättelyyn.²⁰¹ Ihminen on silloin menettänyt itsemääräämiskykynsä eli sisäisen kontrollinsa ainakin niiden asioiden osalta, joita valinta- ja päättelykyvyttömyys koskee.

Tahdonvastaisuus voi johtua myös tietämättömyydestä. Tietämättömyydestä tehdyt teot Aristoteles määritteli tahdonvastaisiksi vain silloin, jos niistä aiheutuu tekijälle kärsimystä ja surua jälkeenpäin. Jos tietämätön ei ole pahoillaan tekonsa johdosta, sijoittuu teko jotenkin vapaaehtoisen ja tahdonvastaisen välimaastoon. Aristoteles nimitti tällaista tekoa ”ei-vapaaehtoiseksi”.²⁰² Tietämättömyys yksittäisistä asioista, kuten teon tekohetken olosuhteista, kelpaa perusteluksi tahdonvastaisuudelle. Yleinen tietämättömyys siitä, mikä on itselle hyväksi ja mitä tulisi valita, ei kuitenkaan tee teosta tahdonvastaista, vaan paheellisen. Ihmistä moititaan siis myös sen takia, että hän on itsestä johtuvista syistä tietämätön yleisestä.²⁰³ Tästä voisi tehdä sen ehkä pinnallisen johtopäätöksen, että Aristoteles piti myös yhteiskunnan tai perheen ongelmia, kuten aiemman kasvatuksen ja opetuksen puutetta ja tietämättömyyttä, ihmisen itsensä vapaaehtoisesti hankkimina puutteellisuuksina, joista hän itse on vastuussa. Vaikka Aristoteles toisaalta rinnasti yksilön hyvän ja valtion hyvän toisiinsa, ei hän erityisemmin pitänyt yhteiskuntaa tai perhettä syyllisenä jäsentensä

¹⁹⁹ Englanninkielinen termi *voluntary* on yleensä käännetty suomeksi sanalla ’vapaaehtoinen’, vaikka parempi käänneös ainakin alkoholin käytöstä puhuttaessa on ’tahdonalainen’. Käytän näistä jompaakumpaa asiayhteydestä riippuen.

²⁰⁰ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1109b30-1110b17, 1111a33-b3.

²⁰¹ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1111b4-1112b16, 1113b6-14, 1140b5-21.

²⁰² Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1110b18-24.

²⁰³ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1110b25-1111a1.

kasvatuksen puutteeseen ja tietämättömyyteen, vaan vastuu näytti lankeavan yksilölle itselleen. Lainsäädännön antaman tuen sisäiselle kontrollille hän mainitsee vain ohimennen.

Paheellisuus siis turmelee ihmisen. Aristoteles antaa yhteiskunnan lainsäätäjille tehtäväksi ulkoisen kontrollin muotona rangaista pahaa tehneitä, mikäli he eivät ole toimineet pakon edessä tai sellaisen tietämättömyyden vuoksi, johon he eivät ole itse syyllisiä. Myös tietämättömiä tulee rangaista, jos he ovat itse syyllisiä tietämättömyyteensä. Juopumuskin on Aristoteleen mukaan syy tahdonalaiseen tietämättömyyteen, vaikkei juopunut olisikaan tietoinen juopuneena tekemistään teoista. On kuitenkin alun perin, ennen juomista, ollut ihmisen itsensä vallassa, juoko hän viiniä ja tuleeko hän olemaan juovuksissa vai ei ole, kun hän tietää etukäteen juomisen vaikutukset itseensä. Kun kerran juopumuksen lähtökohta on ihmisessä itsessään, tulee juopuneen sakotkin Aristoteleen mukaan kaksinkertaistaa. Muukin yleisestä tietämättömyydestä johtuva piittaamattomuus on ihmisen itsensä vallassa.²⁰⁴ Hyvänä esimerkkinä humalaisen sakkojen suurentamisesta Aristoteles piti aiemmin kuvattua Pittakosin lakia, jossa sakkojen korotusta oli perusteltu yhteiskunnan yleisellä edulla, koska humalaiset ovat väkivaltaisempia kuin selvät²⁰⁵. Tosin samaan aikaan Aristoteleen aikalaiset olivat ilmaisseet myös vastakkaisia, Aristoteleenkin tiedossa olleita mielipiteitä, joiden mukaan ”juopuneille täytyy antaa anteeksi, sillä he tekevät väärin tietämättään”²⁰⁶.

Ihmisen oma vastuullisuus päihtyneisyydestä ja sen aikana tehdyistä teoista on siis herättänyt Aristoteleen aikalaisissa hämmennystä ja keskenään ristiriitaisia tulkintoja. Päihtyneen ei tarvinnut olla tietoinen humalassa tekemistään teoista, mutta hänet on silti yleensä tulkittu itsemääräämiskykyiseksi ja vastuulliseksi, koska hän on alun alkaen valinnut tietoisesti toiminnan, siis sellaisen runsaan alkoholin käytön, joka voi johtaa juopumukseen ja sen aikaiseen tietämättömyyteen. Aristoteles itse näyttää päätyneen yksiselitteisesti siihen johtopäätökseen, että juopuneisuus on vapaaehtoinen teko ja myös pahe, josta ihmistä tulee moittia tai esivallan lakisääteisesti rangaista. Aristoteleen aikalaisten toinen mielipide siitä, että juopunut on ollut tietämätön ja sen vuoksi oikeutettu anteeksiantoon, onkin moraalisesti ongelmallinen, koska juopunut voi käyttää sitä verukkeena vapautuakseen vastuustaan. Tämä on edelleenkin eräs nykyisten päihtyneisyyttä koskevien käyttäytymisnormien ja lainsäädännön keskeisiä pulmakysymyksiä.

²⁰⁴ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1110b25-29, 1113b23-1114a3.

²⁰⁵ Aristoteles, *Politiikka*, 1274b18-23.

²⁰⁶ Aristoteles, *Retoriikka*, 1402b10-13.

4.3. Kohtuullisuuden hyve

Aristoteles kannatti kaikissa hyveissä keskivälin seuraamista. Sekä kirjoitettujen että erityisesti vallitseviin tapoihin perustuvien lakien ja normien ohjenuorana tuli olla keskivälin periaate²⁰⁷. Saavutettujen luonteenominaisuuksien säilyminen edellytti samojen hyviksi osoittautuneiden toimintojen toistamista jatkuvasti koko elämän ajan. Hyveiksi määritellyt asiat turmeltuvat, jos niitä on liian vähän tai liikaa. Liian vähäinen tai liiallinen ruoan tai juoman määrä voi pilata terveyden, mutta sopiva määrä edistää terveyttä. Liiallisista nautinnoista pidättäytyminen johtaa kohtuullisuuteen, joka jatkossakin säilyttää kyvyn pidättäytyä niistä.²⁰⁸ Keskivälin valitseminen on sielun järkeä kuuntelevan irrationaalisen osan hyve, siis käytännöllisesti järkevän ihmisen järjen määräämää toimintaa²⁰⁹. Nautintoja liian vähän haluavia ihmisiä on Aristoteleen mukaan niin harvoja, että ilmiölle ei ole varsinaisesti omaa nimeä. Eri yhteyksissä Aristoteles käyttää heistä nimityksiä maalaismainen tai epäaistillinen²¹⁰. Hän sanoo lisäksi, että epäaistillisuus ei ole tyypillistä ihmisluonteelle; epäaistillinen ”on kaukana siitä, mitä on olla ihminen”.²¹¹ Keskivälistä poikkeaminen ja etääntyminen tapahtuvat useammin siihen suuntaan, mihin ihmiset ovat luonnostaan taipuvaisia. ”Mitä enemmän olemme esimerkiksi taipuvaisia nautintoihin, sitä helpommin ohjaudumme hillittömyyteen kuin siihen, mikä on sopivaa”²¹². Viinin käyttöön liittyvät keskiteiltä ”epäaistilliseen” tai askeettiseen suuntaan viittaavat käsitteet raittius tai täysraitis eivät näytä kuuluneen Aristoteleen sanastoon.

Sielullisten nautintojen kuten kunnian ja oppineisuuden rakastamisen yhteydessä ei Aristoteleen mukaan käytetä käsitteitä kohtuullinen tai hillitön, koska kokijana on ihmisen ajatteleva osa, ja ruumis ei koe mitään. Kohtuullisuus liittyy erityisesti tiettyihin ruumiillisiin nautintoihin. Näkö- ja kuuloaistimuksiin ei kuitenkaan liitetä kohtuullisuuden tai hillittömyyden käsitteitä. Hajuaistin kohdalla Aristoteles näyttää olleen ambivalentti. Hajut yleensä eivät johda hillittömyyteen, mutta ne voivat kuitenkin provosoida ajatuksissa esiin halujen kohteita ja himoittuja asioita.²¹³ Kohtuullisuus ja hillittömyys liittyvät Aristoteleen mukaan erityisesti tunto- ja makuaistin alueelle. Painotus liittyy Aristoteleen teoriaan siitä, että eläinlajit tarvitsevat ravintoa voidakseen pysyä hengissä ja

²⁰⁷ Aristoteles, *Politiikka*, 1287b3-5.

²⁰⁸ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1104a11-35.

²⁰⁹ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1107a1-3, 1113b23-26.

²¹⁰ Vaihtoehtoinen suomenkielinen, joskin pidempi käännös englannin sanalle *insensibility* voisi tässä yhteydessä olla ’haluttomuus kokea eri aistivaihteita’.

²¹¹ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1104a22-24, 1107b7-9, 1119a6-11.

²¹² Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1109a13-17.

²¹³ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1118A2-16.

lisääntyä²¹⁴. Tunto- ja makunautintoja on sekä ihmisillä että muilla eläimillä. ”Siksi ne vaikuttavat orjamaisilta ja eläimellisiltä”, etenkin ”jos niitä rakastaa yli kaiken”²¹⁵.

Makuaistillakaan ei Aristoteleen mukaan oikeastaan ole kovin paljoa merkitystä, koska sen päätehtävänä on vain makujen erottaminen. Tällä aistimuksella on merkitystä lähinnä vain viinien maistajille ja ruokien valmistajille. Hajuaistin läheistä yhteyttä makuaistiin Aristoteles ei kuitenkaan erikseen näytä mainitsevan, vaikka ne liittyvät toisiinsa kaikilla ihmisillä, erityisesti edellä mainituissa ammateissa. Hän ei olettautunut näiden ammattilaisten erityisesti nauttivan työssään tästä tehtävästä, mikäli he ovat kohtuullisia. Platonin ja Aristoteleen etiikkaan perehtyneen amerikkalaisen filosofin Charles M. Youngin mukaan Aristoteles jätti makunautinnot pois kohtuullisuuden määrittelystä, koska eläimet eivät yleensä ole herkkiä sellaisille makunautinnoille, jotka vaativat aivoilta enemmän makujen erottelukykyä. Ihmisen osalta Young ei pidä tätä selitystä uskottavana, koska ihminen syödessään ja juodessaan yleensä pitää mauista.²¹⁶ Aristoteleskin käyttää toisessa yhteydessä, ristiriitaisesti edellisen kanssa, nautinnollisen makean maistamista esimerkkinä, joka voi johtaa ainakin heikkoluonteisen ihmisen toimimaan järjenvastaisesti²¹⁷. Makujen kokeminen nautintona sinänsä on makuaistin päätehtävä, ei niiden keskinäinen erittely²¹⁸. Pohdinta makuaistista ja siihen liittyvästä hajuaistista näyttää siis Aristoteleen teksteissä jäävän moniselitteiseksi ja vähämerkitykselliseksi ainakin selitettäessä kohtuullisuuden tai hillittömyyden taustaa.

Kohtuullisuuden määrittelyssä jäljelle jää siis aisteista merkityksellisin, tuntoaisti. Tuntoaistimuksiin liittyvistä haluista osa on Aristoteleen mukaan kaikille ihmisille yhteisiä. Toinen osa tuntoaistimuksia on vain joillekin yksilöille ominaisia ja hankittuja. Jakoa yhteisiin ja yksilöllisiin tuntoaistin haluihin Young pitää kuitenkin vaikeasti tulkittavana²¹⁹. Halut ruokaan, juomaan ja seksiin (Aristoteleen termillä ”rakkausvuoteeseen”) ovat luonnollisia ja tavallaan yhteisiä kaikille, vaikka niiden haluamisen määrä ja laatu vaihtelevat eli ovat riippuvaisia ihmisestä itsestään. Luonnollisissa haluissa ja niiden määrässä Aristoteleen mukaan vain harvat erehtyvät, koska ne koskevat vain puutoksen poistamista.²²⁰ Kohtuullinen ihminen torjuu sellaiset nautinnot, joista hillitön pitää, eikä hän kärsi nautintojen puutteesta. Kohtuullinen haluaa sopivasti sellaisia nautintoja, jotka edistävät terveyttä ja ruumiinkuntoa. Hän hyväksyy myös muita sellaisia

²¹⁴ Aristoteles, *Sielusta*, 414a30-416b31; ks. myös Young 1988, s. 529-531.

²¹⁵ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1118a2-16.

²¹⁶ Young 1988, s. 536-538.

²¹⁷ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1147a24-b3.

²¹⁸ Aristoteles, *Sielusta*, 422a16-18; ks. myös Young 1988, s. 537.

²¹⁹ Young 1988, s. 524.

²²⁰ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1118b8-19.

nautintoja, jotka ovat terveysvaikutuksiltaan neutraaleja.²²¹ Young tekee Aristoteleen näkemyksistä laveamman tulkinnan. Sen mukaan kohtuullinenkin ihminen voi nauttia ruoasta ja juomasta pelkästään nautinnon vuoksi, mutta sellaisten nautintojen arvon tulee olla tiukasti rajattua, koska rationaalisuus säätelee ihmisen nautintoja.²²²

Nautinnon kokemisen mahdollisuutta on Aristoteleen mukaan ”erityisesti pidettävä silmällä [...] sillä emme suhtaudu siihen puolueettoman tuomarin tavoin”. Itsen tarkkaileminen lisää itsetuntemusta. Silloin ihminen voi saada tietää, mikä erityisesti tuottaa itselle nautintoa, jotta hän voisi sitten ohjata itseään vastakkaiseen suuntaan, paluuseen kohti keskiväliä.²²³ Ihminen ei voi tulla elämässään onnelliseksi, jos hän ei ole kohtuullinen eikä ”syömisen tai juomisen himossaan pidättäydy edes äärimmäisyyksistä”²²⁴. Delfoin temppelin ”tunne itsesi” -motto on siis vankasti mukana myös Aristoteleen ajatuksissa erityisesti omien tuntoaistimusten arvioinnissa.

Kohtuullisuuden erittelyssä Aristoteles näyttää siis tukeutuvan omaan teoriaansa ihmisen eläimellisestä luonnosta, jolloin syömisen ja juomisen osalta kohtuullisuuden perusteluna on pyrkimys säilyä hengissä. Eläimet yleensä tulevat tyytyväiseksi, kunhan ne saavuttavat kylläisyyden tunteen, eivätkä jatka sen jälkeen kohti hillittömyyttä. Toisaalta ihmisen hillittömyydessä on Aristoteleen määrittelyissä jotain eläimellistä, mikä tekee eläinalkuisten käsitteiden käytön ristiriitaiseksi ja vaikeasti tulkittavaksi. Epäaistillisuus keskivälistä vastakkaiseen suuntaan kuin hillittömyys vaikuttaa Aristoteleen mielestä kummalliselta vaihtoehdolta. Liittyneekö sekin teoriaan ihmisen eläimellisestä ”luonnosta”, että Aristoteles ei voinut lainkaan käsittää, että nautintoja yleensä jossain laajuudessa tavoitteleva ihminen voisikin joskus haluta olla kokonaan vaikkapa ilman viinin nautintoja? Saattoiko keskittien kohtuullisuudesta poiketa vain hillittömyyteen, ei toiseen suuntaan kohti askeettisuutta?

4.4. Hillittömyyden pahe

Kohtuullisuuden ja hillittömyyden rajan pitää jokaisen ilmeisesti määritellä tilannekohtaisesti oman käytännöllisen järkensä avulla. Kyse ei siis liene niinkään tekojen määrästä ja useudesta kuin siitä, mitä yksittäinen ihminen pitää tietyissä olosuhteissa tehtyä yksittäistä tekoa oman moraalimittapuunsa mukaan oikeana ja hyveellisenä. Tuskin Aristoteleen aikana eri ihmisten

²²¹ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1119a11-19.

²²² Young 1988, s. 539-540.

²²³ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1109b3-9.

²²⁴ Aristoteles, *Politiikka*, 1323a26-31.

arvioinnit ja moraalisuuden määrittelyt olivat kovin yhteismitallisia, vaikka määrittelyissä pyrittiinkin normienmukaiseen hyveelliseksi nimitettyyn toimintaan ja koko valtion yhteiseen hyvään.

Hillittömyyden pahe on kohtuullisuudesta poikkeamista, jolloin ihminen antautuu liiallisesti kaikkiin nautintoihin eikä kieltäydy mistään. Hillittömälle ihmiselle nautinnoista pidättäytyminen on ”taakka”, jota hän ei haluaisi kantaa. Nautinnot tuottavat kuitenkin huonoja tekoja.²²⁵ Hillittömyyteen näyttäisi mielestäni liittyvän samanaikaisesti joidenkin muidenkin Aristoteleen kuvaamien luonteenpiirteiden liiallisia ja keskivälistä etäällä olevia muotoja. Tällaisia voisivat olla totuudellisuuden epäaito muoto eli kerskailu, seurallisuuden liiallisuus eli pellen rooli sekä ystävällisyyden liioittelu oman edun vuoksi eli imartelu. Myös ystävällisyyden puute eli riidan haastaminen voisi kuulua tähän ryhmään. Häpeän tunnetta Aristoteles ei nimitä hyveeksi, vaikka tämän tunteen omaavia kiitetäänkin. Häpeämättömyys kuuluu kuitenkin liiallisuuksiin.²²⁶ Nämä rinnakkaisliiallisuudet päätyivät tässä valitsemieni aristoteelisten luonteenominaisuuksien luetteloon, koska ainakin nykyihmisen käyttäytymisessä nämä esiintyvät usein samanaikaisesti runsaan tai hillittömän alkoholin käytön kanssa.

Hillittömyyden mahdollisuus liittyi siis erityisesti aisteista yleisimpään eli tuntoaistiin ja erityisesti sellaisiin tuntoaistimuksiin, jotka ”eivät liity koko ruumiiseen vaan sen joihinkin osiin”, siis tuntoaistiin ”ruokien, juomien kuin myös afrodisioiksi sanottujen kohdalla”. Näillä Aristoteles siis tarkoitti syömistä, juomista ja seksuaalisia toimintoja. Niissä hillittömyys ”näyttää oikeutetusti moitittavalta, koska se ei kuulu meille ihmisinä vaan eläiminä”. Koko kehon tuntonautinnot kuten hieronta ja lämpö voimistelusalilla eivät kuuluneet moitittavien tuntoaistin nautintojen joukkoon.²²⁷ Halujen tai nautintojen orjiksi Aristoteles nimitti ihmisiä, jotka ”pitävät sellaisesta, josta ei tulisi pitää, tai he pitävät siitä enemmän kuin ihmiset yleensä tekevät, tai he eivät pidä siitä oikealla tavalla”. Hillitön haluaa kaikkein nautinnollisimpia asioita, ja ”halunsa ajamana hän asettaa niiden saamisen kaiken muun edelle”. Hän kärsii, jos hän ei onnistu tavoitteessaan. Hillitön ”rakastaa nautintoja yli niiden arvon”²²⁸. Nykyinen tautiluokitus toistaa näitä samoja asioita. Siinä alkoholiriippuvuuden eräksi kriteeriksi mainitaan elämän keskittyminen alkoholinkäytön ympärille, jolloin elämän muut toiminnat jäävät syrjään, ja alkoholin käytön jatkuminen jo syntyneistä haitoista huolimatta.

²²⁵ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1104a22-25, 1104b5-10.

²²⁶ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1108a10-35.

²²⁷ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1118a26-b7.

²²⁸ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1118b21-1119a4, 1119b19-20.

Aristoteles esitti myös joukon esimerkkejä siitä, mihin päihtymisen hillittömyys voi johtaa. Sodassa päihtyneitä voidaan luulla rohkeiksi ja miehuullisiksi, koska he käyttäytyvät itsevarmasti vaarallisissa tilanteissa. Kuitenkin he pakenevat, jos asiat eivät tapahdukaan heidän toivomallaan tavalla, koska he eivät ole urheita vaan pelkäävät kärsimystä.²²⁹ Hillittömyyttä ja juopottelua tapahtui myös valtaeliitin keskuudessa. Aristoteleen tietojen mukaan Ambrakian²³⁰ kuningasta vastaan solmittiin salaliitto, koska hän käyttäytyi juomingeissa sopimattomasti. Eräitä muitakin alueen kuninkaita halveksittiin tai uhmattiin, koska he olivat usein juovuksissa²³¹.

Hillittömyys tai ainakin hillittömän ihmisen yksittäiset teot ovat Aristoteleen mielestä vapaaehtoisempia kuin vaikkapa pelkuruus, koska hillittömyyden perustana on nautinnon tavoittelu. Siksi se on moitittavampaa kuin pelkuruus. Hillittömyyden kohteita on runsaasti tarjolla ja niihin on helppo tottua, koska tottuminen näyttää aluksi olevan vaaratonta. Hillittömyys kokonaisena luonteenpiirteenä on kuitenkin ”vähemmän vapaaehtoinen, sillä kukaan ei halua olla hillitön”.²³² Hillittömyyteen houkuttelevia kohteita lienee Aristoteleen yhteiskunnassa olleen riittävästi tarjolla, tuskin kuitenkaan niin runsaasti ja monipuolisesti kuin nykyisessä markkinatalousyhteiskunnassa.

Hillittömyydestä ihmistä pitää Aristoteleen mukaan moittia tai rangaista. Jos hän on elämäntavaltaan piittaamaton eikä välitä mistään, on häntä rangaistava, koska hän on itse syyllinen siihen, että hän on välinpitämättömän elämäntapansa vuoksi tullut sellaiseksi. Ei voida ajatella, että hillittömästi elävä tai epäoikeudenmukainen ei tietoisesti haluaisi olla sellainen. ”[...] ihmiset ovat itse syypäitä siihen, että he ovat epäoikeudenmukaisia ja hillittömiä, koska he tekevät pahaa ja viettävät aikansa juomingeissa ja muussa sellaisessa”.²³³ Ihmiset tekevät toisilleen suurimmat vääryydet kohtuuttomien nautinnonhalujen, ei välttämättömien todellisten tarpeiden takia²³⁴.

Yksittäisen kansalaisen hillittömyyttä tuntoaistin alueella Aristoteles näyttää siis pitäneen kehojen ihmisten itse itselleen aiheuttamana tahdonalaisena paheena, elämellisyyteen sortumisena ja näin ollen tuomittavana. Hillittömyys on suuri uhka sekä yksilölle itselleen että valtiolle. Hillitön on menettänyt järkensä määräsvallan haluihinsa nähden ja menettänyt mahdollisuutensa onnelliseen elämään. Haluaako hän sellaista tietoisesti vai eikö halua, siitä eri tekstikohdat esittävät ristiriitaisia kannanottoja. Aristoteles on kuvannut hillittömyyden eri muotoja yleensä ilman yksityiskohtia ja esimerkkejä, jolloin johtopäätökset siitä, että kuvaus voisi tarkoittaa alkoholin käyttöön liittyvää

²²⁹ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1117a10-20.

²³⁰ Ambrakia oli kaupunki Luoteis-Kreikassa.

²³¹ Aristoteles, *Politiikka*, 1311a40-1311b2, 1312a4-6, 1314b34-35.

²³² Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1119a21-34.

²³³ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1114a3-13.

²³⁴ Aristoteles, *Politiikka*, 1267a4-14.

hillittömyyttä, pitää monesti tehdä 'rivien välistä'. Hillitön tekee kuitenkin vallitsevien normien mukaan arvioituna arvottomia, vääriä tekoja, väärällä tavalla tai enemmän kuin ihmiset yleensä. Hillittömyys voi liittyä epäoikeudenmukaiseen toimintaan ja muihin paheisiin. Hillittömyyksiin tottumiseen palaan vielä luvussa 4.6.. Sitä ennen tarkastelen vielä Aristoteleen vaikeasti tulkittavaa heikkoluonteisuuden käsitettä.

4.5. Heikkoluonteisuuden monitulkintaisuus

Paheellisuus, heikkoluonteisuus ja elämellisyys ovat Aristoteleen mukaan vältettäviä moraalisen käyttäytymisen eri muotoja. Paheellisuuden vastakohta on hyveellisyys. Heikkoluonteisuus, pehmeys ja veltostuneisuus ovat huonoja ja moitittavia ominaisuuksia, ja niiden vastakohtat vahvaluonteisuus ja kestävyys ovat hyviä ja kiitettäviä asioita. Elämellisyyttä on eniten barbaarien keskuudessa ja joskus tautien tai synnynnäisten vammojen seurauksena. Joskus elämellisyys merkitsee vertauskuvallisesti halveksivaa ilmausta ihmisestä, joka voittaa paheellisuudessaan kaikki muut ihmiset.²³⁵

Heikkoluonteisia sanotaan Aristoteleen mukaan toisinaan myös hillittömiksi, mutta toisinaan näillä tarkoitetaan kahta eri piirrettä. Kun vahvaluonteinen kokee konfliktin halunsa ja sen huonon toteutussuunnitelman välillä, hän toimii hyveellisesti eikä tee huonoa tekoa. Heikkoluonteinen kokee saman konfliktin, mutta tekeekin huonon teon ja toimii siis kuten hillitön tai paheellinen. Hillitön ajautuu oman valintansa perusteella nautintoihin, koska hän haluaa ja tavoittelee niitä. Heikkoluonteinen ei alun perin aio toimia huonolla tavalla, vaikka hän sitten monesti toimiikin niin. Joskus käytännöllisesti järkevääkin sanotaan heikkoluonteiseksi, ja toisinaan taas heikkoluonteisuus rajataan johonkin kapeampaan ominaisuuteen, kuten vihastumiseen. Heikkoluonteisen toimissa vaikuttaa luonteenlaadun lisäksi myös tekojen kohde, eli hän voi olla heikkoluonteinen joihinkin nautintoihin nähden ja toisiin taas ei. Aristoteles viittaa myös Sokrateeseen, jonka mielestä heikkoluonteisuutta ei ole olemassa.²³⁶

Heikkoluonteinen luopuu Aristoteleen mukaan helposti suunnitelmistaan ja tekee tunteidensa ja halujensa ohjaamana huonoja tekoja, vaikka hän tietää niiden olevan huonoja. ”Nautinnot hallitsevat heikkoluonteista, hän ei tiedä, vaan ainoastaan luulee jotakin”²³⁷. Heikkoluonteisella on

²³⁵ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1145a15-b10.

²³⁶ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1145b14-27, 1146b15-23.

²³⁷ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1111b13-1112a3, 1145b12-13, 1145b34-35.

tavallaan tietoa, mutta toisaalta taas ei ole, ”kuten esimerkiksi nukkuvalla, hullulla ja juopuneella”, jolloin intohimot saavat hänessä vallan. Heikkoluonteinen saattaa juopuneena ja tunteen vallassa siteerata Empedoklesta²³⁸, mutta se ei ole tietämistä vaan pelkkää puhumista.²³⁹

Ihminen voi olla heikkoluonteinen Aristoteleen käsitteellä ”ilman lisämääreitä” tai vain tietyissä asioissa, kuten edellä totesin. Näistä moitittavia paheita ja virheitä ovat heikkoluonteisuus ilman lisämääreitä sekä heikkoluonteisuus tiettyihin ruumiillisiin asioihin kuten syömiseen ja seksiin, joihin liittyy myös hillittömyyttä. Hillittömyyden lisäkäsitteen voisi liittää ensisijaisesti ihmiseen, joka ilman voimakkaita halujakin tavoittelee liikaa nautintoja ja haluaa välttää kohtuullista kärsimystä.²⁴⁰ Vihastuminen heikkoluonteisuuden vuoksi ei ole niin häpeällistä kuin halujen tyydyttäminen ja nautinto heikkoluonteisuuden vuoksi, koska viha kuuntelee ja seuraa jonkin verran järjen ääntä, mutta halu ei tee sitä²⁴¹.

Heikkoluonteisuudeksi ei kuitenkaan pidä kutsua ilmiöitä, ”joiden kohdalla syy on luonnossa”. Esimerkkeinä Aristoteles kuvaa taruissa esitettyjä sairaalloisia poikkeavuuksia ja eläimellisiä luonteita, jotka syövät ihmisen lihaa tai uhraavat lapsia. Myös tiettyjen tautien, kuten epilepsian tai hulluuden yhteydessä saattaa esiintyä vertauskuvallisesti heikkoluonteisuutta. Jäljelle jää edelleenkin heikkoluonteisuus ilman lisämääreitä, joka ”vastaa inhimillistä hillittömyyttä”.²⁴² Alkoholin aivotoimintaa muuttavaa ja heikkoluonteista käyttäytymistä edistävää vaikutusta Aristoteles ei kuitenkaan nimitä sairaudeksi tai ’luonnossa olevaksi syyksi’ eikä näin ollen rinnasta sitä vaikkapa epilepsiaan. Luonnontieteellisestä orientaatiostaan huolimatta kummankin asian aivomekanismit olivat Aristoteleelle tuntemattomia, jolloin hän päätyi selittämään asioita hyveellisyyden, tahdon ja niiden puutteiden kautta.

Heikkoluonteisuuden määrittelystä ja suhteesta muihin luonnetta kuvaaviin käsitteisiin Aristoteleen teksteissä vallitsee siis melkoinen epäselvyys ja vaihtelevuus. Heikkoluonteisuus näyttää kuitenkin olleen hänelle tärkeä käsite, koska hän on tarkastellut sitä perusteellisesti ja monessa eri asiayhteydessä. Hillittömyyden ja heikkoluonteisuuden käsitteet näyttävät olevan monessa mielessä osittain päällekkäisiä, joskus jopa synonyymejä. Aristoteles näkee niissä kuitenkin eroja myös muuttumiskykyisyyden suhteen. Hillitön valitsee liiallisia nautintoja niiden itsensä vuoksi, jolloin ihminen on tekojensa suhteen katumaton ja pysyy valinnassaan ja on siksi myös parantumaton. Hän ei myöskään huomaa itse paheitaan. ”Siksi hillitön on huonompi kuin heikkoluonteinen”.

²³⁸ Empedokles oli kreikkalainen esisokraattinen filosofi 400-luvulla eaa..

²³⁹ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1147a10-18, 1147b6-13.

²⁴⁰ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1147b20-1148a20.

²⁴¹ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1149a24-b27.

²⁴² Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1148b15-1149a24.

Heikkoluonteinen huomaa itse tekojensa huonouden ja on valmis katumaan niitä, jolloin hän on Aristoteleen mielestä myös parannettavissa, ainakin periaatteessa. Parantaminen on mahdollista etenkin, jos heikkoluonteisuus on kehittynyt tottumuksen vuoksi, jolloin se ei ole alun perin luontaista heikkoluonteisuutta, koska ”on helpompi muuttaa tapaa kuin luontoa”. ”Heikkoluonteinen on kuin se, joka juopuu nopeasti pienestä viinimäärästä, pienemmästä kuin muut”. Aristoteleen erään tulkinnan mukaan heikkoluonteisuus ei olekaan varsinainen pahe, koska se on valinnan vastaista toimintaa, mutta toiminnan lopputulos näyttää kuitenkin samanlaiselta kuin paheellisen toiminta. Heikkoluonteinen toimii kuten juopunut, joka ei tiedä ja näe riittävästi. Toisaalta hän kuitenkin tietää mitä tekee ja miksi. Näiden monipolvisten pohdintojen jälkeen Aristoteles päätyy nimittämään heikkoluonteista ”puolipaheelliseksi”.²⁴³ Aiemmin totesin Platonilla olleen käsitys siitä, että joillain ihmisillä on huono viinin sietokyky ja toisilla hyvä. Huonon sietokyvyn omaavaa Platon ei kuitenkaan nimennyt heikkoluonteiseksi, niin kuin Aristoteles näyttää tehneen.

4.6. Puuttuva sairausnäkökulma

Aiemmissa Platonin kirjoituksissa alkoholihaitat olivat useasti esillä, myös runsaan käytön mahdollinen tahdosta riippumaton sairausluonne. Aristoteles käsitteli alkoholin runsaan käytön mahdollista sairausluonnetta tai käytön terveysvaikutuksia harvemmin.

Alkoholin käyttöä lääkkeenä tai muunlaisena sairauksien hoitokeinona Aristoteles ei suoranaisesti käsittele, mutta hän mainitsee viinin yhtenä lääkäreiden käyttämänä parantamiskeinona²⁴⁴. Hän kuvaa myös liiallisia kärsimyksiä kohdanneita ihmisiä. He voivat kärsimystensä vastapainoksi tavoitella ”liiallisuutta ruumiillisen nautinnon kohdalla ikään kuin lääkkeenä”. Myös melankolinen ihminen saattaa tarvita nautintoja lääkkeeksi kärsivälle luonnolleen, sillä hänellä on kaiken aikaa voimakkaita haluja. Vastakkainen nautinto karkottaa tuskan, joskin ihmisestä voi tämän kautta tulla hillitön ja paheellinen.²⁴⁵ Vaikka järki on Aristoteleen käsityksissä tuhoutumaton sielun osa, se voi tuhoutua tai ainakin heikentyä, jos ruumiiseen vaikuttaa vanhuus, juopumus tai sairaus²⁴⁶. Tämä lause on tiiviydessään täyttä totta nykyisessä lääketieteellisessä tiedossa, jonka mukaan älyllisten

²⁴³ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1150a18-1151a8, 1152a14-30.

²⁴⁴ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1137a15-17.

²⁴⁵ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1154a26-b15.

²⁴⁶ Aristoteles, *Sielusta*, 408b19-24.

kykyjen heikentymistä eli dementiaa aiheuttavat useimmin vanhuus, alkoholi ja muut aivomyrkyt sekä verenkiertoelinten sairaudet.

Aristoteles siis tiesi, että alkoholia voidaan käyttää lääkkeenä kärsimyksiin, joskin käyttö voi johtaa hillittömyyteen. Hillittömän alkoholin käytön mahdollista sairausluonnetta Aristoteles käsitteli vain viitteellisesti ja monitulkintaisesti. Ihminen on alun perin vastuussa luonteenominaisuuksistaan ja sitä kautta hyveistään ja paheistaan. Luonteenominaisuudet ovat siis vapaaehtoisesti hankittuja kasvatuksen ja harjoittelun avulla. Toisaalta kun hillittömyys hallitsee käyttäytymistä, on ”vain [luonteenominaisuuksien] alku on hallinnassamme, ja myöhempi kehitys tapahtuu huomaamatta kuten taudeissa”. Olemme silti ”tekojemme herroja alusta loppuun” eli olemme vastuussa niistä. Hillittömäksi tulleella oli kenties alun perin ollut mahdollisuus olla sairastumatta. Kun hän on jo sairastunut esimerkiksi huonojen elintapojensa vuoksi, hän ei pysty enää muuttamaan tapojaan eikä hänellä ole terveeksi tulemisen mahdollisuutta ainakaan pelkästään tahtomalla. Aristoteleen vertauskuvana oli heitetty kivi, jota ei enää voi tavoittaa, vaikka alun perin oli heittäjän vallassa, heittääkö hän kiven vai ei. ”Epäoikeudenmukaiselle ja hillittömälle oli aluksi mahdollista olla tulematta sellaiseksi, ja siksi he ovat vapaaehtoisesti sitä, mitä he ovat. Mutta tultuaan sellaisiksi he eivät enää voi olla olematta sellaisia”.²⁴⁷ Alkoholin käyttö lääkkeenä kärsimyksiin ei näyttäisi tekevän Aristoteleen ajatuksissa mitään poikkeusta vastuullisuudessa eli juoja on silloinkin tehnyt tekonsa vapaaehtoisesti.

Aristoteleen mukaan kaikenlaisista ruumiillisista sairauksista, vammoista ja huonouksista ihmistä tulee moittia, jos ne on aiheutettu vapaaehtoisesti, esimerkiksi välinpitämättömyydestä tai hillittömyyden vuoksi. Sokeaa ei yleensä moitita, vaan pikemminkin säälitään, mutta ”juopottelun tai muun hillittömyyden takia sokeiksi tulleita jokainen moittii”. Sellaisista ruumiin huonouksista siis moititaan, joiden syntyminen on ollut ihmisen itsensä vallassa.²⁴⁸

Alkoholin runsaan käytön pahemallin rinnalla hillittömyyden, siis nykyisen alkoholiriippuvuuden ja muiden alkoholin terveyshaittojen sairausluonne ja niihin kuuluva sisäisen kontrollin aleneminen ei siis Aristoteleen teksteissä saa juuri lainkaan kannatusta, vaikka Platon oli aiemmin kuvannut riippuvuutta tavalla, joka suuressa määrin muistuttaa nykyisen tautiluokituksen riippuvuuskriteerejä. Aristoteleen ”kuten taudeissa”-sanonnasta ei voi tehdä varmoja johtopäätöksiä siitä, miten hän on tässä yhteydessä tautikäsitteen määritellyt. Aristoteles soveltaa koko ajan moraalimallia. Sen mukaan ihmistä pitää ainakin alkoholihaittojen osalta moittia riippumatta siitä,

²⁴⁷ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*, 1114a14-23, 1114b-1115a2.

²⁴⁸ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*. 1114a23-31.

näyttääkö hänellä olevan mahdollisuuksia 'parantua', kuten kenties lievemmin heikkoluonteisella, vai onko hän 'toivoton tapaus', joka ei voi eikä halua tehdä mitään paheelliselle luonteelleen. Aristoteles näkee siis kaikki tai ainakin useimmat ihmisen teot, jotka hän määrittelee vapaaehtoisiksi, todella itse aiheutetuiksi ja järjen säätelemiksi ja valitsemiksi, jolloin ihminen on myös kirjoitettujen lakien tai yhteiskunnan kirjoittamattomien normien mukaan täysimääräisesti vastuussa teoistaan. Siksi hänen hyve-etiikastaan muodostui yksioikoisen moralisoivaa ja moittivaa niitä ihmisiä kohtaan, jotka eivät onnistuneet täyttämään hyveellisen kohtuullisuuden kriteereitä. Moittimisen ohella Aristoteleen hyvemallissa ei yhteiskunnan taholta näyttänyt olleen tarjolla mitään sellaista myötätuntoa, tukea tai apua, jota hillittömästi tai heikkoluonteisesti käyttäytyneet olisi voinut käyttää omien paranemisponnisteluidensa vahvistukseksi, niin että hänen itsemääräämiskykynsä olisi parantunut. Ihmiselle jäi jäljelle vain tapojensa ja luonteensa korjaaminen oman käytännöllisen järjensä ja sisäisen kontrollinsa keinoilla, vaikkakin tämän tien onnistuminen oli Aristoteleen mielestä heikkoluonteisella epävarmaa ja hillittömällä lähes toivotonta.

Hyveelliseksi kasvatetut ja hyveellisyyttään teoillaan jatkuvasti ylläpitäneet kansalaiset olivat varmaan Aristoteleen yhteiskunnassa esimerkkeinä nuorille miehille siitä, miten heidän tulisi toimia tai mitä välttää, jotta heistä kehittyisi hyviä yhteiskunnan johtajia ja parhaimmillaan arvostettuja filosofeja. Luonteen hyveellisyyteen sisältyi myös kyky nauttia alkoholia kohtuuden rajoissa. Tieto moitteiden ja paheksunnan mahdollisuudesta kenties ehkäisi nuorukaisia poikkeamaan hyveellisyyden poluilta. Aristoteles myönsi kyllä viinille tietynlaisen arvon, kun se tuo huvia, virkistystä ja huojennusta huoliin, mutta hän ei Platonin tapaan kuvannut runsaampia juominkeja ja niiden vaikutuksia. Aristoteleen kerrotaan aina pukeutuneen huolellisesti ja käyttäytyneen arvokkaasti, hyveellisyyden esikuvana ja ulkonaisesti vailla moraalisia heikkouksia. Paheelliset ja hillittömät olivat hänelle ikään kuin toinen, vieras "eläimellinen" ihmisrotu, toivottomia tapauksia, joilla ei hevin ollut luontonsa vuoksi paluuta hyveellisten joukkoon. Aristoteleen tunnettu oppilas Aleksanteri Suuri on saattanut vaikuttaa Aristoteleen pessimismiin paheellisuuden korjaamisessa, kun hänen oppilaastaan tuli kasvatusyrityksistä huolimatta alkoholia runsaasti käyttävä ja muutenkin elämäntavoiltaan hillitön²⁴⁹. Aristoteellinen hyve-etiikka näyttää olevan hyvä asia ja elämän ohjenuora sen toteuttamisessa onnistuneelle, mutta pelkkää moitetta ja muuta rankaisemista niille, joilla ei ollut hillittömän luonteensa vuoksi halua tai heikkoluonteisuutensa vuoksi kykyä toteuttaa hyveellisyyttä.

²⁴⁹ Ahlström 2004, s. 227; Heikura 2007.

Platon ja Aristoteles perustivat kumpikin Ateenaan oman oppilaitoksensa ja keräsivät ympärilleen runsaasti filosofioppilaita. Oppilaitokset jatkoivat toimintaansa hellenistisenä aikana, jolloin syntyi myös useita uusia vaikutusvaltaisia filosofikoulukuntia. Kaikkien koulukuntien vaikutukset levisivät vähitellen Kreikan ulkopuolelle Välimeren ympäristöön ja aikanaan Rooman kaupunkiin ja kaikille Rooman valtakunnan keskeisille alueille. Näitä vaiheita ja niiden alkoholietiikan muutoksia kuvaan seuraavassa pääluvussa.

5. Hellenistinen aika ja roomalainen antiikki

5.1. Hellenistinen aika

Hellenistiseksi ajaksi on määritelty aika Aleksanteri Suuren kuolemasta vuonna 323 eaa. noin vuoteen 30 eaa.. Jo klassisen kauden loppupuolella käynnistyi Kreikassa ja muualla Välimeren alueella useita uusia filosofikoulukuntia Platonin ja Aristoteleen oppilaitosten rinnalle. Hellenistisille filosofioille oli aiempaan verrattuna luonteenomaista sisäänpäin kääntyneisyys, ulkoisten tekijöiden merkityksen vähättely ja yhteiskunnan hyvän sijasta yksilökeskeisyys ja halu hallita omaa sisäistä elämää. Suurin osa hellenistisen ajan kirjallisuudesta on kadonnut, niin että päätelmiä on jouduttu tekemään säilyneistä tekstifragmenteista tai myöhempien kirjoittajien, kuten roomalaisen antiikin filosofien ja Diogenes Laertioksen teoksista.

Kyreneläisen²⁵⁰ koulukunnan perustaja filosofi Aristippos (noin 435-366 eaa.) oli alun perin Sokrateen oppilas Ateenassa ja muutti myöhemmin Syrakusaan Sisiliaan. Täysin Sokrateesta opeista poiketen koulukunta opetti hedonismia ja egoismia. Välitön ruumiillinen nautinto oli elämän suurin hyvä, onnellisuus ja ylin päämäärä, vaikka se syntyisi miten sopimattomista asioista tahansa. Ruumiilliset nautinnot olivat parempia kuin sielulliset. Tosin onnellisuutta tuottavien nautintojen kokoaminen oli vaivalloista. Diogenes Laertioksen kertoman tarinan mukaan Syrakusan tyranni Dionysios II määräsi kaikki läsnäolijat tanssimaan. Paikalla myös ollut Platon²⁵¹ ei suostunut määräykseen, mutta Aristippos suostui ja pukeutui naisen vaatteisiin. Toisen tarinan mukaan joku ylvästeli Aristippokselle, että hän pystyy juomaan suuren määrän viiniä tulematta humalaan. Niin pystyy muulikin, vastasi Aristippos. Aristippoksen kerrotaan kirjoittaneen dialogit ”Juominkien johtajille”, ”Niille, jotka moittivat hänen mieltymystään vanhaan viiniin ja kurtisaaneihin” ja ”Niille, jotka moittivat häntä ylellisistä aterioista”. Hänen mukaansa parasta oli se, että hallitsee nautintonsa mutta ei ole niiden armoilla, ei se että pidättyy niistä kokonaan.²⁵² Kyreneläistenkin hedonismi näyttää siis sisältäneen jonkinlaisen itsekurin ja nautintojen hallinnan.

Diogenes Laertios kuvaili tarinoita myös Platonin Akatemian myöhemmistä johtajista. Speusippos (407-339 eaa.) oli luonteeltaan äkkipikainen ja nautintojen vietävissä. Ksenokrates (396-314 eaa.) voitti juomiskilpailun Dionysioksen kannujuhlassa. Polemon (350-270 eaa.) oli nuorena mielihaluaan tyydyttävä. Kerran hän työntyi juovuksissa Ksenokrateen luennolle, joka käsitteli kohtuullisuutta. Hän kiinnostui aiheesta, kehitti luonnettaan ja käyttäytymistään filosofian

²⁵⁰ Kyrene oli kreikkalainen siirtokunta nykyisen Libya alueella ja Aristippoksen syntymäpaikka.

²⁵¹ Platon teki kolme matkaa Syrakusaan vuosina 389-388, 366 ja 361-360 eaa..

²⁵² Diogenes Laertios, II. 66-90.

opintojensa kuluessa ja pääsi aikanaan Akatemian johtajaksi. Arkesilaoksen (316-241 eaa.), myös Akatemian johtaja, sanotaan olleen kevytmielinen seksisuhteissaan, ja hän kieltäytyi vakavista keskusteluista viinimaljan ääressä. Hän ”kuoli juotuaan sekoittamatonta viiniä, mikä sai hänet järjiltään.” Tällöin hän oli loukannut muusia²⁵³ kohtuuden mitan ylittävällä maljallaan. Myös myöhempi johtaja Lakydes (noin 240-205 eaa.) kuoli liiallista juomista seuranneeseen halvaukseen: ”[...] miten Bakkhos sinut otti ja raahasi varpaillaan Manalaan. Selvähän se: kun Dionysos valtaa runsaana ruumiin, hän raukaisee jäsenet. Siksi hänen nimensä on Irrottaja.”²⁵⁴ Megaralaisen koulukunnan²⁵⁵ filosofi Stilponin (noin 380-300 eaa.) kerrotaan nauttineen viiniä kuolemansa jouduttamiseksi. ”Hän sai huomata viinin tuota pahaa paria (vanhuus ja tauti) kovemmaksi kuskiksi; otti tujauksen ja pääsi matkaan.”²⁵⁶ Mikäli Diogenes Laertioksen anekdooteilla on vähänkin todellisuuspohjaa, näyttävät monet hellenistiset filosofit siis olleen mieltyneitä viinin ja seksin nautintoihin. Anekdoottien kohteiden omia kirjoituksia viinistä ei ole säilynyt. Kertomukset filosofien kuolintavoista saattavat olla erityisen epäluotettavia, koska samankin henkilön kuolemasta on kerrottu useanlaisia tarinoita. Runsaan viinin nauttimiseen on kenties liittynyt uskomus filosofin kykyyn muita ihmisiä paremmin hallita sekä omaa elämäänsä että päättää omasta kuolemastaan. Kenties Sokrateen kuolema on nähty ihannoituna esimerkkinä.

Huolenpito itsestä ja itsetuntemus olivat tärkeitä hellenistisen ajan kyynikoille ja stoalaisille, myös myöhemmin roomalaisen antiikin aikana. Kyynikoiden etiikka vaikutti suuresti stoalaisen etiikan perusteisiin. Filosofi ja Sokrateen oppilas ateenalainen Antisthenes (noin 444-365 eaa.) oli kyynisen koulukunnan²⁵⁷ perustaja. Diogenes Laertios kertoo hänen sanoneen: ”Mieluummin olisin mielipuoli kuin tuntisin nautintoa”. Hänen sanotaan kirjoittaneen teoksen ”Viinin käytöstä eli Juopumuksesta”. Myös Diogenes Sinopelainen (noin 410-320 eaa.) oli eräs kyynisen koulukunnan perustajista. Hän keskittyi askeettiseen elämäntapaan, yksinkertaiseen ruokaan ja fyysisten nautintojen välttämiseen. Hänen mukaansa ihmisuus liittyi kaikille ihmisille yhteiseen järkeen ja moraaliin. Tämän periaatteen mukaan kaikki ihmiset ovat arvoltaan samanlaisia, joten kaikkia ihmisiä tulee kohdella tasa-arvoisesti.²⁵⁸ Diogenes Laertios kertoo Diogenes Sinopelaisen sanoneen: ”Nautintojen halveksiminen on mitä nautinnollisin asia, kun on siihen harjaantunut. Kuten nautiskelemaan elämäntapaan tottuneet kokevat epämiellyttävänä muutoksen päinvastaiseen, samoin

²⁵³ Muusat eli runottaret olivat kreikkalaisessa mytologiassa taiteiden ja tieteiden jumalattaria.

²⁵⁴ Diogenes Laertios, IV. 1-61.

²⁵⁵ Megaralainen koulukunta kannatti Sokrateen ajatusta, että hyve on tietoa. Myöhemmin he kritisoivat Platonin ja Aristoteleen oppeja ja antoivat vaikutteita stoalaisuuteen. Megara oli kaupunki Attikan alueella Kreikassa.

²⁵⁶ Diogenes Laertios, II. 120.

²⁵⁷ Kyynikot keskittyivät Sokrateen innoittamina etiikkaan ja kritisoivat vallitsevaa kulttuuria. Ihmisen olemassaolon perimmäinen tarkoitus on hyve, ei nautinto.

²⁵⁸ Sihvola 2004b, s. 90.

päinvastaiseen harjaantuneet halveksuvat nautintoja vielä suuremmalla mielihyvällä”. Kyynikko Krateen (365-285 eaa.) kerrotaan käyttäneen juomanaan vettä, mieluiten luonnonlähteestä.²⁵⁹

Aristoteleen oppilaan Theofrastoksen (noin 371-287 eaa.) laajan tuotannon joukossa tiedetään Diogenes Laertioksen mukaan olleen myös kirjoitus ”Juopumuksesta”. Myöhempi Aristoteleen perustaman peripateettisen koulun johtaja Lykon (300-266 eaa.) oli kuvauksen mukaan suursyömäri ja ”muutenkin hilpeä veikko”.²⁶⁰

Stoalaisen koulukunnan filosofiassa Sokrateen aloittaman perinteen ja myös kyynikoiden näkemysten mukainen etiikka oli keskeisellä sijalla fysiikan ja logiikan rinnalla. Hyvettä ja hyveellisyyttä pidettiin onnellisuuden välttämättömänä ja riittävänä ehtona. Ihminen on vapaa ja vastuullinen, kun hänen toimintansa on itse aiheutettua, siis järjen ja muiden sielun sisäisten tekijöiden määräämää. Tunteet ovat aina haitaksi.²⁶¹ Ihmisen tulee elää hyveen mukaisesti sopusoinnussa luonnon kanssa ja keskittyä tavoittelemaan mielenrauhaa ja tunteiden hillintää, siis sisäistä kontrollia. Intohimoiset tunteet ovat seurausta virheellisistä arvostelmista. Viisas hallitsee tunteensa niin että hän välttyy virheellisiltä arvostelmilta. Stoalaiset kokivat olevansa maailmankansalaisia, osa jumalan luomaa luontoa. Stoalaiset uskoivat toisaalta kohtaloon ja toisaalta yrittivät löytää kaikilla asioilla järjenmukaisen selityksen.

Hellenistisen ajan stoalaisten omia kirjoituksia ja näkemyksiä alkoholin käytöstä on säilynyt niukasti, myöhempiä muiden kirjoittamia tarinoita sen sijaan enemmän. Nautintoja yleensä ei pidetty hyvinä, koska oli olemassa myös häpeällisiä nautintoja. Tosin Diogenes Laertioksen mukaan ”hyvät ihmiset juovat viiniä, mutta eivät juovu [...] heitä ei vaivaa hulluus.”²⁶² Stoalaisen koulukunnan perustajaksi nimetyn Zenonin (noin 333-261 eaa.) kerrotaan käyttäneen yksinkertaista ruokaa ja ruokajuomanaan vettä. Juomingeissa hän oli kuitenkin rento ja vapautunut, vaikka hän oli muuten ”ankara mies”. Hän itse sanoi, että ”on parempi kompuroida jaloillaan kuin kielellään”. Khrysippos (noin 280-207) kehitti stoalaisuutta dogmaattisempaan suuntaan. Hänen mukaansa ihmisen tulee kantaa huolta myös toisen hyvästä, koska epäsuotuisat yhteiskunnalliset tekijät voivat turmella ihmisluonnon²⁶³. Khrysippoksen mukaan ”hyveen voi menettää juopumuksen ja melankolian²⁶⁴ seurauksena”. Myös Khrysippoksesta kerrottiin, että hän pysyi juomingeissa

²⁵⁹ Diogenes Laertios, VI. 18, 71, 89-90.

²⁶⁰ Diogenes Laertios, V. 36, 44; Ahonen 2002, s. 508.

²⁶¹ Sihvola 2004a, s. 16-17.

²⁶² Diogenes Laertios, VII. 87, 103, 118.

²⁶³ Sihvola 2004b, s. 95.

²⁶⁴ Melankolia oli antiikissa Ahosen (2002, s. 569) mukaan mustan saven aiheuttama sairaus, johon liittyi impulsiivisuutta, hallusinaatioita, itsetuhoisuutta tai aggressiivisuutta. Sitä esiintyi usein filosofiilla, runoilijoilla ja poliitikoilla. Ks. myös Cicero, *Keskusteluja Tusculumissa*, I. 80.

rauhallisena ja että vain hänen jalkansa tulivat humalaan. Hänenkin kerrotaan juoneen uhrijuhlassa makeaa sekoittamatonta viiniä, jolloin hän sai huimauskohtauksen ja kuoli neljän päivän kuluttua.²⁶⁵

Useimmista aiemmista koulukunnista poiketen kuvauksiin stoalaisten elintavoista ilmaantuivat siis myös useat maininnat veden käytöstä ruokajuomana ja merkkinä yksikertaisista elintavoista. Juomingeissa filosofit poikkesivat tarinoiden mukaan tavallisista ihmisistä. Viinin vaikutus huomattiin heidän kehossaan, mutta heidän käyttäytymisensä ja kielensä pysyivät hillittyinä päihtyneenäkin. Taustalla saattoi olla uskomus viisaan stoalaisen immunitetista viinille, koska ihanneviisaan kognitioiden piti olla erehtymättömiä. Kertomuksissa on kuitenkin mukana myös kuvaus viinin yliannostuksesta ja sairauskohtauksesta, mikä kertoo että viisaankin järki saattoi menettää hallintakykynsä, kunhan alkoholimäärä oli riittävän suuri.

Samos-saarella syntyneen ja Ateenassa vaikuttaneen filosofi Epikuroksen (noin 341-270 eaa.) omat kirjoitukset ovat kadonneet, mutta hänen ja hänen koulukuntansa opeista tiedetään jotain myöhempien filosofien ja Diogenes Laertioksen kirjoitusten avulla. Foucault'n mukaan Epikuros piti tärkeänä, että jokaisen tulee pitää huolta sielustaan yötä päivää läpi koko elämänsä ajan, ei pelkästään nuorena. Huolenpidosta Epikuros käytti verbiä *therapeuein*, jonka eräs merkitys viittasi Foucault'n mukaan lääketieteelliseen hoitoon, siis eräänlaiseen sielun terapiaan.²⁶⁶ Epikuros perusti Puutarha-nimisen filosofikoulunsa Ateenaan samoihin aikoihin kuin stoalaisuus alkoi kehittyä. Koulu oli tarkoitettu myös naisille, lapsille ja orjille. Koulun portissa kerrotaan lukeneen ”täällä nautinto hallitsee”. Tavoitteena oli kehittää tavallisten ihmisten ymmärtämää helppoa filosofiaa ja torjua taikauskoa ja ihmisiä ahdistavia jumalauskomuksia. Jumalat olivat kyllä Epikuroksen mukaan olemassa, mutta he eivät sekaantuneet maailman ja ihmisten toimintaan. Epikurolaisuus keskittyi aluksi platonilaisuuden kritisointiin ja myöhemmin stoalaisuuden vastustamiseen. Koulun toiminta jatkui lähelle ajanlaskumme alkua.

Epikuros tunnetaan parhaiten nautintokäsityksistään onnellisen elämän edellytyksenä. Epikuroksen tiedetään Diogenes Laertioksen mukaan kirjoittaneen: ”En ymmärrä, mitä hyvällä voidaan tarkoittaa, jos jätetään huomiotta makujen, rakastelun, kuuloaistimusten ja muodon tuottamat nautinnot”.²⁶⁷ Epikuroksen nautintokäsityksistä on kuitenkin muodostunut nykykirjallisuuteen yksipuolinen kuva. Hänen mielestään ihmisen korkein hyvä oli maltillisten nautintojen tavoittelu,

²⁶⁵ Diogenes Laertios, VII. 26-27, 183-184.

²⁶⁶ Foucault 2005, s. 8-9.

²⁶⁷ Diogenes Laertios, X. 6.

jotta ihminen saisi mielenrauhan ja vapautuksen kärsimyksistä. Kirjeessä, jota pidetään Epikuroksen kirjoittamana, kuvataan miten ihmisen tulee nautintojen suhteen olla harkitseva ja valikoiva:

”Koska nautinto on ensimmäinen ja myötäsyntyinen hyvä, emme tästä syystä tavoittele jokaista nautintoa, vaan ohitamme toisinaan moniakkin nautintoja, kun niistä seuraisi meille suurempi epämukavuus. Pidämme myös monia tuskia nautintoja parempina, kun saavutamme suuremman nautinnon kestettyämme tuskia pitkän aikaa. Jokainen nautinto on siis hyvä, koska se on luonnostaan meille kuuluvaa, mutta jokainen nautinto ei ole tavoiteltava.”²⁶⁸

Diogenes Laertioksen mukaan Epikuros piti sielullisia nautintoja ja tuskia tärkeämpinä kuin ruumiillisia. Hyveitä tavoitellaan nautinnon vuoksi. Ei voi kuitenkaan elää nautinnollisesti, ellei elä järkevästi, hyvin ja oikeudenmukaisesti. Suurin nautinto saadaan haluja hillitsemällä, ei niitä tyydyttämällä. Epikuros tuomitsi järkevään elämiseen vedoten liiallisen ruoalla ja juomalla mässäilyyn. Juhlapitojen nautinto on samanveroista kuin nälkää poistava yksinkertainen ruoka, kuten leipä ja vesi. Epikuroksen yhteisön jäsenet ”tyytyivät yhteen mittaan kehnopuoleista viiniä ja vesi oli heidän pääasiallinen juomansa”. Yksinkertaisista asioista nauttiminen on parempi asia, koska ylellisempi nautinto voi ajan mittaan tuottaa suuremman tuskan kuin alkuperäinen nautinto:

”Kun sanomme, että nautinto on päämäärä, emme tarkoita mässäilijöiden nautintoja ja kuluttamalla saavutettavia nautintoja [...], vaan ruumiin tuskattomuutta ja sielun rauhallisuutta. Eivät jatkuvat juomingit ja juhliminen, pojat ja naiset tai kalaruoat ja muut herkkupöydän antimet tee elämästä nautinnollista, vaan selväpäinen harkinta, joka tutkii kunkin tavoittelun ja karttamisen syyt [...].”²⁶⁹

Myös Epikuroksen kuolemaan liittyy sankaritarina viinin kuolemaa jouduttavasta vaikutuksesta. Diogenes Laertioksen mukaan Epikuros sairasti tuskia aiheuttavaa virtsakivitautia. Kaksi viikkoa sairastettuaan ”hän meni lämpimään kylpyyn, siemaisi nopeasti sekoittamatonta viiniä, sitten kuoli.”²⁷⁰

Epikuroolaisuuteen näyttää siis kuuluneen stoalaisten tapaan pyrkimys vaatimattomaan elämään, johon kuului yksinkertainen ruoka ja ruokajuomana vesi. Viiniin liittyvistä nautinnoista on tarjolla ristiriitainen kuva. Tuskattomuuden kokemuksen aiheuttaman nautinnon rinnalla näyttää esiintyneen ruumiillisia nautintoja, joihin sisältyi juomalla ja ruoalla mässäilyä, vaikka järkevän

²⁶⁸ Diogenes Laertios, X. 129.

²⁶⁹ Diogenes Laertios, X.11, 130-132, 137-140.

²⁷⁰ Diogenes Laertios, X. 15-16.

ihmisen kannattikin niitä välttää. Itsestä huolehtimisen uudeksi nimitykseksi Foucault on löytänyt terapiakäsitteen, siis sielun terapian, nykykäsitteillä ilmaistuna ehkä psykoterapian. Tämä näkökulma monipuolistui myöhemmin roomalaisen antiikin aikana etenkin stoalaisuuden kuvauksissa.

5.2. Roomalainen antiikki

Roomalaiset eivät kehittäneet uusia filosofisia oppisuuntia, mutta he olivat hyvin kiinnostuneita kreikkalaisista ajattelijoista, erityisesti stoalaisuudesta ja vähemmässä määrin myös epikurolaisuudesta, ja tuottivat niistä omaa soveltavaa filosofista kirjallisuutta. Eräs kreikkalaisen filosofisen ajattelun yhteen kokoaja Roomassa oli Marcus Tullius Cicero (106-34 eaa.), tunnettu roomalainen poliitikko, filosofi, lakimies ja puhuja. Hän kannatti muilta osin Ateenan Akatemian silloista filosofista skeptisismää, mutta etiikassa hän seurasi kuitenkin eniten stoalaisia oppeja. Hänen teoksensa *Keskusteluja Tusculumissa* perustuu stoalaiseen filosofiaan. Sen mukaan sielun järjestä osallisen osan tulee hallita itseä ja hillitä sen viettejä. Cicero oli vaikuttunut Sokrateen mielipiteestä, jonka mukaan sellaiset sielut, jotka ovat tahranneet itsensä inhimillisissä paheissa ja antautuneet himojensa valtaan, poistuvat kuollessa ruumiista ”syrjäistä tietään kaukana jumalien yhteydestä”.²⁷¹ Cicero ei hyväksynyt Homeroksen kertomuksia eikä halunnut uskoa, että jumalat nauttivat alkoholijuomia ja että jumalat olisivat ryöstäneet Ganymedeen Juppiterin juomanlaskijaksi. Ihmisten tarpeita varten hän kuitenkin siteerasi runoa, jonka mukaan ”iloa tuottavan viiniköynnöksen lehvät versovat”.²⁷² Cicero näyttää siis pitäneen jumalia suuressa arvossa, jolloin heillä ei saanut olla inhimillisiä nautinnonhaluja. Ihmisten viininjuonnin hän näyttää hyväksyneen, joskin lähdeaineisto jää niukaksi.

Aleksandriassa toiminut juutalainen filosofi Filon (20 eaa.-40 jaa.) pyrki yhdistämään platonismia, stoalaisuutta ja juutalaista uskontoa. Hän etsi uskonnosta kaiken etiikan perustaa. Myös hän pyrki välttämään kaikkien aistikokemusten hyveiden tavoittelua häiritsevää vaikutusta. Hän kuvasi Foucault'n mukaan myös hiljaisuuden banketteja, joissa osallistujat kuuntelivat hiljaa opettajan monologia Raamatun tulkinnasta ja joita ei ollut turmeltu ”viinillä, pojilla, remuamisella ja dialogeilla”²⁷³.

²⁷¹ Cicero, *Keskusteluja Tusculumissa*, I. 72, II. 47.

²⁷² Cicero, *Keskusteluja Tusculumissa*, I. 65, 69.

²⁷³ Foucault 1997, s. 236.

Roomassa stoalaisuudella oli myös poliittista merkitystä, kun monet stoalaiset kritisoivat johtavien piirien turmeltuneisuutta. Senecan (noin 4 eaa.-65 jaa.)²⁷⁴ *Kaitsemuksesta* -teoksessa tulee voimakkaasti esiin siihenastisen stoalaisen tradition mukainen kärsimysten jalostava vaikutus. Psykkiset ja fyysiset kärsimykset ovat viisaalle ihmiselle jumalallinen kasvatuskeino, joka vahvistaa hyveellisyyttä. Ylensyöminen, juopuminen ja muut nautinnot ovat päinvastoin turmiollisia. ”Karttakaa hekumaa, karttakaa veltostuttavaa onnea, jossa henki rappeutuu ja turtuu ikään kuin alituisessa päihtymisen tilassa.” Kaikki kohtuuden ylittävä on vahingoittavaa. Vähäpätöisimmät miehet huvittelevat joutoaikansa kuluksi ja lojuvat ravintolassa.²⁷⁵

Suuttumuksesta -teoksessaan Seneca vertailee suuttumusta ja juopumusta ja pitää molempia inhottavina ja epävakaina ärsykkeinä, joiden avulla ei rakennu hyveellisyyttä. Tosin sekä suuttumus että juopumus voivat tehdä ihmisen sotaisammaksi ja rohkeammaksi, niin että ”monet viinille heikot ovat olleet vahvempia aseissa”. Stoalaisen tunneterapian mukaisesti viisas voi aloittaa päivänsä miettimällä ennalta mahdollisia ikävyyksiä, esimerkiksi sitä, että ”vastaani juoksee monia viinille antautuneita, monia himokkaita, [...]”. Tällaisessa tilanteessa viisaan ei tule suuttua, vaan katsella heitä ”yhtä suopeasti kuin lääkäri sairaitaan” ja yrittää olla heille avuksi. ”Jatkuvaa ja helposti sikiävää pahaa vastaan on tarpeen pitkäjänteinen apu.” Jos ihminen tietää ennalta, että hän kestää viiniä huonosti ja pelkää olevansa juopuneena, siis ollessaan ”hillittömän taudin kourissa”, malttamaton ja julkea, hän voi käskää omaisiaan viemään hänet pois pidoista. Toisaalta ulkoisen avun ja kontrollin rinnalla oma keskittyminen ja sisäinen itsekuri voivat kesyttää omavaltaisimmatkin tunteet, niin että esimerkiksi ”jotkut ovat kieltäneet ruumiiltaan viinin” kokonaan. Itse asiassa huolenpito hyveistä on helppoa, koska ”paheiden vaalimisessa on paljon tekemistä”. Jos aikoo moittia ja tuomita läheisiään heidän paheistaan ja nautinnoistaan, vaikkapa ylipitkistä pidoista, pitäisi ensin katsoa omia vastaavia tekojaan. Oma nuoruuskaan ei ehkä ollut ”kovin hillitty viinin nauttimisessa”. Pahoja tapoja voi omaksua myös omilta kumppaneilta. ”Juoppo saa toverinsakin rakastamaan vahvaa viiniä, seurustelu hävyttömien kanssa pehmentää vahvankin miehen.”²⁷⁶ Juopottelevat ihmiset näyttävät siis olleen Senecan mielestä vähäpätöisiä, siis ihmisarvoltaan alentuneita. Silti viisaan tulee pitää heitä jollakin tavalla sairaina ja antaa heille apuaan, jonka laatu jää kuitenkin epäselväksi. Samoin omaiset voivat olla avuksi juomisen ulkoisessa kontrollissa. Kuitenkin oma sisäinen kontrolli eli stoalainen itsekuri ja tunteiden lannistaminen näyttävät olevan Senecallekin varmin suositus juomisen säännöstelyssä. Muistot oman kontrollin aiemmasta alenemisestä kannattaa pitää mielessä, ennen kuin ryhtyy toisia

²⁷⁴ Seneca nuorempi oli roomalainen valtiomies, kirjailija ja myöhäisvaiheen stoalaisuuden tunnetuimpia filosofi.

²⁷⁵ Seneca, *Kaitsemuksesta*, s. 31, 43-44, 49.

²⁷⁶ Seneca, *Suuttumuksesta*, s. 193, 208-211, 221-222, 236, 241, 251.

moittimaan. Senecan viinietiikkaan saattoi vaikuttaa se, että hän keräsi suuren omaisuuden paitsi senaattorina, myös viinitilallisena²⁷⁷.

Elämänsä loppupuolen teoksessa *Kirjeet Luciliukselle* Seneca antaa neuvoja ystävälleen Luciliukselle, miten voi kehittyä hyväksi stoalaiseksi. Kirjeissään Seneca kuvailee yhteiskuntansa ”valtavaa tapainturmelusta” ja todistelee perusteellisesti, miten viisaan sielu hämmentyy liiasta viinistä ja tulee viinin orjaksi. Siksi viisaan ei pidä humaltua, koska nautinnot ovat kohtuuden ylitettyään pelkkiä rangaistuksia. Hän käytti Aleksanteri Suurta, Marcus Antoniusta ja eräitä oman aikansa poliitikkoja esimerkkeinä siitä, miten juopumus kiihottaa esiin ihmisen kaikki paheet, tekee ihmisestä julkean, julman, raa’an ja häijyn ja tuottaa tavallaan ”vapaaehtoista mielenvikaisuutta”. Jopa naiset voivat juoda yhtä hillittömästi kuin miehet ja osallistua mässäileviin ruoka- ja juomapitoihin. Jos ihminen juopuu usein, ”mielettömyyden tila muuttuu pysyväksi ja viinin syyttämät paheet rehottavat jopa ilman viiniäkin”. Myös hillittömyyttä kutsutaan sairaudeksi. Seneca viittaa myös stoalaisuuden perustajaan Zenoniin, joka oli aikoinaan suositellut, että hyvien miesten pitää luopua juopumuksesta.²⁷⁸ Seneca näyttää siis pitäneen juopumusta, paitsi yhteiskunnallisena paheena, myös sairautena, joka muuttaa ihmisen luonnetta ja voi muuttua krooniseksi ja johon pitää tarjota apua kuten lääkäri tekee potilailleen.

Seneca kuvaa myös omaa raittiusvaihettaan, kun hän stoalaisen opettajansa Attaluksen innoittamana pyrki eroon tarpeettomista nautinnoistaan, viinin lisäksi myös ostereista, sienistä, hajuvoiteista, julkisista kylpylöistä ja liian pehmeästä patjasta. Tässä elämänvaiheessa ”vatsamme on ollut viinistä vapaa”. Myöhemmin hän palasi viinin kohtuukäyttöön, jota hän piti kuitenkin vaikeampana toteuttaa kuin raittiutta, ”koska tietyt asiathan leikataan sielusta helpommin pois kuin hillitään”. Jossain vaiheessa hän pidättäytyi myös lihan syönnistä, koska sen saattaa lisätä ihmisluonteen julmuutta tai koska ihmissielut saattavat jossain ”sielujen liikenteen” vaiheessa siirtyä eläimiin.²⁷⁹ Joistakin näistä askeettisista tavoistaan hän luopui omaistensa pyynnöstä tai toimiessaan valtiollisissa tehtävissään.

Senecan oppilaanakin ollut Plinius vanhempi²⁸⁰ kirjoitti kirjansa *Naturalis Historia* juopuneisuutta käsittelevässä luvussa aikansa viinin juonnista jyrkän moittivasti. Hänen mukaansa minkään tuotteen valmistaminen ei ole jatkuvasti kiinnostanut ihmistä niin paljon kuin viinin teko. Siihen käytetään valtavasti vaivaa, rahaa ja työvoimaa. Suuri osa ihmiskunnasta on sitä mieltä, että mikään

²⁷⁷ Sihvola 2004a, s.22.

²⁷⁸ Seneca, *Kirjeet Luciliukselle*, s. 232-236, 241, 315-317.

²⁷⁹ Seneca, *Kirjeet Luciliukselle*, s. 366-368.

²⁸⁰ Plinius vanhempi (23-79 jaa.) oli roomalainen sotilas, kirjailija ja luonnontutkija.

muu asia maailmassa ei tee elämistä elämisen arvoiseksi niin kuin viini. Tuloksena on kuitenkin neste, joka vie ihmiseltä järjen ja johtaa mielettömyyksiin ja tuhansiin rikoksiin. Viinin säilyttämiseen käytettyihin astioihin kaiverretaan vapaaseen seksiin houkuttelevia kuvia, ikään kuin juopuneisuus sinänsä ei olisi riittävä syy herättämään ihmisessä himokkuutta. Monet kertovat humalassa syrjähyppystään tai muista salaisuuksistaan, minkä seurauksena monet ovat menettäneet henkensä. Tähän liittyy sanonta *in vino veritas* (viinissä on totuus). Jos juoppoa ei surmata hänen paljastustensa vuoksi, hänen elämänsä lyhenee kuitenkin. Hänelle tulee viinistä kalpea ihonväri, riippuvat silmäluomet, kipeät silmät ja vapisevat kädet. Myös hänen muistinsa tuhoutuu. Tätä juopot nimittävät *rapere vitam* -periaatteeksi (tartu elämän hetkeen). Tämä tarkoittaa Pliniuksen mukaan, että kun muut kadottavat menneen päivän, juomari on jo kadottanut tulossa olevan päivän. Jyrkän viininvastaisen sanomansa vakuudeksi myös Plinius kuvaa liudan historiasta tunnettuja juoppoja ja heidän juomatapojaan kreikkalaisesta Alkibiadeesta alkaen.²⁸¹

Myöhäisstoalaisuuden toisen tunnetun filosofin Epiktetoksen (55-135 jaa.)²⁸² opetuksia sisältävä *Käsikirja* (varhaisempi suomennos nimellä *Ojennusnuora*) on aikoinaan ollut suosittu stoalaisen filosofian oppikirja. Kirjan ensimmäisessä lauseessa kerrotaan, mitkä asiat ovat ”meidän vallassamme”, siis ”omaa tekoamme”. Omassa vapaassa vallassamme on, miten muodostamme omalla järjellämme uskomuksia ja arvostelmia asioista ja mitä haluamme tavoitella tai karttaa. Ruumis, omaisuus ja maine eivät ole vallassamme, koska ne eivät riipu tahdostamme. Keskeinen omassa vallassa oleva kyky selviytyä elämän houkutuksista on itsehillintä etenkin jos aikoo harjoittaa filosofiaa. Itsehillintä koskee myös syömistä ja juomista. Sielun hallitsevan osan hyväksi työskentely tuottaa tunteiden hallinnan, vapauden ja mielenrauhan, jotka ovat hyvän ihmisen ominaisuuksia. Myös Epiktetoksen käsityksen mukaan jumalat ovat olemassa, ja ihmisen tulee alistua tottelemaan heitä.²⁸³

Epiktetoksen *Käsikirjassa* kehoitetaan puhumaan vain välttämättömistä asioista. Erityisesti pitää välttää keskustelua gladiaattoritaisteluista, hevosajoista, urheilijoista, ruoista ja juomista²⁸⁴. Nämä olivat ilmeisesti stoalaiseen elämäntapaan soveltumatonta paheellista elämää, joten niiden osuutta ei pitänyt korostaa. Ruokaa ja juomaa tulee käyttää vain sen mukaisesti, kuin tarve vaatii, ei ylellisesti. Näytelmien katsomista tulee välttää; ainakaan ei pidä viehättyä niistä. On aina vaarana, että nautintojen viehätys, hauskuus ja houkutus vievät voiton. Nautinnoista pidättäytyminen tuottaa

²⁸¹ Pliny the Elder, *The Natural History, chapter Drunkenness*.

²⁸² Epiktetos oli kreikkalainen, mutta Roomassa vaikuttanut stoalainen filosofi. Hänen nimissään ilmestyneet kirjoitukset ovat luultavasti hänen oppilaansa Arrianoksen tekemiä muistiinpanoja.

²⁸³ Epiktetos, *Käsikirja*, s. 266, 268, 273-274.

²⁸⁴ *Ojennusnuora*-suomennoksessa: ”...syömingistä ja juomingista”.

kuitenkin enemmän iloa ja tyytyväisyyttä kuin nautintoon ryhtyminen. Pelkästään ruumiista huolehtiminen, jota tapahtuu runsaassa urheilussa, syömisessä, juomisessa, ulostamisessa ja parittelussa, on ihmisen heikkolahjaisuuden merkki. Himojen hillintä edellyttää oman itsen vallassa olevaa itsensä hallitsemista. Ihmisen on oltava varuillaan itseään vastaan ikään kuin olisi varuillaan vihollista vastaan.²⁸⁵

Myös Epiktetos suositteli perehtymään toisten ihmisten tekojen perusteisiin, jotta voisi ymmärtää ne kunnolla eikä tekisi moittivia päätelmiä näennäisistä seikoista. ”Joku juo paljon viiniä; älä sano, että hän juo huonosti vaan että hän juo paljon.” Omilla yksinkertaisilla tavoilla ei pidä ylpeillä. ”Jos juot vettä, älä aina tilaisuuden tullen kerro, että juot vettä²⁸⁶.”²⁸⁷ Toisten ihmisten elämäntapoja ei siis tule suoralta kädeltä arvostella ja moittia, vaikka ne näyttäisivätkin paheellisilta. Toisaalta oma edistyminen elämäntapojen ja tunteiden hallinnassa ei ole syy korostaa omaa arvoaan muiden kuullen. Nykypäivänäkin monet täysraittit haluavat välttää raittiudestaan puhumista, koska se saattaa herättää muissa ihmisissä hämmennystä tai ivailua. Toisaalta jotkut raitistuneet intoutuvat tilaisuuden tullen fanaattisesti todistamaan oman raitistumisensa erinomaisuutta.

Epiktetoksella oli vaikutusta myös Rooman keisari ja filosofi Marcus Aureliuksen (121-180)²⁸⁸ ajatteluun. Stoalaiseen tapaan Marcus Aurelius ajatteli, että ihmiskunta on maailmanlaajuinen yhteisö, jossa jokaisen pitää kohdella toista ihmistä kumppanina ja kansalaisena. Hän kirjoitti useiden sotaleirivuosiensa aikana päiväkirjan tyyppisen teoksensa *Itsetutkisteluja*. Siinä hän kuvasi stoalaisen filosofian mukaisesti maailmankaikkeutta hallitsevaa jumalallista järkeä. ”Järjen tuntomerkkejä ovat itsensä tutkiminen, itsensä kehittäminen ja itsensä muodostaminen oman tahdon mukaan.” Viisas suostuu kohtaloonsa ja saavuttaa sitä kautta sisäisen riippumattomuuden ja rauhan. Himosta ja nautinnon tavoittelusta aiheutuvat kohtalon uhmaamiset ovat erityisen raskaita rikkomuksia, koska silloin ihminen päättää tehdä väärin vapaaehtoisesti. Pidättyväisyys pitää nautinnot kurissa. Nautinnoissa ei ole mitään hyödyllistä eikä hyvää eikä tavoittelemisen arvoista. Viisaan tulee ottaa etäisyyttä kaikkiin arkielämän intohimoihin ja tulkita ne mitättömiksi. Esimerkiksi tulee ajatella ”hyvästä Falernon²⁸⁹ viinistä, että se on viinirypäleestä puserrettua mehua”. Nautinto ei siis voi olla ihmisen päämäärä. Sellainen ihminen on myös jumalaton, ”joka tavoittelee nautintoa jonakin hyvänä ja yrittää välttää mielihapaa jonakin pahana”. Nautintojen tavoittelija ei voi välttyä tekemästä väärin, mikä tekee hänestä jumalattoman. Itseä pitää nuhdella,

²⁸⁵ Epiktetos, *Käsikirja*, s. 275-278.

²⁸⁶ *Ojennusnuora*-suomennoksessa: ”älä joka tilaisuudessa julistele olevasi raittiusmies”.

²⁸⁷ Epiktetos, *Käsikirja*, s. 85, 88.

²⁸⁸ Marcus Aurelius oli Rooman keisari ja myös nuoruudestaan alkaen arvostettu stoalainen filosofi.

²⁸⁹ Hyvänlaatuista Falernon viiniä tuotettiin eteläisessä Italiassa lajikkeesta, joka oli aikoinaan tuotu sinne Kreikasta.

jos ”olemukseksi jumalaisempi puoli on alistunut alemman ja kuolevaisen olemukseksi osan, ruumiiksi ja sen himojen johdatettavaksi”. Lopulta vasta kuolema vapauttaa ihmisen kokonaan viettien houkutuksesta ja lihan orjuudesta.²⁹⁰

Tunnettujen kirkkoisien Ambrosiuksen ja Augustinuksen (354-430) mukaan 300- ja 400-lukujen roomalaisessa yhteiskunnassa oli runsaasti alkoholin ongelmakäyttöä, myös yläluokan piirissä. Jopa kirkkoon mentiin juhlapäivinä juopuneena ja omaisten haudoille tarkoitettua uhriviiniä käytettiin päihtymystarkoituksessa. Augustinus itsekin tunnusti, että vaikka hän oli kristinuskon avulla päässyt eroon sukupuolisesta himostaan, hänen oli kuitenkin vaikeampi luopua hyvästä ruoasta ja viinistä.²⁹¹ Kristinuskon myötä maallisesta hillittömyyden paheesta tuli enemmänkin syntinen himo, joka oli Jumalan tahdon vastaista. Hyveellisen ja himoja välttävän elämän tavoitteena oli pelastus tuonpuoleisessa elämässä.

Rooman myöhäisantiikin kristitty filosofi ja poliitikko Boëthius (noin 480-525)²⁹² halusi rakentaa synteisiä Platonin ja Aristoteleen filosofioista. Sitä hän ei varhaisen kuolemansa vuoksi ehtinyt tehdä, mutta hän kirjoitti teoksensa *Filosofian lohdutus* odottaessaan vankilassa kuolemantuomionsa toimeenpanoa maanpetoksesta syytettynä. Dialogissaan kuvitteellisen Rouva Filosofian kanssa, joka oli ”kaikkien hyveiden äiti”, Boëthius ei yleensä maininnut erikseen liiallista alkoholinkäyttöä tai muita paheen muotoja, vaan hän keskittyi yleisemmin ihmisen hyveisiin ja paheisiin. Ihmisen hyveellisyys on hänen mukaansa jumalallista alkuperää, mutta ”pahantahtoisuus lienee meidän ihmisten vika”. Jumala ei siis voi tuottaa pahuutta. Boëthius totesi Platonia siteeraten ”meidän kuuluu rukoilla apua Jumalalta jopa vähäpätöisissä asioissa”. Onnea pitää etsiä vain omasta itsestä ja itsetuntemuksesta, koska kaikki muu onni on satunnaista ja katoavaa. Myös onnen nautinnon etsiminen askeesista on ohimenevää. Mikään muu ei ole omaa itseä arvokkaampaa. Eri kansojen moraalit ja perinteet ovat usein ristiriidassa keskenään. Aisti-iloja ja intohimojen tyydyttämistä Boëthius pitää pahuutena, jonka palkkana ovat huolet, katumus ja kivuliaat taudit. ”Sitä samaa kaikki halut: / piikein ajaa nautintoon / mehiläisten parven tapaan / joka lentää, meden valaa, / pakenee, iskee teidän sydämeen.”²⁹³

Boëthius etsi myös selitystä ihmisen pahuuteen. Onko hillittömyys kenties heikkoutta, kun ihminen ei pysty taistelemaan heikkoutta vastaan? Vai onko paheellinen elämä tieteen tahtoen tehty valinta? Rouva Filosofian mukaan paheelliset ihmiset lakkaavat olemasta voimakkaita tai ”lakkaavat

²⁹⁰ Marcus Aurelius, *Itsetutkisteluja*, s. 20-21, 62, 67, 91, 93, 97, 103-104, 129, 137.

²⁹¹ Castrén 2011, s. 555, 559.

²⁹² Boëthius oli roomalainen ylimys, poliitikko ja filosofi.

²⁹³ Boëthius, *Filosofian lohdutus*, s. 13, 35, 39, 45, 64-65, 71, 86, 95.

olemasta” kokonaan, kun he luopuvat kaiken olevaisen yhteisestä tavoitteesta. Platonian siteeraten vain viisaat ja hyveelliset ihmiset voivat tehdä, mitä tahtovat. Pahat voivat sen sijaan tehdä, mitä heidän mieleensä juolahtaa, mutta he eivät pysty siihen, mitä he itse asiassa tahtovat. Hyvyydestä luopunut lakkaa olemasta ihminen ja muuttuu eläimeksi. *Odyssiassa* kuvattu Kirke-noidan taika tehosi Boëthiuksen mukaan kehoon, mutta ei mieleen. Paheellinen ihminen voi pitää ihmisen hahmon, mutta sielu turmeltuu ja ihminen muuttuu sielultaan pedoksi. Boëthius tunsi kuitenkin myötätuntoa pahoja ihmisiä kohtaan. ”[...] pahojen vihaaminen ei johda mihinkään [...] jos pahe on sielun sairaus [...] ei saa vainota niitä raukkoja, joita pahuus piinaa [...] pahuus on sairauksista kohtalokkain.” ”Rakasta hyvää! Pahat säälin ansaitkoot.”²⁹⁴

Sielun terveys oli siis Boëthiuksen mukaan hyvyyttä ja sen sairaus pahuutta. Hyveelliset ovat myös vapaita. He pystyvät myös käyttämään järkeään ja arvostelukykyään ja valitsemaan tavoittelemisen arvoisia asioita. Aistillisuuteen sortuessaan ihmissielut ovat vähemmän vapaita. Intohimojensa myötä ihmissielut joutuvat orjuuteen ja ”niistä tulee niin sanoakseni oman vapautensa vankeja”.²⁹⁵

Roomalaisen antiikin ajalta on säilynyt enemmän alkuperäistekstejä kuin hellenistiseltä ajalta. Suoria mainintoja viinistä on tältäkin ajalta filosofien kirjoituksissa, Senecaa lukuun ottamatta, niukanlaisesti. Niissä kuvataan yleensä yleviä tavoitteita, joiden mukaan viisaan ihmisen tulee järkensä avulla hallita tunteensa, hillitä käyttäytymisensä ja harjoittaa yksinkertaisia elämäntapoja. Nämä ovat asioita, jotka ovat ihmisen ”omassa vallassa”, siis sisäisen kontrollin avulla toteutettavia. Muiden vallassa olevat asiat on syytä tulkita yhdentekeviksi. Viisaat ja itsensä hillitsevät ovat mieluisia myös jumalille. Elämäntapojensa avulla he voivat saavuttaa mielenrauhan ja onnellisuuden. Kirjailija ja luonnontutkija Plinius saattaa olla epäluotettava lähde, mutta hän antaa joka tapauksessa aikakautensa viininkäyttötavoista erilaisen kuvan kuin useimmat hyveellisyyttä tavoittelevat filosofit.

Muutamien tietolähteiden mukaan näyttäisi suhtautuminen viiniä runsaasti tai paheellisesti käyttäviin lähimmäisiin muuttuneen roomalaisen antiikin aikana, ainakin Kreikan klassiseen kauteen tai hellenistiseen kauteen verrattuna. Vaikka juopottelu tulkittiinkin ihmisarvoa alentavaksi, on sekä Senecan että Epiktetoksen teksteissä löydettävissä suositus, että juopottelijaa ei pitäisi moittia. Hyveellisen ihmisen tulisi tarjoutua olemaan jopa avuksi hänelle, kuten lääkäri ruumiillisesti sairaalle. Boëthiuskin pohti, onko pahe jonkinlainen heikkous vai tieteen tahtoen ihmisen itsensä aiheuttama vika. Joka tapauksessa jumalallista alkuperää ovat vain hyveet.

²⁹⁴ Boëthius, *Filosofian lohdotus*, s. 96-98, 101-102, 109.

²⁹⁵ Boëthius, *Filosofian lohdotus*, s. 116, 127-128.

Antiikin ajan lopulla uusplatonismi muodosti eräänlaisen sillan antiikin filosofioista kristinuskoon ja katoliseen kirkkoon, jolle tuli Euroopassa keskeinen rooli eettisten normien muodostamisessa. Jotkut Platonin teokset olivat uskonoppineiden suosiossa. Suhtautuminen alkoholin käyttöön pysyi länsimaissa ristiriitaisena. Täysraittiutta oli vaikea suosia myös sen vuoksi, että viinirypäleviini sisältyi pyhään ehtoolliseen ja alkoholijuomien tuottaminen oli tärkeä elinkeino, myös luostareille. Islamilainen maailma sen sijaan ryhtyi 600-luvulta alkaen suosimaan profeetta Muhammedin ohjeiden mukaan täysraittiutta. Muhammedin mukaan viinin juontia pitää välttää, koska viini on Saatanan työtä ja aiheuttaa vihaa ja epäsopua²⁹⁶.

Myöhemmällä keskiajalla Aristoteleen teokset tulivat suureen arvoon etenkin Tuomas Akvinolaisen²⁹⁷ toimesta. Aristoteeliseen tapaan hän piti ruumiillisia nautintoja, kuten juopumista, esteenä järjen käytölle. Kuitenkin hänkin puolusti maltillisten nautintojen oikeutusta. ”Kukaan ei voi elää täysin ilman ruumiillisia ja aistillisia nautintoja [...] maltillinen ei välttä kaikkia nautintoja, vaan hillittömiä ja järjettömiä nautintoja”.²⁹⁸ Tämä näkemys viittaa sekä Aristoteleen keskittien arvostukseen että yhtä hyvin myös ikääntyneen Platonin mielipiteisiin ruumiillisten nautintojenkin tarpeellisuudesta, kun ihminen tavoittelee kokonaisvaltaisesti onnellista elämää.

Keskiajan ja uuden ajan alun alkoholin käyttö ja käytön etiikka Euroopassa ja Suomessakin ansaitsisivat myös perusteellisen tarkastelunsa, mutta tässä tutkielmassa siirrytään suoraan 1800-luvun lopulle ja Suomen olosuhteisiin ja tehdään vertailuja antiikin ja nykypäivän välillä.

²⁹⁶ *Koraani* 1995, s. 94 (Pöydän suura, jakeet 90-91).

²⁹⁷ Tuomas Akvinolainen (1225-1274) oli italialainen katolinen filosofi ja teologi, joka edusti skolastista koulukuntaa.

²⁹⁸ Tuomas Akvinolainen 2002, s. 503, 506-507.

6. Antiikin ja nykypäivän vertailu

6.1. Johdanto

Kaukana menneisyydessä eläneiden ihmisten toiminnan ymmärtäminen nykyihmisten arvojen, normien ja käytäntöjen valossa on vaikeaa, koska se edellyttää tulkitsijan asettumista satunnaisesti säilyneiden lähteiden avulla nykyajan näkökulman sijasta menneisyydessä eläneiden ihmisten asemaan. Toisaalta tiedot menneisyyden tapahtumista voivat avata uusia näkökulmia nykyhetken kysymyksiin. Olen jo tehnyt edellä monia vertailuja, kun on näyttänyt siltä, että alkoholin vaikutukset ja alkoholin käyttäjän elämään liittyvät eettiset kysymykset ovat olleet samanlaisia antiikissa ja nykyaikana. Keskeisiä kysymyksiä antiikista alkaen ovat olleet suhtautuminen kohtuukäyttöön, runsaaseen käyttöön ja myöhemmin aikakausina myös raittiuteen.

Pyrkimyksiä raittiuteen näyttää olleen joissain antiikin ajan askeettisia elämäntapoja suosivissa ideologioissa. Vasta 1800-luvun länsimaisessa kulttuurissa täysraittius alkoi moraalimallin tuella saada voimakkaammin tukea etenkin protestanttisen uskonnon ja työmoraalin sisällä sekä yhteiskunnallisissa yhden asian liikkeissä, kuten raittiusliikkeessä, myös Suomessa. Samaan aikaan yhteiskunnan lakisääteinen ulkoinen kontrolli lisääntyi Suomessa, kun alkoholin valmistusta ja myyntiä alettiin etenkin väkevien juomien osalta asteittain säädellä sekä haittojen vuoksi että alkoholitulojen ohjaamiseksi valtion käyttöön. Pohjois-Amerikasta alkunsa saaneen raittiusliikkeen tavoitteena oli aluksi vastustaa juopuneisuutta ja muuta alkoholin runsasta käyttöä ja suosia kohtuukäyttöä, mihin viittasi liikkeen alkuperäinen englanninkielinen nimikin (*temperance movement*). Liikkeellä oli sekä yksilön sisäistä kontrollia koskettava moraalinen sisältö että pyrkimys alkoholin käytön ulkoiseen säännöstelyyn yhteiskunnan toimesta. Pian kuitenkin käynnistyi liikkeen jyrkempi linja ja vaatimus täysraittiuudesta. Myös Suomessa raittiusliike alkoi isänmaallisessa ja uskonnollisessa hengessä suosittelulla täysraittiutta.

Moraalimallin rinnalla alkoi lääkäreiden kirjoituksissa esiintyä käsityksiä alkoholiongelmasta sellaisena poikkeavana tilana, jota tarkoitetaan nykyisellä sairaus-sanalla. Eurooppalaisten lääkäreiden into kehitellä muitakin ihmisen psyykeä ja käyttäytymistä kuvaavia luokitteluja, sairausdiagnooseja ja niiden kriteerejä lisääntyi 1800-luvun kuluessa, kun antiikista periytyneen neljän perusnesteiden opin sijalle lääkäreiden työskentelytavaksi oli vakiintunut uusi potilaan kliinisten oireiden tilastointi ja yhdistäminen ruumiin patologisiin muutoksiin.

Suomalainen raittiusmies, lääkäri ja aatelissäädyn valtiopäivämies Axel August Granfelt oli 1800-luvun lopulla esimerkki aikakautensa suomalaiskansallista herätystä edistävästä ”eetikosta”, joka eri

rooleissaan pyrki toimimaan alkoholin aiheuttamia sosiaalisia ja terveydellisiä haittoja vastaan. Hänen näkemyksissään moraalii- ja sairausmallit yhdistyivät. Hänen painetun esitelmänsä *Juopposairaus ja Juomatapa* mukaan alkoholikysymyksen juuret ”ulottuvat ihmiskunnan hämärään muinaisuuteen asti”, mutta siitä on tullut vähitellen yhtä tärkeä yhteiskunnallinen kysymys kuin kansallisuuskysymyksen. Juoppous on hänen mukaansa pahe, joka on ”suuri este kansojen rauhalliselle edistykselle”. Juoppous on paitsi henkinen pahe myös ihmisen hengestä riippumaton ruumiillinen sairaus. ”Juoppous on todellinen sairauden tila lähimmin verrattava mielenwikaan ja hermoheikkouteen”. Alkoholin käyttöön johtaa ensin ”syntinen nautinnon himo”, jota sitten alkoholisairaus pahentaa. Seuraus alkoholin runsaasta käytöstä on ”kiwuloinen halu samojen kiihotinten perään, kiihtynyt himo nauttia yhä runsaampia ja wäkewämpiä alkoholisekoituksia”.²⁹⁹ Juoppous oli siis tämän mukaan alun perin nautinnonhalun tuottama ja synniksi nimitetty pahe sekä ainakin juomisen jatkuessa myös ”todellinen sairauden tila”, jonka tunnusmerkkejä Granfelt kuvasi likimain nykyisen tautiluokituksen alkoholiriippuvuus-kriteereillä.

Granfeltin mukaan ihmisen tahto on aluksi riittävän luja alkoholikiusauksen voittamiseen, mutta moni siirtää raitistuspäätöstä myöhemmäksi, kunnes juomishimo lisääntyy ja omat tahdonponnistukset eivät enää riitä. Himon orjaksi päätyneen tahto on heikentynyt. Ihmisillä on ”luonnostansa taipumus paheisiin [...] peritty synnillinen himo”. Siihen avuksi tarvitaan uskonnollista mieltä, rukoilemista ja kristillistä kasvatusta. Epäsuotuisat ympäristöolot, ”saastainen henkinen ilmakehä”, ovat toinen juoppouteen vaikuttava tekijä. Ne voivat houkuttaa etenkin nuorisoa kiusauksiin. Lähimmäisen velvollisuus on sekä olla viettelemättä muita alkoholin käyttöön että myös paheksua juoppoutta edistäviä juomatapoja ja auttaa juoppouteen sortuneita.³⁰⁰ Granfeltin näkemykset olivat hyvin Platonin ehdottamien rajoitusten mukaisia, kun Platon aikoinaan moitti oman yhteiskuntansa nautinnonhaluja ja halusi kieltää viinin käytön nuorilta ja sallia nuorille aikuisille vain kohtuukäytön. Nuorilla ei Granfeltin mukaan ole aikuisten veroista sisäistä kontrollia ja tietoa oikeasta ja väärästä, joten aikuisten erityisenä tehtävänä on suojella heitä. Paheeseen houkuttelevia yhteiskunnan oloja ja elämäntapoja pitää siis paheksua. Jos yksilön itsemääräämiskyky kuitenkin pääsee alenemaan, pitää moraalimallin termillä kuvattuna ”sortuneille” järjestää ulkopuolista apua. Granfeltin näkemykset paheellisten auttamisesta muistuttavat kovasti myöhäisantiikin filosofien suosituksia. Ensimmäinen apu ja ulkoisen kontrollin muoto oli lääkärikin mielestä uskonnollinen kasvatusta, ei lääketieteellinen sairauden hoito.

²⁹⁹ Granfelt 1886, s. 3-7.

³⁰⁰ Granfelt 1886, s. 9-17

Granfelt teki valtiopäivillä esityksen laiksi juoppouden vastustamisesta, kun juoppous on kehittynyt ihmisen fyysisestä luonteesta riippuvaksi sairaalloiseksi tilaksi, sekä parannuslaitoksen perustamisesta juoppoja varten, jonne henkilö voidaan tuomita hoidettavaksi. Ehdotuksessa perusteltiin lääketieteellistä käsitystä, että juoppouden paha tapa muuttuu käytön myötä sairaudeksi. Osa alkoholisteista oli Granfeltin käsityksen mukaan perinyt alttiuden vanhemmiltaan.³⁰¹ ”Hoidettavaksi tuomitseminen” on sanapari, jossa yhdistyvät sekä moraalimallin sanktio että sairausmallin hoito. Tosin hoitokeinot viittasivat enemmän moraalimalliin. Samantyyppisiä sanapareja käytetään edelleenkin, kun hoidon yhteydessä puhutaan päihdeongelmaan puuttumisesta ja hoitoon ohjaamisesta, määräämisestä, velvoittamisesta tai pakottamisesta.

Kieltolakivuosina 1919-1932 alkoholin käyttö lisääntyi laista huolimatta ja kaikki muu alkoholiongelmien ehkäisyyn ja hoitoon liittyvä kehitys keskeytyi. Uusi alkoholilaki vuonna 1937 määritteli alkoholismia sosiaalisilla perusteilla. Keskeisiä kriteerejä olivat pahennusta herättävä julkinen käyttäytyminen ja haittojen tuottaminen läheisille. Alkoholismia hoito oli sosiaaliviranomaisten nuhteluja ja pakkohoitoa laitoksissa. Oma-aloitteista hoitohalukkuutta ei arveltu olevan, mitä ei pidä ihmetelläkään, sillä olihan hoitoon meno vankilatuomion luonteinen häpeä koko perheelle.³⁰² Vähäistä ja ”sivistynyttä” kohtuukäyttöä valtion alkoholimonopolin eli Alkon kuului roolinsa vuoksi hyväksyä ja jopa suositella, olihan kyse Alkon liiketoiminnasta.

Alkoholin runsaan tai haitallisen käytön nimitykset ovat vaihtuneet antiikin hillittömyydestä ja paheesta kristinuskon synnin ja sosiaaliviranomaisten alkoholin väärinkäytön ja alkoholismia kautta nykyisin eniten käytettyihin nimiin alkoholiaddiktio ja alkoholiriippuvuus. Addiktio on näistä käsitteistä ehkä laaja-alaisempi, ja riippuvuus on eniten lääketieteen ja tautiluokituksen suosima käsite. Sekä addiktiota että riippuvuutta on viimeisten parinkymmenen vuoden aikana ryhdytty yleisessä kielenkäytössä viljelemään väljästi ja kevyesti hyvin monenlaisten aineiden ja käyttäytymismuotojen ”patologisoinnin” yhteydessä. Riippuvuuksien lisääntyminen on haluttu nähdä myös korvaamassa yhteiskunnallisten perinteiden puutetta ja suojaamassa yksilöä liiallisten muospaineiden ja valintojen tulvalta. Yhteisöllisten perinteiden puuttuessa ja suojaksi jatkuville muutoksille yksilöt voivat valita itselleen tiettyjä toistokäyttämisen muotoja tai omistautumista jollekin tekemiselle, jolloin ihminen voi sitä kautta kokea elämässään turvallisuutta ja jatkuvuutta ja voi rakentaa oman elämänsä tarinaa. Raja pakonomaiseen toimintaan, riippuvuuteen tai addiktioon on liukuva ja tilannesidonnainen. Markkinatalous tekee parhaansa synnyttääkseen uusia riippuvaisia

³⁰¹ Toivola 1943, s. 1-14; Granfelt 1889, s. 84-88.

³⁰² Toivola 1943, s. 29-124.

elämäntapoja ja samalla altistaa yhä useampia vaikeampaan riippuvuuteen.³⁰³ Haittojen nimityksistä riippumatta alkoholia nimitetään edelleenkin nautintoaineeksi, jota käytetään aisteissa ja aivoissa koettavien nautinnon kokemusten vuoksi.

Foucault'n mukaan itsestä huolen pitäminen on nyky-yhteiskunnassa siirtynyt omatoimisen itsestä huolenpidon sijasta enemmän uskonnollisten, pedagogisten, lääketieteellisten ja psykiatristen instituutioiden haltuun. Omatoimisesta itsestä huolehtimisesta on tullut jopa hieman epäilyttävää, kun se on tulkittu itsekkyyden ja yksilöllisen hyödyntavoittelun muodoksi, missä ei ajatella hyöyn tuottamista muille. Moraalimme kehittäminen ja säilyttäminen on annettu itseltä uskonnollisten ja maallisten auktoriteettien johdateltavaksi.³⁰⁴ Jokainen näistä instituutioista on kehitellyt omia teorioitaan, käsitteitään, tavoitteitaan ja keinojaan siitä, miten nykyihmisen tulisi huolehtia itsestään pidättäytymällä joistain nautinnoista kokonaan, pyrkimällä kohtuullisuuteen tai kontrolloimalla hillittömyksiään.

Antiikin filosofien mietiskely ja onnellisuuden ja mielenrauhan kehittäminen järjen avulla, jota kaikkea viinin käyttö häiritsi, on auttamatta mennyttä aikaa, mutta hyve-etiikalla on silti edelleen sijansa nykyisessä kiivastahtisessa ja hyveiden tarkastelua välttävässä yhteiskunnassakin.

6.2. Hyve-etiikka nyky-yhteiskunnassa

Antiikkiin verrattuna nykyisten länsimaisten yhteiskuntien keskeiset eettiset periaatteet ovat muuttuneet. Antiikissa hyveellisen yksilön kuului oman hyvän elämänsä rinnalla edistää yhteiskuntansa hyvinvointia, ainakin filosofien mielestä. Nykymaailmassa päinvastoin yhteiskunta velvoitetaan järjestämään jäsenilleen erilaisia hyvinvointipalveluja, nautintoja ja muita hyvän elämän mahdollisuuksia. Jokaisella on oikeus valita elämäntapansa ja toteuttaa itseään omien arvojensa mukaisesti. Yksilön moraalinen pohja ei ole enää koko yhteisön yhteinen sääntökokoelma vaan valikoima omia mieltymyksiä.³⁰⁵ Molempien aikakausien yhteiskunnissa enemmistö ihmisistä on arvostanut tuntoaistin, siis ruoan, päihteen ja seksin nautintoja. Antiikissa liiallisten nautintojen moittijat olivat kohtuullisuutta, järkeä ja muutakin hyvää elämää tavoittelevat filosofit. Hyveellisyys ja kohtuullisuus tuottivat heidän mukaansa onnellisuutta ja, tavallaan sivutuotteena,

³⁰³ Salasuo 2013, s. 107-110.

³⁰⁴ Foucault 1997, s. 282-283; Foucault 2014, s. 270, 273, 304.

³⁰⁵ Taylor 1995, s. 34, 44-45, 49; Beauchamp & Childress 2009, s. 350-356; ks. myös MacIntyren näkemys, luku 1.2.

myös terveyttä. Nykyisin elämän ykköspäämäärä näyttää olevan terveyden vaaliminen ja elämän pidentäminen, ei hyveellinen elämä. Hyve-etiikka on korvautunut osin ”terveysetiikalla”.

Hyve-eettinen ajattelu näkyy nykymaailmassa parhaiten poliittisissa ja uskonnollisissa juhlapuheissa. Niissä vedotaan ihmisten hyveisiin, itsensä kehittämisen arvoon ja tasa-arvoiseen muiden ihmisten kunnioittamiseen. Käytännössä hyveellisestä toiminnasta puhutaan harvoin. Puhtaimmillaan hyve-etiikkaa saatetaan pyrkiä soveltamaan vaikkapa suljetuissa veljeskunnissa ja yhdistyksissä, joissa yksilökeskeisesti tai ryhmän tuella ”pyritään kehittämään ihmisyyden arvostusta ja auttamaan ihmistä kehittämään hyviä ominaisuuksiaan”³⁰⁶. Useammin puheena ovat hyveiden sijasta ihmisen toiminnan hyödyt itselle. Elämän korkeimpana hyvänä ja elämän päämääränä arvostetaan sellaista hyvinvointia ja onnellisuutta, joka on täynnä tavaroiden hankintaa ja kulutusta, julkista mainetta, nautintoja, mukaan luettuna päihteet, ja kertaluonteisten elämysten etsintää pitkän tähtäimen hyvän elämän sijasta. Tämä ei tosin ollut vierasta antiikissakaan ainakaan yläluokan keskuudessa. Senecan mukaan monet ihmiset halusivat olla mieluummin rikkaita kuin hyviä, näkivät vaivaa omaisuutensa kartuttamisessa ja kokivat jatkuvaa huolta rahojensa vuoksi³⁰⁷.

Alkoholinkäytön moraalimalli on edelleen suosiossa. Alkoholien käyttö nähdään edelleenkin tahdonalaisena, vapaaehtoisena toimintana. Yksilöä pidetään vastuussa myös runsaasta käytöstä ja sen seurauksista. Sairausmalliin ja sen näkemykseen itsemääräämiskyvyn alenemisesta suhtaudutaan edelleen epäröiden. Omaehtoisen sisäisen kontrollin toteuttamiseen on nykyäänkin käytettävissä samat mahdollisuudet ja keinot kuin antiikin aikoina, onhan ihminen ja ihmisen elimistö kaikkine järjen ja tunteiden toimintoineen edelleen hyvin samanlainen. Avustettu sisäinen kontrolli on laajentunut filosofien valmennuksesta nykymaailman monimuotoiseksi hoito- ja tukiverkostoksi, josta jokainen voi etsiä haluamaansa apua. Aikoinaan stoalaiset käyttivät opeissaan lääketieteellisiä, juridisia ja uskonnollisia käsitteitä. Nyt nämä kolme aluetta ovat omia avun antamisen ja myös ulkoisen kontrollin sektoreita (ks. luku 2.3.).

Antiikin filosofit halusivat huoltaa erityisesti sielua ja jättivät ruumiista huolehtimisen vähemmälle. Tosin Seneca tiesi monia aikansa ravinto- ja liikuntasuosituksia, joita lääkärit suosittelivat yltäkylläisten ruokapitojen sijasta³⁰⁸. Nykyisin ruumiin hyvinvoinnista on tullut ykkösasia. Hyveellisen ihmisen tulee hoitaa ruumistaan dieeteillä, terveyskaupan tuotteilla ja liikunnalla. Toisaalta nykyihmisellä on myös autonominen oikeus laiminlyödä sekä ruumistaan että sieluaan ilman, että hän saa moraalisia moitteita läheisiltään tai yhteiskunnalta vaikkapa liikunnan

³⁰⁶ Ks. esim. Odd Fellow 2015.

³⁰⁷ Seneca, *Kirjeet Luciliukselle*, s. 395-397.

³⁰⁸ Seneca, *Kirjeet Luciliukselle*, s. 209.

laiminlyönnin, liiallisen tai epäterveellisen ravinnon tai stressaavan elämätavan paheesta. Liika ruoka on edelleen, antiikin tapaan, nykyisen länsimaisen yhteiskunnankin suuri hillittömyys, ehkä alkoholin käyttöäkin suurempi pahe, johon ei ole ulkoisena kontrollina edes saatavuusrajoituksia.

Antiikissa hyveellisyys tuotti terveyttä ja kauneutta, paheellisuus sairautta ja rumuutta. Nykyisin alkoholin käytössä on jo miltei unohdettu moraaliset kysymykset, millainen juominen on oikein tai väärin, sopivaa tai sopimatonta, hyveellistä tai paheellista. Platonin *Pidoissa* lääkärin tehtävänä oli varoitella alkoholin terveyshaitoista. Nykyäänkin lääkärit ovat äänessä. He opettavat ihmisiä puhumaan moraalien sijasta mieluummin teknisillä termeillä alkoholiannosten määrästä ja etanoligrammoista, mikä on terveydelle edullista tai haitallista, mikä on riski- tai suurkulutusta ja mikä on riippuvuutta. Jokaisen tulisi tietää, mitkä ovat alkoholin yleiset vaikutukset, ja tuntea miten itse reagoi alkoholiin. Grammat ja annokset ovat yhteiskunnan antama normiluettelo, jota kaikkien kuuluisi noudattaa järki- ja terveyssyistä, ilman moraalisia perusteluja. Suurin osa alkoholin haitoista kertyy tilastojen mukaan kohtuukäyttäjille, koska he muodostavat väestön enemmistön. Raittiudella ja kohtuukäytöllä ei enää ole yhteyttä muihin hyveisiin tai hyveelliseen luonteeseen. Ne ovat kiusallisia ulkoisia normeja, joilla päättäjät haluavat säädellä ihmiselämän nautintoja. Terveellisen elämän ohjeet koetaan onnellisuutta rajoittavina ja tylsinä, ”epäaistillisina”, voisi Aristoteles sanoa. Raittius näyttää kiinnostavan suurempia ihmisjoukkoja parhaiten kertaluonteisina kilpailusuorituksina, kun julkisen elämän ihmisiäkin innostetaan, eräänlaisena modernin askeesin muotona ja tositelevisio-ohjelmina, tipattomiin kuukausiin ja pitempiinkin raittiusjaksoihin.

Antiikin hyve-eettiset tekstit ovat ymmärrettävissä nykysuomen käsitteilläkin. Simo Knuutila tulkitsee *Nikomakhoksen etiikka* -teoksen selitysosassa valaisevasti Aristoteleen näkemyksiä hyveellisyydestä, heikkoluonteisuudesta ja ihmisen tehtävästä. Hänen mukaansa viiniä juodessa ruumiillisiin nautintoihin kohdistuva halu aktualisoituu nautinnollisen kohteen yhteydessä niin voimakkaana, että se voi estää hyveellisen toiminnan:

”Jos hyveellinen on juonut viiniä kohtuullisesti, hän ei enää juo seuraavaa lasillista. Sen yhteydessä lause ’tämä on nautinnollista’ merkitsee sitä, ettei sitä enää tule nauttia, koska se olisi nautinnon liioittelua. Mutta heikkoluonteisella lause ’tämä on nautinnollista’ liittyy haluun, ja tekoa ohjaavan lauseen yhteys yleiseen tietoon ihmisen tehtävästä on katkennut. Heikkoluonteinen [...] juo nautinnon sokaisemana lisää, koska se on nautinnollista.”³⁰⁹

³⁰⁹ Knuutila 2008, s. 247-253.

Nautinto voi siis nykykielellä kuvattuna sokaista järjen, jolloin siitä tulee sallitun nautinnon liioittelua. Tätä kohtuullisuuden säilyttävää hyveellistä ohjetta moni nykyihminen suostuukin noudattamaan hyvällä menestyksellä, vaikkei hän nimittäisikään tekoaan hyveelliseksi. Sen sijaan kohtuullisena säilyneen on vaikea ymmärtää, miten sama nautinto voi sokaista jonkun toisen ihmisen ja johtaa liioitteluun. Hyve-eettisen ajattelun hyödyllisyys ja ymmärryskyky loppuu, kun tarkastellaan paheita. Näin tapahtui antiikissakin.

Platonin kotivaltio oli täynnä hillittömyyksiä ja sairauksia, jotka työllistivät tuomareita ja lääkäreitä. Edelleenkin elinkeinoelämän edut, valtion edut ja samanaikainen kontrollitehtävä sekä yksilön oikeudet toteuttaa mieltymyksiään on vaikea yhtälö. Valtio ja alkoholia tuottavat yhtiötkin antavat ymmärtää, että ne pyrkivät toimimaan vastuullisesti, jotta erityisesti nuoriso ei altistuisi liian varhain alkoholin vaikutuksille. Ulkomaisen alkoholiteollisuuden pitkään käyttämä mainoslause ”*enjoy responsibly*” (nauti vastuullisesti)³¹⁰ on Suomessakin näkyvässä esimerkiksi kansainvälisten jalkapallo-otteluiden televisioinneissa, vaikkei alkoholi-sanaa mainitakaan. Mieleen tulee rinnastus Delfoin ”kohtuus kaikessa” -tekstiin. Nuoren aivot kypsyvät erityisesti otsalohkojen säätelyjärjestelmien ja siis järkevien tahtotoimintojen osalta täyteen toimintakuntoon vasta pitkälle 20 ikävuoden jälkeen. Tosiasiassa alkoholiyhtiöt jatkavat tuotteidensa mainostamista, myös nuorille, kiertämällä mahdollisuuksien mukaan valtioiden lainsäädäntöä ja asettamalla tieteellisten kulutustutkimusten tulokset kyseenalaisiksi. Ne korostavat mieluummin kuluttajien omaa vastuullisuutta ja vierittävät vastuun heille, jos juomisen ylilyöntejä tapahtuu.³¹¹ Nykymusiikin idolit, sanoittajat ja kirjailijat ovat myös mukana vaikeassa yhtälössä, kun he viestittävät Platonin aikojen tavoin sanoillaan ja käyttäytymisellään päihdemyönteisyyttä. Valtion viranomaiset tuottavat pienillä resursseillaan vastakkaista, kulutuksen säännöstelyä suosittelevaa informaatiota. Toisaalta valtio harkitsee tarkoin alkoholiveronsa astetta, jotta valtion verokertymä pysyisi hyvänä. Yleinen mielipide ilkkuu valtion kaksinaamaisuutta, kun valtio usein taipuu puolustamaan alkoholin tuottajien ja ravintolan pitäjien argumentteja. Markkinatalous kaikinensa pyrkii taloudellisen hyvinvoinnin edistämisen verukkeella lisäämään kaikkien ruokien ja juomien runsasta, siis myös terveyttä vaarantavaa, käyttöä ja edistämään käyttäytymisen hillittömyyksiä³¹². MacIntyren mielipidehän oli, että moderni valtio ei edistä moraalialia eikä hyveellisyyttä.

Nyky-yhteiskunnan moraalisiin ja lakisääteisiin perusoikeuksiin kuuluu yksilön oikeus itsemääräämiseen, jota muiden ihmisten tulee kunnioittaa. Yksilöllä on moraalinen oikeus tehdä

³¹⁰ Ks. esim. <http://www.heineken.com/global/enjoyresponsibly.aspx>

³¹¹ Yoon & Lam 2013, s. 630; Hope 2014, s. 126-127..

³¹² Tammi & Raento 2013, s. 201.

vapaasti omaan elämäänsä liittyviä päätöksiä ja tekoja. Itsemääräävän henkilön oletetaan pystyvän itsenäiseen harkintaan, päätöksentekoon ja toimintaan. Hän saa toimia omien arvojensa mukaisesti ja tuottaa haittaakin itselleen, kunhan ei tuota vahinkoa toisille.³¹³ Alkoholin hintojen ja saatavuuden lakisääteinen kontrolli häiritsee itsemääräämisoikeuden toteuttamista ja oman edun tavoittelua. Kun valtio perii alkoholiveroa saadakseen rahaa yhteiseen hyvinvointiin, katsovat monet ihmiset autonomiseksi oikeudekseen hankkia alkoholinsa edullisemmin ulkomailta ilman, että he näkisivät tekonsa valtion hyvinvointia haittaavaksi ja moraalisesti moitittavaksi veronkierroksi.

Ihmisarvon loukkaamattomuus on Suomen perustuslain mukainen perusarvo. Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmässä yksilökeskeisyydellä ja autonomialla on keskeinen asema. Yksilöllä on oikeus hoidossakin olla autonominen, siis vapaa yhteiskunnan holhouksesta, jos hän ei tuota haittaa muille. Terveydenhuollon laki potilaan asemasta ja oikeuksista (1992/785) sallii autonomiseksi määritellylle ihmiselle oikeuden kieltäytyä ehdotetusta hoidosta. Hänellä on oikeus myös itse aiheutettuihin sairauksiin, vaikkapa alkoholihaittoihin, ja oikeus kieltäytyä niiden osalta sellaisesta hoidosta, jota hän ei itse halua. Myös nykyinen päihdehuoltolaki (1986/41) on jo pian 30 vuotta suositellut oma-aloitteista hoitoon hakeutumista joko terveydenhuollon tai sosiaalihuollon piiriin. Laissa on myös pykälät tahdosta riippumattomasta hoidosta, mutta sen kriteerit on määritelty niin monimutkaisesti, että niitä ei ole vuosikausiin juuri lainkaan pystytty tai haluttu toteuttaa. Raittiusmies Granfeltin ajoista on sadassa vuodessa siirrytty tahdosta riippumattomasta hoitoon määräämisestä vetoamaan lähes kokonaan ihmisen tahdonalaisen omaan harkintaan ja päätöksentekokykyyn, jonka seuraus on usein tarpeellisen hoidon ulkopuolelle jääminen. Ennen hoitonäkökulman lisätarkastelua käsittelen kohtuudessa pysymistä ja alkoholihaittojen ehkäisyä, joissa tarvitaan erityisesti omaa tahtoa ja hyve-etiikan mukaista elämää.

6.3. Moraalimallista kohtuulliseen yhteiskuntaan

Yhteisesti sovitut käyttäytymisnormit ovat yhteiskunnan epävirallinen sääntökokoelma, jota useimmat suostuvat soveltamaan omaan toimintaansa, kunhan riittävän moni muukin niin tekee. Orastavat alkoholin käytön kohtuullisuussuositukset ja käytön ulkoisen kontrollin keinot esiintyivät jo Kreikan arkaaisen kauden kirjoituksissa. Näistä vuosista alkaen antiikissa puhuttiin toistuvasti kohtuullisuuden hyveestä ja hillittömyyden paheesta, joskaan emme tiedä kovin tarkkaan, mitä

³¹³ Launis 2010, s. 136; Launis 2013, s. 26-28.

kohtuullisuus käytännössä tarkoitti. Platon ja Aristoteles pitivät kohtuullista viinin käyttöä onnellisuutta ja terveyttä lisäävänä ja jumalien hyväksymänä tapana. Hillittömyyden pahetta Platon vähintäänkin moitti ja Aristoteles tuomitsi jyrkästi. Nykymuotoinen moraalimalli ei ensisijaisesti puhu hyveistä ja paheista. Nykymoraalin mukaan hyvän ihmisen on pidettävä huolta itsestään eli terveydestään, työkyvystään, raha-asioistaan ja halustaan kehittää perhe-elämäänsä ja kasvattaa lapsia. Silloin häntä voidaan kiittää, ”tarjota porkkanaa”, ja määritellä hyväksi ja tuottavaksi ihmiseksi ja kansalaiseksi. Toisaalta häntä on lupa estottomasti moittaa, ”antaa keppiä”, ja vähentää yhteiskunnan etuuksia, jos hän ei niin tee. Yleisen mielipiteen moitteiden tuoma häpeän riski on, antiikin tapaan, edelleenkin tehokas ja toimiva ulkoinen kontrolli ilman lakien tai poliittisten päätösten voimaa.

Suomalainen ihminen oli 1960-luvulle saakka alkoholimoraalin mukaan kaksijakoisesti joko hyveellinen raitis tai paheellinen alkoholin käyttäjä. Sitten yhteiskunnassa tapahtui sama muutos kuin aikanaan Platonin ajatuksissa hänen ikääntyessään. Keski-ikäisenä Platon oli jyrkkä hedonismin vastustaja ja kannatti jopa kivuliaita rangaistuksia, jotta nautinnot eivät estäisi sielun ja järjen toimintaa. Ikääntyessään hän kääntyi kohtuullisten, järjen tuella harjoitettujen nautintojen hyväksyjäksi osana onnellista elämää. Suomessa siirryttiin nopeassa tahdissa ääriäidasta toiseen, kun alkoholirangaistusten ja muun tiukan ulkoisen kontrollin sijasta alkoholin saatavuutta äkkinäisesti lisättiin lainsäädännöllä, jonka seurauksena myös juomisnormit väljenivät nopeasti. Raittiusliikkeen merkitys väheni lähes olemattomiin. Sallivimmin juomisen oikeutusta tulkittiin 1970-1980 -lukujen ”kosteina” vuosina. Sitten järkisyyt ovat hieman tiukentaneet ”kunnan kansalaisten” kriteerejä, kun työ- ja perhe-elämän sekä liikenteen raittiusvaatimukset ovat lisääntyneet ja tieto alkoholin terveysvaikutuksista on lisääntynyt. Paheellisemmat kansalaiset jatkavat kosteita vuosiaan, heikentävät terveyttään, lyhentävät elinikäänsä ja edistävät syrjäytymistään kohti ihmisroskaluokkaa (ks. luku 1.1.).

Alkoholinkäytön kohtuullisuustavoite on kaiken sen yksilökohtaisen ja koko yhteiskuntaa koskevan toiminnan ydin, jota nykypäivänä nimitetään preventioksi eli alkoholihaittojen ehkäisyksi. Kohtuullisuuden tavoite on sama kuin antiikissa eli yhteiskunnan hyväksymä ja nautinnot säilyttävä alkoholin käyttö, mutta ilman haittoja. Kohtuullisuuden peruste on kuitenkin muuttunut. Antiikin pääperuste näyttää filosofien kirjoituksissa olleen ihmisen kokonaisvaltainen hyveellisyys. Nyt se on yleisen mielipiteen mukaan kapea-alaisemmin terveellisyys ja yhteiskunnallinen tuottavuus. Antiikissa alkoholin nautinnollisuudesta puhuminen oli ambivalentti ja ristiriitainen aihe. Niin se on nykyisinkin. Alkoholinautunnoista puhutaan pubin ja ruokapöydän ääressä, haitoista enemmän julkisilla asiantuntijafoorumeilla. Haittojen ehkäisijöitä ei kiinnosta, mitä nautintoa tai kärsimystä

kohtuukäyttäjän tai raittiin elämään muuten kuuluu tai mistä hän löytää korvaavia nautintoja, jos hän tinkii alkoholin käytöstään. Huomiotta jää myös se, että monet käyttävät, kuten jo Aristoteleen aikaanakin, alkoholia itselääkintänä kärsimyksiinsä, jotta he voisivat ainakin ajoittain kokea olonsa ”normaaliksi”, siis ei-kärsiväksi. Kohtuuden tavoittelun tärkein keino on kuitenkin pysynyt täysin samana antiikista alkaen. Silloin vedottiin itsetuntemukseen ja sisäiseen kontrolliin. Niin tehdään nykyäänkin. Kohtuullisuuden tueksi on nykyisin tarjolla runsaasti väestötason terveys- ja muuta tutkimustietoa ja niiden perusteella tehtyjä yleisiä suosituksia. Niiden toteutus jää kuitenkin jokaisen yksilön oman sisäisen kontrollin vastuulle. Perhe ja muut lähi-ihmiset saattavat auttaa toteuttamalla ulkoista lähikontrollia, mutta alkoholin väljä saatavuus Alkosta, ravintolasta tai matkatuliaisina ei tue kohtuullisuutta. Jokainen nykyihminen voi juoda ”halumäärän” kuten aikoinaan *Iliaan* soturit tai Platonin *Pitöjen* vieraat.

Beauchampin ja Childressin mukaan jokaisella ihmisellä tulee yksiselitteisesti olla samanlaiset ihmisoikeudet ja moraalinen arvo riippumatta hänen biologisista ja psykologisista ominaisuuksistaan. Jos moraalista arvoa mitataan sen mukaan, mikä on yksilön kyky järkipäiseen toimintaan, voidaan ”heikot, haavoittuvat ja vajaakykyiset ihmiset” määritellä muita ihmisiä alempiarvoisiksi. He eivät myöskään saa tarpeellista suojelua yhteiskunnan palvelujen taholta eikä heitä arvosteta ihmisten välisissä suhteissa. Muut ihmiset eivät pysty tuntemaan myötätuntoa heikommassa asemassa olevia kohtaan etenkin jos nämä ovat ihmisinä kovin erilaisia.³¹⁴ Hyveellisyyteen pyrkivän yhteiskunnan kaksi kohtalonkysymystä on, miten yhteiskunta saa riittävän monen jäsenenä haluamaan kohtuullisuutta ja muita hyveitä elämässään ja miten kohtuullisuudessaan onnistuneet suhtautuvat oikeudenmukaisesti yhteiskuntansa heikompiin, usein kohtuuttomuuksiin päätyneisiin jäseniin.

Kohtuullisuuteen ohjaava ulkoinen kontrolli koetaan usein autonomiseksi itsensä kokevien ihmisten toiminnan turhana ja nöyryyttävänä rajoittamisena ja moitteena. Ulkoisen kontrollin soveltaminen halutaan rajoittaa vain ”niihin toisiin, juoppoihin, paheellisiin”, jotka eivät itse halua tai pysty itseään kontrolloimaan ja joita ei haluta nähdä täyden ihmisarvon omaavina kansalaisina ja lähimmäisinä. Jos ihmisen oma kontrolli uhkaa rakoilla, alkaa hän usein kritisoida yhteiskuntansa kontrollia ja moittia kohtuuttomia, jotta hän voisi ylläpitää uskomustaan, että hän itse ei kuulu ”niihin toisiin”.

Alkoholihaittojen yksilökohtaisenkin ehkäisyn pitäisi hyvin sopia hyvää elämää tavoittelevan yhteiskunnan toimiin, väestötasoisten toimien lisäksi. Alkoholi on kuitenkin eettisesti arka aihe.

³¹⁴ Beauchamp & Childress 2009, s. 66-93; ks. myös Mäkelä 2013, s. 9-11.

Eräs ongelma on perinnöllinen alttius. Miten tulisi kohdistaa erityistä huomiota sellaisten perheiden lapsiin, joille geeniperimän perusteella ennustetaan tavallista suurempaa alttiutta riippuvuuksiin? Miten riskeistä kerrotaan lapsen vanhemmille? Miten he hyväksyvät mahdolliset tukitoimet? Tuottaako ehkäisyohjelma enemmän negatiivista leimautumista kuin mahdollista hyötyä? Kanadalainen neuroetiikan tutkimuskeskus on pohtinut seulontaohjelmien käyttöä myös äidin raskaudenaikaisen alkoholinkäytön toteamisessa. Ketkä äidit olisivat kohderyhmänä ja miten he suostuisivat seurantaan? Hyötyisivätkö äidit ja lapset varhaisesta interventioista vai tulisiko positiivisista löydöksistä heille elinikäinen negatiivinen leima?³¹⁵ Kaikkiin muihin raskauden ajan seurantoihin suomalaiset äidit useimmiten suhtautuvat mielihyvin, mutta alkoholinkäytöstä puhumisen pelätään saavan äidit valehtelemaan tai pahimmillaan kaihtamaan äitiysneuvolan seurantaa. Platonin suositus raittiina olosta lapsen siittämistä harkitsevalle sekä naiselle että miehelle ohittaisi turhat eettiset pohdinnat, mutta suositus lienee ollut antiikissa yhtä epärealistinen kuin se on nykypäivänäkin.

Alkoholiongelmiin ehkäisyyn ja hoidon raja on liukuva. Antiikissa siirryttiin yleensä moitteiden puolelle, kun joku ylitti kohtuuden rajan. Myöhäisantiikin stoalaiset ilmaisivat jo myötätuntoakin kohtuuttomia kohtaan ja ehkä tarjosivat jotain apua. Nykyään on tähän rajamaastoon avustamaan sisäistä kontrollia tarjolla omaehtoiseksi hoidoksi nimitettyjä ammatillisia interventioita. Antiikissa oli tarjolla filosofiopettajia. Nyky-Suomessa on tarjolla filosofin vastaanottoja, missä on mahdollista pohtia elämän suuria ja pieniä kysymyksiä, luultavasti myös alkoholin käyttöön liittyviä. Laajemman auttamisverkoston muodostavat A-klinikat ja muut päihdepoliiklinikat, jotka ovat 1950-luvulta alkaen tarjonneet keskusteluapua päihdeongelmallisille. Niiden sosiaalityötä painottavassa hoitoideologiassa ongelmien syitä ja korjauskeinoja etsitään erityisesti sosiaalisista olosuhteista ja ihmissuhteista ja vältetään sairausnimitystä. A-klinikkatoiminnan alkuvuosien satunnaistetussa vertailututkimuksessa uuden toimintamuodon tulokset muodostuivat samantasoisiksi kuin puhtaan sairausmallin mukaisella psykiatrisen sairaalan poliklinikalla. Tutkimusraporttinsa esipuheessa vuonna 1961 tutkijat ilmaisivat halunsa arvostaa molempia hoitomalleja ja vapautua moraalimallin ylivallassa kaikessa alkoholiongelmiin hoidossa:

”Siveellismoraalinen suhtautumistapa on vieläkin ihmisten asenteista yleisin. Synti ja pahe elävät edelleen, mutta usko niihin on järkkynyt. Uskonnon ja yhteiskunnan tuomiokaaviosta

³¹⁵ Zisso ym. 2013.

alkoholisti on irtautunut ihmisenä, jota tulee auttaa, ei pakottaa, löytämään oma yksilöllinen elämisen paikka ja tapa.”³¹⁶

Tutkijoiden toive moraalimallin vallan järkkymisestä yhteiskunnassamme ei ole erityisen hyvin toteutunut kuluneiden runsaan 50 vuoden aikana. A-klinikkatyön eräs johtoajatus on ollut asiakkaan omatoimisuus hoitoon tulemisessa ja omien hoitotavoitteiden määrittelyssä. Myös kohtuukäytön tavoittelu on mukana mahdollisena hoitotavoitteena täysraittiuden rinnalla. Aristoteleen keskittien kohtuuden tavoite on siis käytössä uudessa ympäristössä. Monet hoitomenetelmät keskittyvät ”järkitasolla” ihmisen voimavaroihin ja positiivisten muutosten mahdollisuuteen ja pyrkivät sitä kautta edistämään ihmisen itsemääräämiskykyä. Kognitiivisissa käyttäytymisterapioissa³¹⁷ analysoidaan järkitasolla ongelmatilanteita, tutkitaan juomiseen liittyneitä uskomuksia ja opetellaan harjoitusten kautta uusia taitoja. Näinhän tehtiin myös Aristoteleen kuvaamassa luonteen hyveiden harjoittelussa, samoin stoalaisten itsetutkistelussa ja itsetekniikkaharjoituksissa.

Riippuvuusongelmia tutkineen filosofi Susanne Uusitalon mukaan vapaaehtoinen tai omaehtoinen hoitaminen edellyttää uskoa siihen, että riippuvaisella on tarpeen tullen riittävä määrä omaa tahdon ja teon vapautta vastustamaan riippuvuuden sinnikkäitä, vaativia ja nautintoa tuottavia haluja. Determinististen pakonomaisten halujen uhatessa ihmisellä tulee olla voimaa toimia toisin, vaikkapa lopettaa alkoholin käyttö, vaikka tuo elimistön ulkopuolinen aine olisikin heikentämässä tahtotoimintoja. Tämän näkemyksen mukaan riippuvaisenkin teot ovat vapaita ja hän on itse niistä vastuussa. Vapauden ja moraalisen vastuun kysymykset ovat kuitenkin Uusitalon mukaan monimutkaisia, ja nykyfilosofeilla ei ole niihin yksiselitteistä vastausta. Kuitenkin omiin kykyihin ja vastuuseen vetoaminen voi olla hyödyllistä, kun ainakin lievemmin riippuvainen pyrkii kohtuukäyttöön tai raittiuteen.³¹⁸

A-klinikkamallin ja myös filosofien suosiman näkemyksen mukaan hoitoon tulevan oletetaan tai ainakin toivotaan olevan tahtonsa puolesta autonominen henkilö, joka kykenee harkitsemaan hoidon tarvetta ja sisältöä ja olemaan vastuullinen osapuoli hoidon toteutuksessa. Malli on pääosin omaksuttu koko suomalaisen terveydenhuoltoon. Tästä autonomiauskosta on myös epätoivottavia seuraamuksia. Potilaalla on oikeus, liberaalin individualismin hengessä, muuttaa mielensä ja keskeyttää hoitonsa missä vaiheessa tahansa, myös silloin kun alkoholin vieroitusoireet ovat pahimmillaan tai lähiympäristön juomishoukutukset suurimmillaan. Tällöin hoitavat henkilöt

³¹⁶ Bruun & Markkanen 1961.

³¹⁷ Kognitiivinen käyttäytymisterapia keskittyy pääasiallisesti nykytilanteessa vaikuttavien käyttäytymisongelmia ylläpitävien tekijöiden kartoittamiseen ja hoitoon.

³¹⁸ Uusitalo 2013, s. 91-105.

helposti turhautuvat ja pahoittavat mielensä. He voivat sortua moraalimallin mukaisesti, joskin hoitovirheen tekemällä, moittimaan ja syyttämään potilastaan, vaikka kyseessä onkin ollut heidän väärä tai tekemättä jäänyt arvionsa potilaan senhetkisistä autonomiakyvyistä. Myös potilaan läheiset ja työnantaja turhautuvat. Heidän mielestään hoitopaikoissa ymmärretään ja ”hyssytellään” liikaa paheellisia ongelmaisia sen sijaan, että heille ”sanottaisiin suorat sanat”, siis moralisoitaisiin, moitittaisiin ja velvoitettaisiin pysymään hoidossa ja täysraittiina. Toki hoidossa ainakin lääkäreiden sallitaan käyttävän heikon paternalismin³¹⁹ muotoja, kun potilasta suostutellaan empaattisen hoitosuhteen turvin aikalisään ja hoidon jatkamiseen pahimman keskeyttämishalunsa yli, jolloin potilaan oma harkintakyky ehtii kohentua.

Tasapainoilu paternalismin eri muotojen ja täyden autonomisuuden välillä on tuttua muuallakin nykymaailmassa. Amanda Reiman kuvaa amerikkalaisen sosiaalityön käytäntöjä paternalistisiksi. Aristoteleen perhenäkemykseenkin viitaten hän katsoo sosiaaliviranomaisen usein kokevan, että hän on isä, joka tietää parhaiten, mikä on hyväksi hänen ”lapsilleen”. Näitä ”tiensä kadottaneita” pitää yrittää muuttaa, jos heidän käyttäytymisensä on mennyt yhteiskunnan normien ulkopuolelle. Deontologiseen teoriaan viitaten vallassa oleva viranomainen tietää, mikä on ”luonnostaan” oikein tai väärin ja mikä on oikea tapa elää. Toisaalta kuitenkin yhteiskunnan haavoittuvien yksilöiden ei katsota ansaitsevan avukseen yhteiskunnan varoja. Toivotusta käyttäytymisestä ihmisiä palkitaan, mutta ei-hyväksytyyn käyttäytymiseen kohdistetaan paternalistisia hoitokeinoja tai rankaisua. Tunnetuin esimerkki tästä avun ja sanktioiden ristiriidasta on amerikkalaistyypinen ”sota huumeita vastaan”.³²⁰

Usko ihmisen autonomisuuteen ja kyvykkyyteen halutessaan käyttää alkoholia kontrolloidusti ja vastuullisesti on alun perin lähtöisin moraalimallista. Se sopii edelleenkin hyvin alkoholihaittojen ehkäisyyn ja joiltakin osin myös alkavien alkoholihaittojen hoitoon. Osa A-klinikoiden asiakkaista täyttää nämä autonomisuuden kriteerit. Samoin monet yleislääkärin potilaat, jotka kertovat muun vaivansa ohella alkavasta alkoholin riskikulutuksestaan, ovat sopivia neuvonnan kohteeksi. Silloin lääkäri antaa maltillisen paternalismin³²¹ oikeutuksella tietoa, rohkaisee elämäntapamuutokseen ja tarjoaa tukea potilaansa sisäisen kontrollin vahvistamiseen. Viinin kohtuullinen käyttö antiikissa edellytti järkeä ja viisautta. Samaa suosittelee suomalainen fraasi ”viina on viisasten juoma”. Kysymys mutkistuu, jos omaehtoisuuden mallia sovelletaan ihmisiin, joiden itsemääräämiskyky on alkoholin käytön osalta alentunut, siis viisaus ei ole käytössä. Pelkästään omaehtoisuuteen

³¹⁹ Launis 2010, s. 137.

³²⁰ Reiman 2009.

³²¹ Launis 2010, s. 137.

vetoamalla vain pieni osa hoitoa tarvitsevista haluaa hakeutua tai kykenee hakeutumaan hoitoon. Tällöin moraalimallin negatiivinen puoli tulee taas esille. ”Olet huono ja paheellinen ihminen, kun et halua hoitaa itseäsi.” Nykymuotoisen sairausmallin mahdollisuudet ylittävät sen ymmärtämättömyyden kynnyksen, johon Platonin, Aristoteleen ja osin myöhempienkin antiikin filosofien järkeilyt kompastuivat. Keskitien kohtuullisuutta arvostavassa yhteiskunnassa tarvitaan myös, tavallaan ulkoisena kontrollina, sairauksiksi nimitettyjen tilojen hoitotoimia. Seuraavassa luvussa käsittelen tätä kysymystä.

6.4. Sairausmalli avuksi hillittömyyteen

Kun sisäinen kontrolli ei riitä, tarvitaan ulkoista kontrollia. Alkoholipoliittiset rajoitukset ja rangaistukset eivät ole kansalaisten suosiossa. Ihmiset eivät halua moitteita eikä ”keppiä”. Markkinatalous tekee parhaansa vähentääkseen ulkoista kontrollia. Silloin tarvitaan keinoja, jotka tarjoavat yksilökohtaista ulkoista apua, ”porkkanaa”. Uskonto ja uskonnolliset yhteisöt voivat edelleenkin olla avuksi. Jumalan odotetaan nykyään tekevän lähinnä vain hyviä tekoja, ei enää pahaa, niin kuin antiikin jumalien pelättiin toisinaan tekevän. Raittiutta tai kohtuutta tukeva parisuhde tai muu läheinen ihmissuhde voi olla ratkaiseva apu. Erilaiset sairausmallit ja niihin perustuvat hoitokeinot voivat auttaa ulos paheellisuuden leimasta ja palauttaa ihmisarvon.

Käsitteet sairaus ja tauti tarkoittivat antiikissa luultavimmin etenkin ruumiillista sairautta, jonka aiheuttaja oli jumala tai jokin tuntematon syy, mutta ei ihminen itse. Sairaat saivat osakseen sääliä ja heitä yritettiin auttaa, jos tiedossa oli jokin hoitokeino. Itse aiheutettu sairaus, vaikkapa juopottelun seuraus, oli eri asia. Silloin ihmistä tuli säälin sijasta moittia. Juopotteluhan oli tahdonalainen, itse valittu teko. Hoitokeinoja pidettiin tehottomina, koska katsottiin, että hillitön ei halunnut muuttua.

Aristoteeliseen keskitien kohtuullisuusmalliin ei sisällynyt lupausta avusta hillittömyyden itse valinneille tai heikkotahtoisuuttaan siihen päätyneille. Platonin ja Aristoteleen kirjoituksissa alkoholiongelmien sairausmalli vilahteli moraalimallin varjossa, kun pahan tavan todettiin muuttuvan taudiksi huomaamattomasti. Lääkäri Granfeltin näkemys 1800-luvun lopulla oli konkreettisempi hahmotelma nykymuotoiselle sairausmallille. Sairausmallin kannatus lisääntyi vähitellen, kun kieltolain kumoamisen jälkeen alkoholiongelmaisia ei voinut enää rangaista eikä alkoholistilain mukainen tahdosta riippumaton hoitokaan osoittautunut tulokselliseksi. AA-liike käynnistyi USA:n mallin mukaisesti Suomessa 1940-luvun lopulla. Samoihin aikoihin markkinoille

tuli uusi lääke, jolla alkoholin aineenvaihduntaa elimistössä voitiin muuttaa tukemaan täysraittiuden tavoitetta. Lääkkeen vaikutukseen sisältyi myös moraalimalliin sopiva rangaistus, kun lääkkeen ja alkoholin yhteiskäyttö tuotti epämiellyttäviä vaikutuksia. Psykiatrit kiinnostuivat 1950-luvulla psykoanalyttisesta sairausmallista, jonka mukaan alkoholismien syynä oli lapsuudessa häiriintynyt persoonallisuuden kehitys. Neurobiologisella aivosairausmallilla³²² oli jo 1940-luvun lääkärikunnassa vähäistä kannatusta. Silloin runsaan alkoholin käytön arveltiin kliinisten havaintojen mukaan vaurioittavan alun perin ”eettisesti hyvin kehittyneiden” ihmisten aivokudosta ja tuottavan muutoksia moraaliseen käyttäytymiseen³²³. Tämä uusin sairausmallin muoto on viime vuosikymmeninä tuonut lisävalaistusta alkoholiriippuvuuden aivoperäisiin syntymekanismeihin. Kaikki sairausmallit ottavat teknisluonteisesti kantaa vain ihmisen ”sairastuneeseen osaan”, mutta ei siihen, millainen ihminen on kokonaisuutena tai millainen voisi olla ihmisen hyvän elämän tavoite.

Eri sairausmalleissa alkoholiongelmaista voidaan, ainakin periaatteessa, pitää ihmisarvoltaan normaalina kansalaisena, jolla on alun perin ollut perimästä tai elämänoloista johtuen alttius alkoholiongelmiin ja jonka elimistöön runsas ja pitkään jatkunut alkoholinkäyttö on sitten vaikuttanut haitallisesti. Alkoholin runsaan käytön seurauksena kehittyä jonkinasteinen autonomiakyvyn aleneminen, jonka ennalleen palauttaminen on hoidon keskeinen tavoite. Sairaudeksi nimittäminen on, taaskin ainakin periaatteessa, moraalisesti neutraali tapa selittää riippuvuus, jossa ei enää arvioida alkuperäistä paheellisuutta tai vastuuttomuutta, vaan johon etsitään apua oman tahdon ja ulkopuolisen hoidon yhteisvaikutuksella. Liberaali alkoholipolitiikka ja yhteiskunnan muun ulkoisen kontrollin vähäisyys hyväksyvät sairausmallin mielihyvin. Vastuu paranemisesta siirtyy mallin myötä pois muulta yhteiskunnalta ja sen kontrollilta sairaaksi määritellylle yksilölle ja hänen hoitopaikalleen, joille siirtyy vastuu ”epäkuuntoon menneen koneen” korjaamisesta³²⁴. Mahdollinen epäonnistunut hoitotulos voi tuottaa moitteita sairaalle, joka joutuu kenties taas tyytymään paheellisen leimaan ja alentuneen ihmisarvon kokemukseen.

AA-ideologia on koko väestön parhaiten tuntema sairausmalli. Siinä alkoholismia pidetään vähitellen pahenevana kroonisena sairautena, josta ei voi parantua, mutta jonka kehittymisen voi keskeyttää. Sairauteen sanotaan liittyvän kehon herkkyys alkoholille ja sielullisista syistä johtuva pakkomielteinen juominen, jota ei voi hillitä pelkällä omalla tahdonvoimalla. Sairauskäsitettä ei käytetä lääketieteellisessä merkityksessä, vaan kuvaamaan joidenkin ihmisten poikkeavaa reagoitua alkoholiin. Kun sairaus on iskenyt, ei tilanne ole enää moraalisesti tuomittava, koska

³²² Samaan asiaan viittaa käsite neuroadaptaatioteoria.

³²³ Saarnio 1945, s. 138.

³²⁴ Taylor 1995, s. 38.

yksilön vapaata tahtoa ei enää ole ja kyky hallita vähäistäkin alkoholin käyttöä on mennyt. Sairauden jatkumisen voi keskeyttää vain myöntämällä oman voimattomuutensa alkoholiin nähden ja ryhtymällä täysraittiiksi. Ihmisellä pitää kuitenkin itsellä olla tahtoa ja halua raitistua ja hakeutua hoito-ohjelmaan. Moraalimallin mukainen heikkoluonteisuuden tai hillittömyyden pahe muuttuu siis tämän sairausmallin käsitteillä sairaudeksi, kun ihminen ymmärtää tilansa ja hakeutuu hoitoon. Ideologiaan liittyy usko korkeamman voiman apuun. Kun alkoholista on tullut ihmistä itseään vahvempi voima, luovutetaan kohtalo korkeammalle voimalle. Sen uskotaan poistavan luonteen heikkoudet ja palauttavan terveyden. Korkeamman voiman käsitteen kukin voi määritellä haluamallaan tavalla, mutta useimmat AA-jäsenet puhuvat kuitenkin Jumalasta — ”sellaisena kuin kukin hänet tajuaa”. Voimattomuutensa myöntämisen jälkeen ihmisen tulee hoidossa itse suorittaa moraalista itsetutkistelua ja myöntää väärät tekonsa itselle ja toisille.³²⁵ AA:n näkemys tahdon autonomiasta ja itsemääräämiskyvystä on siis kaksijakoinen. Toisaalta autonomian alkoholin hallinnassa katsotaan kadonneen kokonaan. Toisaalta ihmisellä tulee silti olla halu ja tahto lopettaa juominen ja myös kyky hakeutua hoitoon. Moraalimallin ja sairausmallin suhde on siis monitulkintainen ja ristiriitainen.

Perinteisen psykoanalyttisen teorian mukaan alkoholistien katsotaan omaavan persoonallisuuden rakenteen, johon sisältyy lapsen kehityksen varhaiseen vaiheeseen pohjautuva luonnehäiriö. Alkoholisti on passiivinen, äitiinsä sitoutunut, itsetunnoiltaan vaurioitunut ja tunneimpulsseissaan estynyt henkilö.³²⁶ Psykoanalyttikoiden hoitokokemukset tuottivat kuitenkin käsityksen, että alkoholiongelmaiset ovat sopimattomia psykoterapiaan ja ovat sen vuoksi ”vaikeahoitoisia” tapauksia, koska he eivät halunneet pysyä raittiina pitkän terapiansa aikana tai keskeyttivät sen ennenaikaisesti. Kielteiset kokemukset tämän psykoterapiamuodon soveltuvuudesta vähensivät muunkin sosiaali- ja terveydenhuollon halukkuutta hoitaa päihdeongelmia.

Psykoanalyttisessa terapiassa pyrittiin tutkimaan potilaan tiedostamatonta tunne-elämää ja edistämään potilaan autonomiaa vapauttamalla hänen egonsa huonosti toimivista puolustusmekanismeista, kuten ongelmien kieltämisestä. Antiikin järkitasoinen tunne itsesi -ajattelu olisi varmaan oudoksunut tiedostamattomien tekijöiden merkitystä. Erityisesti äitisuhdetta syyllistettiin. Potilas sai hyvän syyn vierittää ongelmiansa syyt omilta harteiltaan äidin tai laajemmin lapsuuden aiheuttamiksi. Ongelmien kieltämismekanismien tulkitseminen virheellisesti tahdonalaiseksi hoidon välttämiseksi ja oman vastuullisuuden kiertämiseksi on sijoitettu moraalimallin osaksi kuvaamaan ongelmaisen tahdonalaista vastuuttomuutta. Alun alkaen oli

³²⁵ Alcoholics Anonymous 2012.

³²⁶ Tähkä 1966, s. 228-229.

tarkoitus tutkia ongelmallisen lapsuuden tuottamia psyykkisiä muutoksia, joista ihminen ei itse voinut olla vastuussa. Aikanaanhan jo Platon esitti näkemyksen, että ihminen ei voinut olla vastuussa lapsuuden oloistaan.

Alkoholiongelmien perinnöllinen alttius periytyy monien eri geenien kautta ja mahdollisesti myös sikiökauden ja lapsuuden epigeneettisten³²⁷ muutosten kautta. Näihinhan jo Platon viittasi aikoinaan *Lait* -kirjassaan tietämättä mitään geeneistä, sukusoluista tai sikiön kehityksestä³²⁸. Varsinainen alkoholiriippuvuuden neurobiologinen sairausmalli on hahmottunut vasta viimeisten parin vuosikymmenen aikana. Usein viitataan amerikkalaisen Alan Leshnerin artikkeliin vuodelta 1997, missä hän määritteli päihdeaddiktiot kroonisiksi uusiutuviksi sairauksiksi, jotka johtuvat päihdeaineiden pitkäaikaisista vaikutuksista aivoihin³²⁹. Myöhemmin neurotutkijat Harold Kincaid ja Jacqueline Sullivan pyrkivät erittelemään, mitkä piirteet addiktioissa voisivat täyttää neurobiologisen sairauden kriteerit. He päätyivät malliin kahdesta kilpailevasta aivosysteemistä, jotka vaikuttavat addiktin valintoihin. Hyperaktiiviseen eli palkitsevaan systeemiin kuuluu aivojen niin sanottu mielihyvärata keskiaivoista otsalohkojen kuorikerroksiin. Hypoaktiiviseen systeemiin puolestaan kuuluu otsalohkojen kuorikerros, joka vastaa ihmisen kognitiivisista toiminnoista. Jos hyperaktiivisen systeemin signaalit ovat riittävän vahvoja ja toistuvia, ne ”kaappaavat” hypoaktiivisen aivokuoren kognitiiviset resurssit, joita tarvitaan kontrolloimaan tahdonvoiman avulla liiallista päihteen käyttöä. Addiktoiva aine siis sekoittaa ihmisen oman kyvyn valita ja toteuttaa tekojaan. Sosiaalisilla tekijöillä on kuitenkin tässäkin mallissa merkitystä etenkin lievemmissä addiktioissa.³³⁰

Myös Antonio Verdejo-Garcian ja Antoine Becharan mukaan addiktoitunut henkilö on tietämätön omien päätöstensä pitkäaikaisvaikutuksista ja on kyvytön oppimaan toistuvista virheistään. Hän on ikään kuin likinäköinen tulevaisuutensa suhteen ja tekee valintoja välittömän palkinnon perusteella. Aivojen mielihyväradan yliaktiivisuuden vuoksi syntyy impulsiivisia, automaattisia ja ei-tahdonalaisia toimintoja, jolloin aivokuoren kognitiiviset mekanismit tulevat ”huijatuiksi” ja itsekontrollikyky katoaa. Aineen käyttökertojen toistuessa tämä mekanismi vahvistuu ja herkistyy. Noidankehän voi katkaista säätelemällä aivojen välittäjäaineiden toimintaa opiaatinsalpaajilla³³¹ ja

³²⁷ Epigeneettiset muutokset tarkoittavat mm. periytyvien geenien aktivoitumista tai passivoitumista ulkoisten tekijöiden, kuten ravinnon vaikutuksesta.

³²⁸ Platon, *Lait*, 775b-e.

³²⁹ Leshner 1997.

³³⁰ Kincaid & Sullivan 2010, s. 359-361, 368-371.

³³¹ Opiatinsalpaaja-lääkkeet vaikuttavat keskushermoston mielihyväsäätelyjärjestelmään ja vähentävät alkoholin tuottamaa mielihyvätuntemusta.

samanaikaisesti toteuttamalla kognitiivista käyttäytymisterapiaa. Tällöin sekä tunnesäätely että päätöksentekokyky voivat vähitellen korjautua.³³²

Edellisessä luvussa kuvatun A-klinikkamallin suosijat moittivat psykoanalyttistä ja etenkin neurobiologista sairausmallia ongelmien medikalisoinnista³³³, psykiatrisoinnista ja liiallisesta lääkkeiden käytöstä ja välillisesti myös yhteiskunnallisen vallan käytöstä. Perinnöllistä alttiutta ja alkoholin tuottamia aivomuutoksia on pidetty liian deterministisenä mallina, missä korostuu ihmisen kyvyttömyys sisäiseen kontrolliin. Medikalisaatio toki kaventaa mahdollisuuksia ymmärtää kokonaisvaltaisesti sekä yksittäisen ihmisen elämää ja merkityksiä että koko maailman tapahtumia³³⁴. Mallien kilpailuun on kätkeytynyt myös taloudellisia reviirikiistoja eri ammattiauttajaryhmien kesken. Lääketieteen ja muiden toimialojen kesken on käynnissä ”professionien kilpajuoksu”, missä tavoitellaan arvovaltaa ja oman sektorin resurssien turvaamista³³⁵. Yksilön oman tahdon ylikorostaminen ja sairausmallien välttäminen on kuitenkin johtanut osaltaan siihen, että suuri osa alkoholiongelmiaisista on jäänyt hoitopalvelujen ulkopuolelle. Hoitopaikkojen motivointi- ja muut hoitokeinot eivät auta niitä, jotka eivät avaa hoitopaikan ovea. Eri sairausmallien mukana pitäminen hillittömyyksien tai riippuvuuksien hoitovalikoimassa tarjoaa nykyajan yhteiskunnalle mahdollisuuden ulottaa avun tarjoaminen niillekin ihmisille, jotka antiikissa tuomittiin pysyvästi paheellisiksi ja toivottomiksi tapauksiksi, joihin ei yhteiskunnan resursseja kannattanut haaskata. Nyky-Suomessakin kuulemme kansalaisten kysymyksiä siitä, ”onko yhteiskunnan tehtävä hyysätä ihmisiä, jotka omalla päihteiden käytöllään ajavat itsensä toimintakyvyttömään ja terveydelle vaaralliseen tilaan”³³⁶. Toisten mielipiteiden mukaan alkoholiongelmasta kannattaa hoitaa yhteiskunnan varoin korkeintaan kerran tai sitten sijoittaa hänet hoitojonoissa ”prioriteettilistan loppuun ja luonnollinen poistuma hoitaa osan”³³⁷. Nykyisen virallisen hoitoetiikan mukaan kaikkien ongelmaisten kärsimyksiä tulee vähintäänkin lievittää, vaikkei sairaus paranisikaan. Hoitotulostutkimusten mukaan hyvin monenlaisten alkoholiongelmien hoito voi olla tuloksellista³³⁸. Sairausmallin mukaisia hoitoja toteutetaan vain poikkeustapauksissa henkilön tahdosta riippumatta. Silloinkin tavoitteena on itsemääräämiskyvyn palauttaminen hoidon ja ihmisen omien ponnistelujen yhteisvaikutuksena.

³³² Verdejo-Garcia & Bechara 2009.

³³³ Medikalisaatiolla tarkoitetaan sekä lääketieteen roolin vahvistumista että elämäntapahtumien ja poikkeavuuksien lääketieteellistämistä. Käsitettä on käytetty Suomessa runsaammin 1990-luvulta alkaen.

³³⁴ Hartimo 2013, s. 1797.

³³⁵ Tammi & Raento 2013, s. 202.

³³⁶ Ks. Aamulehti 21.3.2015, s. B11.

³³⁷ Ks. Aamulehti 8.2.2015, s. A9 teema ”Ketä kannattaa hoitaa”.

³³⁸ Alkoholiongelmien käypä hoito 2011.

6.5. Itsemääräämiskyvyn säilyttäminen tai palauttaminen

Yksinkertaistaen voisi siis sanoa, että filosofit ja sosiaalitieteilijät luottavat enemmän alkoholiriippuvaisen itsemääräämiskykyyn ja lääketieteilijät enemmän sairausmalleihin, jotka sisältävät näkemyksen siitä, että runsas alkoholinkäyttö alentaa ihmisen itsemääräämiskykyä. Englantilaisen neuroetikon Bennett Foddyn mukaan addiktioiden sairauskäsite on moniselitteinen. Hän on koonnut addiktioiden kompulsiiivista sairausluonnetta kritisoivia väitteitä filosofiselta näkökannalta. Hänen mukaansa kaikilla ihmisillä on erilaisia hyviä kohtaan erilaisia arvostuksia, joita he muuttavat jatkuvasti. Myös ihmiset, joita ei nimitetä addikteiksi, hyväksyvät itselleen haittoja erilaisista tahdonalaisen käyttäytymisensä muodoista. Toistaiseksi neurotieteilijät eivät Foddyn mielestä ole pystyneet osoittamaan, että addikti reagoisi ainekäyttönsä haittoihin rakenteellisesti eri tavalla kuin muut ihmiset. Ei-addiktinkin katuvat heikkotahtoista käytöstään. Se voi olla valittu tahdonalaisesti ja vapaasti, eikä sitä välttämättä pidetä merkinä itsekontrollin menetyksestä. Heikkotahtoinen valinta voi olla irrationaalinen tai epäviisas, mutta se ei sinänsä todista sen paremmin addikteilla kuin muillakaan ihmisillä, että kyky tehdä rationaalisia valintoja olisi kadonnut. Myönnymmekö vahvimpiinkin haluihimme edelleen tahdonalaisesti vai tuleeko toiminnasta tahdonvoiman pettäessä ei-tahdonalaista? Kenties kyvyt rationaalsiin valintoihin ja vastuukykyisyys ovat haluista johtuen alentuneet, mutta se ei silti Foddyn mielestä osoita addiktion kompulsioluonnetta. Päähtyneen aivot eivät ehkä kykene tekemään luotettavasti sellaisia valintoja, joita tarvitaan moraaliseen vastuullisuuteen. Neurotieteellinen tutkimus ei ole kuitenkaan osoittanut, että ei-päähtyneen addiktin aivot olisivat vähemmän kykeneviä tukemaan vastuullista tai vapaata toimintaa kuin muiden ihmisten aivot.³³⁹ Foddy edellyttävää siis neurotieteilijöiltä lisää tutkimusta, ennekuin filosofitkin voisivat hyväksyä väitteen addiktin alentuneesta itsemääräämiskyvystä ja vastuullisuudesta.

Hollantilainen Janssensin johtama psykiatrinen työryhmä on kehitellyt näkemystä sekä sairausmallin että juridismoraaliseksi nimeämänsä mallin samanaikaisesta huomioon ottamisesta sekä hoidon että yhteiskunnan muun toiminnan osana. Sairausmallin mukaan addiktit ovat hoitoa tarvitsevia ihmisiä ja potilaita, joita ei voida pitää täysin vastuussa sairaudestaan. Juridismoraalisen mallin mukaan he ovat autonomisia toimijoita, joiden addiktio on itse aiheutettu pahe. Janssensin ryhmä suosittelee ”positiivista autonomiaa” ihmisen kykyä järjestää omaa elämäänsä, MacIntyren sanoin oman elämänsä kertomusta, yhdessä toisten kanssa. Tämä autonomian määrittely painottaa kognitiivisten kykyjen lisäksi myös ihmisen tunteiden ja arvojen merkitystä. Hoidon tavoitteena on

³³⁹ Foddy 2011, s. 27-29; ks. myös Mäkelä 2013, s. 40-41.

autonomiakyvyiltään vajaan ihmisen autonomian lisääminen. Siihen voi sisältyä myös jopa manipulatiivista toimintaa, kun ammattiauttajan toimesta nostetaan esille ihmisen pitkän tähtäimen arvoja ja päämääriä ja niiden hyötyjä. Ero lyhyen tähtäimen haluilla ja pitkän tähtäimen päämäärillä on olemassa kaikilla ihmisillä, mutta erityisen korostunut se on addikteilla. Tietyn hetken autonomia ei ole joko-tai-ilmio, vaan se muuttuu vuorovaikutuksessa muuttuvien olosuhteiden kanssa. Ihmisten välisessä vuorovaikutussuhteessa autonomisuus ei ole oletettu lähtötilanne, vaan haastava tavoitetilä. Tietyn ajankohdan autonomia on sosiaalinen käsite ja edellyttää yhteisön mukanaoloa. Ainakin addiktioiden hoidossa tällä positiivisella autonomian käsitteellä on siis enemmän merkitystä kuin juridismoraalisen mallin negatiivisella autonomialla, joka voi johtaa ihmisen heitteillejättöön. Hoitosuhteessa paternalistiset suostuttelun muodot ovat oikeutettuja ilman, että välttämättä vahingoitetaan potilaan itsemääräämisoikeutta. Hoidossa hyvän tekemisen pitäisi olla johtava periaate, jota ei voi rikkoa liian tiukalla autonomian tulkinnalla.³⁴⁰

Janssensin ryhmä käsitteli erityisesti riippuvuuteen johtanutta alkoholin käyttöä ja siihen liittyvän autonomiavajeen käsittelyä. Koko väestöön kohdistuvan ehkäisevän toiminnan sisällä juridismoraalisella mallilla saattaa olla enemmän käyttöä (ks. luku 6.3.), mutta silloin kohteena ovatkin ihmiset, joilla oletetaan itsemääräämiskyvyn olevan pääosin kunnossa. Keskittyminen itsemääräämiskykyyn ja sen palautukseen joko omatoimisesti tai avustettuna on kuitenkin kapea ja yksilökeskeinen näkökulma. Yhteiskunnalta tulisi odottaa MacIntyren edellyttämää hyveellisyyttä, mihin sisältyisi koko yhteiskunnan moraalinen perinne ja sen jatkuvuus. Nyky-yhteiskunta on ehkä siltä osin antiikin yhteiskuntaa hyveellisempi, kun se arvostaa ihmisten tasa-arvoa eikä jätä heikompia, sairaampia tai pahoiksi määriteltyjä ihmisiä heitteille. Liberalistiset nykyihmiset katsovat siitä huolimatta eettiseksi oikeudekseen käyttää kyynärpäitään omaksi hyväkseen ja nautinnokseen ja syrjiä heikompiosaisia. ”Oma suu on lähempänä kuin pussin suu.”

Ihminen on antiikista alkaen yrittänyt järkensä avulla säädellä tunteitaan ja nautinnonhalujaan tavoitteenaan oma ja yhteiskunnan hyvä elämä. Järjen ja viisauden käyttö on edelleen hyvä keino tähän hyvään tavoitteeseen. Platonin *Filebos* -dialogin mukaan hyvään elämään tarvitaan sekä iloa ja nautintoja että järkeä ja viisautta: ”Järkevät ihmiset päätyvät noudattamaan kaikissa tilanteissa sanapartta ’ei liikaa mitään’”³⁴¹. Olisiko myös suositus ”viini (tai suomalaisittain viina) on viisasten juoma” tämän yleisohjeen mukainen? Miten eri tavoin käsite ”viisaus” määriteltiin antiikissa ja mitä kaikkea sillä tarkoitetaan nykypäivänä, jääköön tämän tutkielman ulkopuolelle.

³⁴⁰ Janssens ym. 2004, s. 453-458.

³⁴¹ Platon, *Filebos*, 45c-d.

6.6. Johtopäätöksiä

Aiemmissa luvuissa olen toistuvasti todennut, että alkoholin käytön eettiset kysymykset näyttävät hyvin samanlaisilta, kun olen verrannut keskenään antiikin kirjoituksia ja nykypäivän olosuhteita. Molempina aikakausina on erilaisilla sisäisen ja ulkoisen kontrollin muodoilla pyritty pääsemään siihen, että alkoholia kohtuullisesti käyttämällä voidaan säilyttää alkoholin myönteiset vaikutukset ja torjua käytön hillittömyys ja muut kielteiset vaikutukset.

Hyve-etiikka on antiikista alkaen ollut lähtökohtana sisäiselle kontrollille ja hyvän elämän tavoittelulle. Se on johtanut ihmiset itsestä huolehtimisen ja itsetuntemuksen kautta toimimaan järkevästi ja säätelemään nautinnonhalunsa. Sisäisen kontrollin tueksi on kehittynyt yhteiskunnan toteuttama ulkoinen kontrolli, joka on osaltaan saanut yleisen mielipiteen mukaisten moitteiden ja lakisääteisten rangaistusten avulla ihmiset suosimaan keskitien kohtuullisuutta ja muita yhteisesti hyväksytyjä normeja. Tätä kokonaisuutta olen nimittänyt moraalimalliksi. Sillä on ollut antiikista alkaen ja on edelleen keskeinen sija alkoholin käytön etiikassa, vaikka sen ilmiäsu onkin ajan myötä muuttunut. Antiikin ihminen tavoitteli sielun ja luonteen hyveitä ja hyvää elämää, nykyihminen ehkä enemmänkin ruumiin terveyttä, toimintakykyä ja pitkää ikää. Alkoholin kohtuullinen käyttö on sopinut ja sopii edelleen näihin tavoitteisiin.

Moraalimallin mukaan hyveistä ja kohtuullisuudesta poikkeavaa ihmistä sanotaan paheelliseksi. Muiden ihmisten tulee moittaa häntä ja velvoittaa hänet palaamaan oman tahtonsa avulla ”kaidalle tielle”. Paheellisenkin oletetaan olevan autonominen yksilö, jolla itsemääräämiskyky on tallella täysimääräisesti ja joka on siis valinnut tahdonalaisesti paheellisen toimintansa. Moraalimallin rinnalle tuli jo antiikissa mukaan näkemyksiä, joiden mukaan kohtuuton alkoholin käyttö ei olekaan pelkkää pahuutta, vaan ihmisen itsemääräämiskyky on voinut alentua. Tällöin ihminen tarvitsee ulkopuolista apua. Tästä olen käyttänyt nimitystä sairausmalli.

Sairausmalli ilmestyi antiikin aikana moraalimallin rinnalle vähitellen, selkeimmin ihmisten tas-arvoa kannattaneiden stoalaisten filosofien kirjoituksissa. Suomessa moraalimalli- ja sairausmallit ovat olleet tavallaan sisäkkäin ainakin viimeisen sadan vuoden ajan. Sairausmalleihin, erityisesti neurobiologiseen aivosairausmalliin suhtaudutaan yleisessä mielipiteessä ja yhteiskuntapolitiikassa edelleen empivästi. Kaikkiin sairausmalleihin sisältyy näkemys, että ihmisen itsemääräämiskyky voi runsaasti alkoholia käytettäessä alentua, niin että pelkkä oma tahto ei riitä oman käyttäytymisen säätelyyn. Tällöin tarvitaan ulkopuolista apua toisilta ihmisiltä tai korkeammalta voimalta. Hoidoksi nimitetty apu sisältää mm. vertaistukea, psykoterapiaa ja lääkehoitoa.

Moraalimalli sopii nykyaikanakin hyvin alkoholihaittojen ehkäisyyn ja kohtuullisuuden suosimiseen. Järkitasolla mallia suositellaan sekä yksittäisille kansalaisille että yhteiskunnan poliittiseen päätöksentekoon. Käytännössä suuri osa ihmisistä pitää näitä toimia oman autonomiansa häiritsemisenä, kun ne rajoittavat yksilökohtaisten nautintojen hankkimista. Yhteiskuntapolitiikassakin taloudellisten voittojen tavoittelu menee hyveellisyyden ja terveyden vaalimisen edelle edistämällä nautintojen tarjontaa.

Sairausmallia kannatetaan juhlapuheissa, kun syrjäytyneillekin vaaditaan tasa-arvon ja ihmisarvon nimissä hoitopalveluja, tosin mieluummin moraalimallin keinoja käyttäen. Varsinaisia sairausmallin mukaisia hoitokeinoja on ollut tarjolla yli puoli vuosisataa ja neurobiologisen mallin tieteellisiä perustelujakin ainakin parikymmentä vuotta, mutta mallin käyttöä jarruttavat moraalimallin mukaiset asenteet ”itse aiheutettuja” sairauksia kohtaan. Niille ei haluta täysiä hoito-oikeuksia.

Yhteiskunnan tulisi tarjota jäsenilleen olosuhteet, joissa ihmisten kyvyt ”käyttää järkeään” ja sisäistä kontrolliaan ylittäisivät ylenmääräisten nautintojen houkutukset. Tällöin ihmiset säilyttäisivät itsemääräämiskykynsä ja voisivat halutessaan käyttää alkoholia ”viisaasti”, niin että elämässä sekä järjen käyttö että nautinnot olisivat sopivassa tasapainossa. Hyvässä yhteiskunnassa myös nautintojen sokaisemat tarvitsevat apua, vaikkapa hoitoa ja muuta inhimillistä vuorovaikutusta.

7. Jälkisanat

Kun itse juon lasin pari viiniä hyvän ruoan kanssa, tunnen kohoavani arjen yläpuolelle ja koen itseni viisaammaksi. Jos juon kolmannen lasin tai enemmän, se ei ole viisasta, koska seuraavana yönä nukun huonosti. Kahta lasillistakaan ei pitäisi juoda joka päivä, jotta elimistöni ei tottuisi alkoholiin enkä menettäisi sen koettua viisautta lisäävää vaikutusta. Antiikin fraasien mukaan yritän pitää huolta itsestäni ja tuntea itseni, siis reaktioni alkoholiin, ja pyrkiä kohtuuteen. Ymmärrän, että sisäinen kontrolli on ollut antiikista alkaen ja on edelleen ”viinin viisauden” ydinasia.

Aiemmassa hoitotyössäni tapasin monia ”alkoholinautinnon sokaisemia”, joiden sisäinen kontrolli oli kateissa. Tein virheitä, kun en huomannut heidän alentunutta itsemäärämiskykyään. Työkokemuksistani huolimatta harmistun edelleenkin, jos bussissa viereeni tulee humalainen, joka halua luoda kontaktia minuun. Onko hän minunkin mielestäni ihmisroska? Nuorena uskoin, että moralisointi häviää ennen pitkää maailmasta, jos ihmisiä valistetaan alkoholiongelmien luonteesta ja kehitetään hyviä hoitokeinoja. Nyt eläkeläisenä olen pettynyt, että moralisointi jaksaa edelleen hyvin sekä omassa mielessäni että yhteiskunnassa, vaikka sairausmallikin on monipuolistunut. Tämän tutkielman myötä ymmärrän, että moraalimalli eri muodoissaan on ja tulee olemaan pysyvä ja ikuinen. Malli lähtee hyve-etiikasta, kohtuullisuuden hyveestä ja hyvän elämän tavoittelusta. Useimmilla ihmisillä tämä toimii, joten siitä on tullut yhteiskunnan hyväksymä ja vaatima normi. Mallin sivujuonne on epäonnistuneiden moittiminen ja rankaiseminen. Keppiä antamalla yritetään saada harhautuneet takaisin laumaan. Keino on osoittautunut runsaan parin tuhannen vuoden aikana pääosin tehottomaksi. Miksi en siis vastaa humalaisen puhutteluun ja ole ystävällinen?

Oikeastaan minun pitäisi harmistua yhteiskunnan kaksinaismoraalille. Alkoholia ja muita nautintoja tuotetaan yli tarpeen. Kansa haluaa alkoholin vapaata saatavuutta. Useimmat kykenevät kohtuuteen, mutta vapaus tuo lisää hillittömyyttä. Miksi moititaan hillittömiä yksilöitä eikä hillittömyyksiä tuottavaa yhteiskuntaa? Eikö hillitön ole uhri, sairastunut yhteiskuntansa paheellisuuden vuoksi?

Ehkäpä alkoholi sopii viisaille, jotka poimivat siitä nautinnot mutta ei kärsimyksiä. Ovatko hillittömät tai heikkoluonteiset tyhmiä? Vai perimmiltään ”pahoja”, jotka tahdonalaisesti etsivät nautintoja? Päädymme järjen hyvyyteen ja nautintojen pahuuteen. Kautta historian nautintoja on ihannoitu ja niiden pahuutta moitittu. Ihminen on järkeä ja tunteita, kontrollia ja hillittömyyttä. Platonin mukaan pythagoralaisilla oli raja ja rajattomuus ja niiden välissä kohtuullisuus³⁴².

³⁴² Platon, *Filebos*, 23c, 25d-26c.

8. Kirjallisuus

Ahlström, Salme (2004), ”Bakkuksen riivaamat”, teoksessa: *Antiikin lääketieteen perintö*, toim. Andreo Larsen. Helsinki: Yliopistopaino.

Ahonen, Marke (2002), ”Selitykset”, teoksessa: Diogenes Laertios (2002), *Merkittävien filosofioiden elämät*. Helsinki: Summa, s. 435-609.

Aiskhylos (1975), ”Persialaiset”, teoksessa: *Neljä tragediaa*. Suom. Maarit Kaimio. Jyväskylä: Gaudeamus, s. 17-70. (Näytelmän ensiesitys 472 eaa..)

Alcoholics Anonymous – Nimettömät Alkoholistit (2012). <http://www.aa.fi/index.php> (luettu 18.11.2014).

Alkaios (2002): ”Juomalaulut”, teoksessa: Saarikoski, Pentti, *Antiikin runoutta ja draamaa*. Suomennoksia. Helsinki: Otava, s. 41-45. (Alkuperäiset laulut 500-luvun eaa. alkupuolelta.)

Alkoholiongelmien käypä hoito -suositus. Suomalainen Lääkäriseura Duodecim ja Suomen Päihdelääketieteen yhdistys. <http://www.kaypahoito.fi/web/kh/suositukset/suositus?id=hoi50028> (julkaistu 7.2.2011, luettu 19.2.2015).

Anakreon (2004), ”Viiniruno”, teoksessa: *Lainehtiva malja - Antiikin runoja viinistä*. Suom. Sampo Vesterinen. Helsinki: Teos, s. 87. (Alkuperäisruno 500-luvun eaa. loppupuolelta.)

Aristofanes (1952), *Pilvet*. Suom. V. Arti. Porvoo-Helsinki: WSOY. (Alkuperäisteos 423 eaa..)

Aristofanes (2002), ”Lysistrate”, teoksessa: Saarikoski, Pentti, *Antiikin runoutta ja draamaa*. Suomennoksia. Helsinki: Otava, s. 99-163. (Alkuperäisteos 411 eaa..)

Aristofanes (1972), ”Naistenjuhlat”, teoksessa: Aristofanes, *Kolme komediaa*. Suom. Kaarle Hirvonen. Helsinki: Gaudeamus, s. 83-127. (Alkuperäisteos 411 eaa..)

Aristofanes (1972), ”Sammakot”, teoksessa: Aristofanes, *Kolme komediaa*. Suom. Kaarle Hirvonen. Helsinki: Gaudeamus, s. 133-200. (Alkuperäisteos 405 eaa..)

Aristoteles (2006), *Aristoteleen teokset, osa V: Sielusta*. Suom. Kati Näätsaari. Helsinki: Gaudeamus 2006, s. 7-72. (Alkuperäisteos vuoden 330 eaa. tienoilla.)

Aristoteles (2008), *Aristoteleen teokset, osa VII: Nikomakhoksen etiikka*. Suom. Simo Knuuttila. Kolmas, tarkistettu painos. Helsinki: Gaudeamus. (Alkuperäisteos 300-luvun eaa. puolivälin jälkeen.)

Aristoteles (1991), *Aristoteleen teokset, osa VIII: Poliitikka*. Suom. A. M. Anttila. Helsinki: Gaudeamus. (Alkuperäisteos 300-luvun eaa. puolivälin jälkeen.)

Aristoteles (1997), *Aristoteleen teokset, osa IX: Retoriikka*. Suom. Paavo Hohti. Helsinki: Gaudeamus, s. 7-156. (Alkuperäisteos vuoden 350 eaa. tienoilla.)

- Aristoteles (1997), *Aristoteleen teokset, osa IX: Runousoppi*. Suom. Paavo Hohti. Helsinki, Gaudeamus, s. 159-191. (Alkuperäisteos vuoden 325 eaa. tienoilla.)
- Arkhilokhos (2004), ”Runo”, teoksessa: *Lainehtiva malja - Antiikin runoja viinistä*. Suom. Sampo Vesterinen. Helsinki: Teos, s. 133. (Alkuperäisruno 600-luvun eaa. puolivälistä.)
- Beauchamp, Tom L. & Childress, James F. (2009), *Principles of Biomedical Ethics*. Sixth Edition. New York/London: Oxford University Press.
- Boëthius, Anicius Manlius (2001), *Filosofian lohdutus*. Suom. Juhani Sarsila. Tampere: Osuuskunta Vastapaino. (Alkuteos De consolatione Philosophiæ, noin 524 jaa..)
- Bruun, Kettil & Markkanen, Touko (1961), ”Onko alkoholismi parannettavissa? Kokeellinen tutkimus nykyaikaisen alkoholistipoliklinikan hoitotuloksista”. *Väkijuomakäytön Tutkimussäätiön julkaisuja* n:o 11, Helsinki.
- Castrén, Paavo (2011), *Uusi antiikin historia*. Helsinki: Otava.
- Cicero, Marcus Tullius (2009), *Keskusteluja Tusculumissa*. Suom. Veli-Matti Rissanen. Turku: Faros-kustannus. (Alkuteos *Tusculanae Disputationes* vuonna 45 eaa..)
- Crisp, Roger (2005), ”Virtue ethics”, teoksessa *The Shorter Routledge Encyclopedia of Philosophy*, toim. Edward Craig. London: Routledge, s. 1042-1046.
- Diogenes Laertios (2002), *Merkittävien filosofioiden elämät*. Suom. Marke Ahonen. Helsinki: Summa. (Alkuteos 200-luvulta jaa..)
- Epiktetos (2004), ”Käsikirja”, teoksessa *Stoalaisuus: tiedon, tunteiden ja hyvän elämän filosofia*, toim. Teija Kaarakainen & Jari Kaukua. Suom. Marke Ahonen. Helsinki, Gaudeamus, s. 1042-1046. Varhaisempi suomennos: Epiktetos (1956), *Ojennusnuora*. Toinen painos. Suom. K. Jaakkola. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Osakeyhtiö. (Alkuteos *Enkheiridion* 100-luvun jaa. alkupuolella.)
- Eskola, Juhani (2014), Mihän THL:ää tarvitaan? *Duodecim* 130, 861-862.
- Euripides (2002), ”Bakkhantit”, teoksessa: Saarikoski, Pentti, *Antiikin runoutta ja draamaa*. Suomentajia. Helsinki: Otava, s. 57-97. (Alkuperäisteos 405 eaa..)
- Foddy, Bennett (2011), ”Addiction and its sciences – philosophy”. *Addiction* 106, nro1:25-31.
- Foucault, Michel (1997), *Ethics: Subjectivity and truth. Essential works of Foucault 1954-1984*. Volume one. Edited by Paul Rabinow, translated by Robert Hurley and others. New York: The New Press.
- Foucault, Michel (2005), *The Hermeneutics of the Subject. Lectures at the Collège de France, 1981-1982*. Translated by Graham Burchell. New York: Picador.

- Foucault, Michel (2014), *Parhaat. Luku: Itsestä huolehtimisen etiikka vapauden harjoittamisena*. Suom. Simo Määttä. Tampere: niin & näin, s. 269-291.
- Frede, Dorothea (2013), *Plato's Ethics: An Overview*. <http://plato.stanford.edu/entries/plato-ethics/> (luettu 10.2.2014).
- Granfelt, A. A. (1886), ”Juopposairaus ja Juomatapa”. Esitelmä (22 sivua). *Raittiuden Ystävien kirjasia* N:o 14, Helsinki.
- Granfelt, A. A. (1889), ”Juomatauti, sen hoito ja parantaminen”. *Duodecim* 5, nro 4: 83-88.
- Heikura, Pekka T. (2007), ”Mikä tappoi Aleksanteri Suuren”? *Kemia-Kemi* 34, nro 1: 27-29.
- Herakleitos (1971), *Yksi ja sama, aforismeja*. Suom. Pentti Saarikoski. Delfiinikirjat. Helsinki: Otava. (Alkuperäisteos 400-luvun eaa. alkupuolelta.)
- Herodotos (1997), *Historiateos 1–2*. Suom. Edvard Rein. 4. painos (1. painos 1907). Laatumkirjat. Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY 1997. (Alkuperäisteos 400-luvun eaa. puolivälistä.)
- Hesiodos (2004), *Työt ja päivät*. Suom. Paavo Castrén. Olympos-sarja. Helsinki: Tammi. (Alkuperäisteos 700-luku eaa.)
- Homeros (1919), *Ilias*. Suom. O. Manninen. Porvoo: WSOY. (Alkuperäisteos noin 750-700 eaa.)
- Homeros (1962), *Odyseia*. Suom. Otto Manninen. Porvoo-Helsinki: WSOY. (Alkuperäisteos noin 750-650 eaa.)
- Hope, Ann (2014), ”’Lead us not into temptation’: adolescence and alcohol policy in Europe”. *Alcohol Alcohol* 49, nro 2:126-127.
- Janssens, M.J.P.A & Van Rooij, M.F.A.M. & ten Have, H.A.M.J. & Kortmann, F.A.M. & Van Wijmen, F.C.B. (2004), ”Pressure and coercion in the care for the addicted: ethical perspectives”. *J Med Ethics* 30: 453-458.
- Hämeen-Anttila, Jaakko (2012), *Mare Nostrum, länsimaisen kulttuurin juurilla*. Helsinki, Otava.
- Kaimio, Maarit & Oksala, Teivas & Riikonen, H. K. (1998), *Antiikin kirjallisuus ja sen perintö*. Helsinki, Yliopistopaino.
- Kincaid, Harold & Sullivan, Jacqueline A. (2010), ”Medical Models in Addiction”, teoksessa *What is Addiction?*, toim. D. Ross & H. Kincaid & D. Spurrett & P. Collins. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, s. 353-376.
- Kitcher, Philip (2014), ”Filosofia nurin niskoin”. Suom. Ville Lähde. *niin & näin*, nro 1, 15-24. (Alkuteos: *Philosophy Inside Out. Metaphilosophy*, 2001, vol. 42, nro 3: 248-260.)

Knuuttila, Simo (2008), ”Selitykset”, teoksessa: Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*. Suom. Simo Knuuttila. Helsinki: Gaudeamus, s. 207-267.

Koraani (1995) (profeetta Muhammedin ilmestysten kokoelma). Suom. Jaakko Hämeen-Anttila. Helsinki: Basam Books. (Alkuteos koottu noin vuodesta 650 alkaen.)

Ksenofanes Kolofonilainen (2004), ”Symposion”, teoksessa: *Lainehtiva malja - Antiikin runoja viinistä*. Suom. Sampo Vesterinen. Helsinki: Teos, s. 46-47. (Alkuperäisruno 400-luvun eaa. alkupuolelta.)

Ksenofon (1960), *Sokrates: Muistelmia. Pidot. Sokrateen puolustuspuhe*. Suom. Pentti Saarikoski. Helsinki: Otava. (Alkuteokset 390-360-luvuilla eaa.)

Ksenofon (1960), *Kyyroksen sotaretki*. Suom. J.A.Hollo. Porvoo: WSOY. (Alkuteos 380-luvulla eaa.)

Ksenofon (2009), *Talouden taito*. Suom. Ulla Tervahauta. Helsinki: Gaudeamus. (Alkuteos 360-luvulla eaa.)

Laitinen, Arto (2014), Yhteiskuntafilosofian luento 28.1.2014, Tampereen yliopisto.

Launis, Veikko (2010), ”Itsemääräämisoikeus ja paternalismi terveydenhuollossa”. *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti* 47: 136-139.

Launis, Veikko (2013), ”Lääkintä- ja hoitoetiikan peruseriaatteet”, teoksessa: *Lääkärietiikka*, 7. painos. Helsinki: Suomen Lääkäriliitto, s. 25-29.

Leshner, Alan I. (1997), “Addiction is a brain disease, and it matters”. *Science* 275: 45-47.

Lindgrén, Oki (2012), *Filosofisia näkökulmia alkoholiriippuvuuden selitysmalleihin ja lääkehoitomuotoihin*. Filosofian pro gradu –tutkielma, käyttäytymistieteiden ja filosofian laitos, Turun yliopisto.

MacIntyre, Alasdair (2004), *Hyveiden jäljillä, moraaliteoreettinen tutkimus*. Suom. Niko Noponen. Helsinki: Gaudeamus. (Alkuteos: *After Virtue: A study in Moral Theory* 1981.)

Marcus Aurelius (1953), *Itsetutkisteluja*. Kolmas painos. Suom. Yrjö Raivio. Porvoo: WSOY. (Alkuteos 100-luvun jaa. loppupuolella.)

Mäkelä, Rauno (1978), ”Asunnottomien alkoholistien hoito ja kuntoutus. Tampereella vuosina 1970-75 suoritettu tutkimus”. Sosiaalipsykiatrinen väitöskirja. *Acta Universitatis Tamperensis*, ser. A vol. 95.

Mäkelä, Rauno (1982), ”Päihdeongelman hoitomallit”, teoksessa *Psykiatria tänään* (prof. Erik E. Anttisen 60-vuotisjuhlakirja), toim. Pekka Niskanen & Rauno Mäkelä & Kalle Achté, Kalle. Helsinki: Societas Pro Psychiatria Fennica, s. 168-177.

Mäkelä, Rauno (2013), *Alkoholiongelmiensa hoidon etiikka*. Filosofian pro gradu –tutkielma, Itä-Suomen avoin yliopisto. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uef-20130275> .

Odd Fellow (2014), ”Veljeskunnan toiminnasta”.

<http://www.oddfellow.fi/mitaolemme/aatteet%20ja%20ihanteet/> ja

<http://www.oddfellow.fi/uutisia/turunsanommat2022014/> (luettu 17.1.2015).

Pietarinen, Juhani (2005), *Mitä Platon on minulle opettanut*. Helsinki: Kirjastudio.

Pietarinen, Juhani & Poutanen, Seppo (2005), *Etiikan teorioita*. 4. painos. Helsinki, Gaudeamus.

Pietikäinen, Petteri (2013), *Hulluuden historia*. 2. painos. Helsinki, Gaudeamus.

Platon (1990), *Alkibiades I*, teoksessa *Platon: Teokset, seitsemäs osa*. Suom. A.M.Anttila. Helsinki: Otava, s. 31-83. (Alkuteos 300-luvulta eaa., mahdollisesti epäperäinen ja jonkun Platonin oppilaan kirjoittama tai myöhemmin uusplatonistien täydentämä.)

Platon (1999), *Apologia*, teoksessa *Platon: Teokset, ensimmäinen osa*. Suom. Marianna Tyni. Helsinki: Otava, s. 7-37. (Alkuteos 390-luvulta eaa..)

Platon (1999), *Faidon*, teoksessa *Platon: Teokset, kolmas osa*. Suom. Marja Itkonen-Kaila. Helsinki, Otava, s. 5-79. (Alkuteos 380-luvun tienoilta eaa..)

Platon (1999), *Faidros*, teoksessa *Platon: Teokset, kolmas osa*. Suom. Pentti Saarikoski. Helsinki: Otava, s. 143-206. (Alkuteos 370-luvulta eaa..)

Platon (1999), *Filebos*, teoksessa *Platon: Teokset, viides osa*. Suom. Marianna Tyni. Helsinki: Otava, s. 267-344. (Alkuteos 350-luvun loppupuolelta eaa..)

Platon (1999), *Gorgias*, teoksessa *Platon: Teokset, toinen osa*. Suom. Pentti Saarikoski. Helsinki: Otava, s. 5-106. (Alkuteos 300-luvun alkupuolelta eaa..)

Platon (1999), *Kharmides*, teoksessa *Platon: Teokset, ensimmäinen osa*. Suom. Marianna Tyni. Helsinki: Otava, s. 147-179. (Alkuteos 300-luvun alkupuolelta eaa..)

Platon (1999), *Kratylos*, teoksessa *Platon: Teokset, toinen osa*. Suom. Marja Itkonen-Kaila. Helsinki: Otava, s. 217-287. (Alkuteos 300-luvun alkupuolelta eaa..)

Platon (1999), *Lait*, teoksessa *Platon: Teokset, kuudes osa*. Suom. Marja Itkonen-Kaila. Helsinki: Otava. (Alkuteos noin 350 eaa., julkaistu postuumina 347 eaa. jälkeen.)

Platon (1999), *Pidot*, teoksessa *Platon: Teokset, kolmas osa*. Suom. Marianna Tyni. Helsinki: Otava, s. 81-141. (Alkuteos noin 385-380 eaa..)

Platon (1999), *Protagoras*, teoksessa *Platon: Teokset, ensimmäinen osa*. Suom. Kaarle Hirvonen. Helsinki: Otava, s. 213-276. (Alkuteos 390 eaa. tienoilta.)

Platon (1999), *Timaios*, teoksessa *Platon: Teokset, viides osa*. Suom. A.M.Anttila. Helsinki: Otava, s. 157-245. (Alkuteos noin 350 eaa..)

Platon (2007), *Valtio*. Suom. Marja Itkonen-Kaila. Helsinki: Otava. (Ilmestynyt aiemmin Platonin teosten neljäntenä osana. Alkuteos pääosin vuoteen 388 eaa. mennessä.)

Pliny the Elder (1855), *The Natural History: Book XIV, The natural history of fruit trees, Chapter 28, Drunkenness*. Translators and editors John Bostock, Henry Thomas Riley, Gregory R. Crane (chief editor). Taylor and Francis; Tufts University: Perseus Digital Library. Retrieved 24 May 2009. (Alkuteos *Naturalis Historia* noin 77-79 jaa..)

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0137%3Abook%3D14%3Achapter%3D28> (luettu 4.9.2014).

Reiman, Amanda (2009), ”Moral philosophy and social work policy”. *J Soc Work Values Ethics*. Oct 1; 6(3):136-148.

Russell, Bertrand (1967), *Länsimaisen filosofian historia I*. Suom. J. A. Hollo. Porvoo: WSOY. (Alkuteos *History of Western Philosophy* 1946.)

Saarnio, Lauri (1945), ”Eetillisuus psykiatrian valossa”. *Duodecim*, nro 3, 135-149.

Salasuo, Mikko (2013), ”Omistautuminen – tapa hallita mahdollisuuksien paljoutta”, teoksessa *Addiktioyhteiskunta –riippuvuus aikamme ilmiönä*, toim. Tuukka Tammi & Pauliina Raento. Helsinki: Gaudeamus, s. 106-124.

Salmenkivi, Eero (2010a), *Platon*. <http://filosofia.fi/node/5315> (luettu 1.2.2014)

Salmenkivi, Eero (2010b), *Platon: teokset*. <http://filosofia.fi/node/5316> (luettu 1.2.2014)

Seneca, Lucius Annaeus (1928), *Kaitsemuksesta*. Suom. K. P. Kalliovaara. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Osakeyhtiö. (Alkuteos ensimmäisen vuosisadan jaa. puolivälissä.)

Seneca, Lucius Annaeus (2004), *Suuttumuksesta*, teoksessa *Stoalaisuus: tiedon, tunteiden ja hyvän elämän filosofia*, toim. Teija Kaarakainen & Jari Kaukua. Suom. Jari Kaukua. Helsinki: Gaudeamus, s.181-263. (Alkuteos ensimmäisen vuosisadan jaa. puolivälissä.)

Seneca, Lucius Annaeus (2011), *Kirjeet Luciliukselle*. Suom. Antti T. Oikarinen. Helsinki: Basam Books. (Alkuteos noin 62-65 jaa..)

Sihvola, Juha (2004a), ”Stoalainen koulu ja sen kehitys”, teoksessa *Stoalaisuus: tiedon, tunteiden ja hyvän elämän filosofia*, toim. Teija Kaarakainen & Jari Kaukua. Helsinki: Gaudeamus, s.11-24.

Sihvola, Juha (2004b), ”Stoalainen yhteiskuntafilosofia ja maailmankansalaisuus”, teoksessa *Stoalaisuus: tiedon, tunteiden ja hyvän elämän filosofia*, toim. Teija Kaarakainen & Jari Kaukua. Helsinki, Gaudeamus, s. 89-114.

Sofokles (1994), *Oidipus Kolonoksessa*. Suom. Esa Kirkkopelto. Helsinki: Like. (Ensiesitys noin 401 eaa.

Tammi, Tuukka & Raento, Pauliina (2013), ”Addiktio ajankuvana ja tiedollisena haaasteena”, teoksessa *Addiktioyhteiskunta –riippuvuus aikamme ilmiönä*, toim. Tuukka Tammi & Pauliina Raento. Helsinki: Gaudeamus, s. 199-207.

- Taylor, Charles (1995), *Autenttisuuden etiikka*. Suom. Timo Soukola. Helsinki: Gaudeamus. (Alkuteos *The Ethics of Authenticity* 1992.)
- Tenkku, Jussi (1956), ”The evaluation of pleasure in Plato’s ethics”. *Acta Philosophica Fennica*, Fasc.XI, 234 s..
- Thesleff, Holger (1979), ”Myytti ja mysteeri”, teoksessa *Antiikin myytit ja uskonnot*, toim. Maarit Kaimio & Paavo Castrén & Jorma Kaimio. Helsinki: Otava, s. 46-63.
- Thukydides (1964), *Peloponnesolaissota* . Suom. J. A. Hollo. Laaturkirjat. Porvoo-Helsinki: WSOY. (Alkuperäisteos noin 400 eaa..)
- Toivola, Osmo (1943), *Alkoholisti- ja irtolaishuolto*. Porvoo: WSOY.
- Tuomas Akvinolainen (2002), *Summa Theologicae*. Suom. J.-P. Rentto. Helsinki, Gaudeamus. (Alkuteos 1265-1274 aikana.)
- Tähkä, Veikko (1966), ”The alcoholic personality, a clinical study”. *The Finnish Foundation for Alcohol Studies*, vol. 13.
- Uusitalo, Susanne (2013), ”Addiktio – uhka yksilön tahdolle vai vapaata toimintaa”?, teoksessa *Addiktioyhtiskunta –riippuvuus aikamme ilmiönä*, toim. Tuukka Tammi & Pauliina Raento. Helsinki: Gaudeamus, s. 90-105.
- Vainio, Olli-Pekka (2014), ”Luonteella on väliä. Johdatus hyveisiin ja niille pohjaavaan tietoteoriaan”. *niin & näin, filosofinen aikakauslehti*, nro 81, s. 29-36.
- Verdejo-Garcia, Antonio & Bechara, Antoine (2009), ”A somatic marker theory of addiction”. *Neuropharmacology* 56, suppl 1:48-62.
- Vuorinen, Heikki S. (2010), *Taudit, parantajat ja parannettavat. Lääketieteellinen historia*. Tampere: Vastapaino.
- Zilliacus, Henrik (1979), ”Jumalat ja jumaluus klassisen ajan Kreikassa”, teoksessa *Antiikin myytit ja uskonnot*, toim. Maarit Kaimio & Paavo Castrén & Jorma Kaimio. Helsinki: Otava, s. 9-20.
- Zisso, Natalie & Di Pietro, Nina & Green, Courtney & al. (2013), ”Comments and reflections on ethics in screening for biomarkers of prenatal alcohol exposure”. *Alcohol Clin Exp Res* 37 (9):1451-1455.
- Yoon, Sungwon & Lam, Tai-Hing (2013), ”The illusion of righteousness: corporate social responsibility practices of the alcohol industry”. *BMC Public Health* 3 (13): 630.
- Young, Charles M. (1988), ”Aristotle on Temperance”. *The Philosophical Review*, Vol. 97, No. 4, s. 521-542.